

Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö

JULKAISUSARJA | 2

Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike

MIKA PANTZAR

Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike

© Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö 2011
Painopaikka: Julkaisumonistamo Eteläranta Oy
Graafinen suunnittelu: Satu Kontinen satukala graphic design
ISBN 978-952-67583-0-5 (nid.)
ISBN 978-952-67583-1-2 (PDF)

TILAAJAN ESIPUHE	7
ESIPUHE	11
TIIVISTELMÄ	13
1. TUOTTAJAKESKEISESSÄ PALVELUYHTEIS- KUNNASSA ASIAKAS JOUSTAA	17
Piilevät rakennemuutokset: kuka omistaa kuluttajan ajan	19
Kuluttajamassat tutkimuskohteena: Kuinka talous oppii ja sopeutuu ihmisten tavoille?	23
2. ASIAKKAAN AIKA TALOUDEN RYTMILIIKKEESSÄ	27
Esimerkkejä palvelujen käytön rytmeistä	28
Sähköinen pankkiasiointi	32
Taistelu arjen markkinaosuuksista on taistelua muuttuvista aika-paikka-tiloista	35
3. RYTMIANALYYSI TUTKIMUKSELLISENA NÄKÖKULMANA	37
Kronobiologia	37
Yhteiskunnallinen rytmianalyysi	41
Tulevaisuushokki	48
4. MITÄ AJANKÄYTTÖTUTKIMUS KERTOO KULUTUKSEN RYTMISTÄ?	51
Lämpökamerakuvia suomalaisten ajankäytöstä	57
5. RYTMIHÄIRIÖ: KUN AIKA HALLITSEE ENEMMÄN MEITÄ KUIN ME AIKAA	73

6. KIIREEN VASTALIIKKEET	81
Slow: leppoistamista vai keskittynyttä tekemistä?	83
Aktiviteettien ja aikapaikkojen ”pyhittäminen”	84
7. KOHTI RYTMILIIKETOIMINTAA	89
Mitä rytmiliiketoiminta on?	92
YHTEENVETO	
ELÄMYSTALOUDEN AJASTA	
ARKITALOUDEN AIKAAN	97
LÄHTEET	
100	
LIITE 1	
RYTMIANALYYSIN TAUSTAA	106
LIITE 2	
KÄYTÄNTÖTEOREETTINEN NÄKÖKULMA	110

Tilaajan esipuhe

Talouksien palveluvaltaistuminen on yksi talouden suurista muutostrendeistä, jota on paljon analysoitu makrotasolla. Yhteiskuntien asteittainen liikkuminen agraaritaloudesta teollistumisen kautta kohti jälkiteollista palveluyhteiskuntaa on yleisesti tunnettu ja jaettu lähtökohta taloustieteessä sekä yhteiskuntatutkimuksessa. Sen sijaan palveluvaltaistumisen mikrotason vaikutukset yritysten ja kuluttajien arkeen ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Palveluilla on periaatteellisia eroja verrattuna teolliseen toimintaan, ja nämä erot voivat välittyä mikrotasolla yllättävinäkin havaintoina.

Ensinnäkin useimmille palvelualoille on tyypillistä se, että palvelun tuottaminen ja kuluttaminen tapahtuvat samassa paikassa ja myös yhtäaikaaisesti. Jos palvelun tuottajan (yritys ja sen työntekijät) ja palveluiden kuluttajien toiveet toiminnan paikasta ja ajasta ovat erilaiset, syntyy väistämättä kitkaa talouteen. Palvelualoilla on vain poikkeustapauksissa mahdollisuus tehdä samanlaisia ratkaisuja kuin teollisuudessa, jossa varastoinnilla ja logistiikalla pystytään melko sujuvasti tasoittamaan tuotannon ja kulutuksen ajallista ja alueellista vaihtelua.

Toisaalta voi havaita, että kansalaiset toiveet palvelujen tuottajina (palveluyritysten työntekijät) ja kuluttajina saattavat poiketa toisistaan.

Tästä voi löytää piirteitä esimerkiksi Suomessa pitkään käydyistä keskustelusta kauppojen aukioloajoista. Monet toivovat työltään säännönmukaisuutta ja vakautta, kun taas samat henkilöt voivat kuluttajina arvostaa mahdollisimman suurta valinnanvapautta – kuten vaikkapa pitkiä aukioloaikoja.

Tietotekniikan kehitys on toisaalta muuttanut joidenkin palvelualojen luonnetta merkittävästi viime vuosina. Paikka- ja aikariippuvuus on vähentynyt, ja perinteisen henkilökohtaisen palvelun rinnalle on nousut monenlaista tietoverkkoja hyödyntävää liiketoimintaa, jossa pystytään usein myös erottamaan tuotanto- ja kulutushetket.

Miten yhteiskunnan rytmit tänä päivänä ilmenevät, ja millaisessa muutoksessa ne ovat tietoteknisen kehityksen myötä? Olemmeko todella menossa kohti 24h-yhteiskuntaa, vai onko kehitys saavuttanut jo lakipisteensä? Millaista ajankäytön ja rytmit huomioivaa liiketoimintaa yritykset voisivat tulevaisuudessa kehittää?

Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike on Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiön* rahoittama keskustelunaloite, jossa akatemiatutkija Mika Pantzar tarkastelee kansalaisten ajankäyttöä niin työssä kuin vapaalla. Hän havainnollistaa elävästi yhteiskunnan sykkeen muuttumista, johon ovat osaltaan vaikuttaneet uudet tietotekniset välineet ja ennen kaikkea mobiiliteknologia. Samalla Pantzar kehittää uudenlaista teoreettista hahmoa, rytmianalyysiä, kuvaamaan meneillään olevaa muutosta.

Keskustelunaloite on jatkoa Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiön julkaisusarjalle, jossa julkaistaan tuottavuuteen ja tehokkuuteen eri näkökulmista liittyviä tutkimuksia, selvityksiä ja raportteja.

Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö toivoo, että Pantzarin raportin ajatukset auttavat tunnistamaan talouden pulssia ja sen muutosta, virittävät yhteiskunnallista keskustelua ajankäytöstä ja rytmikysymyksistä ja ovat ehkä alkusysäyksenä uudennaiselle rytmiliiketoiminnalle. Kaikki raportissa esitetyt tulkinnot ovat luonnollisesti kirjoittajan omia.

*Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö on vuonna 1953 perustettu säätiö, jonka tarkoituksena on yritystoiminnan eri alojen tehokkuuden edistäminen suunnittelemalla, ohjaamalla, valvomalla ja tukemalla tätä varten suoritettavaa tutkimustoimintaa. Säätiön taustayhteisöinä ovat Elinkeinoelämän keskusliitto, Finanssialan keskusliitto, Keskuskauppa-kamari, Liikkeenjohdon konsultit ry sekä Suomen Kaupan Liitto. Säätiön hallituksen puheenjohtajana toimii DI Heikki Bergholm ja asiamiehenä VTM Penna Urrila.

KTT, akatemiaturkija Mika Pantzar (s. 1956) on virkavapaalla Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkijaprofessorin virasta. Pantzar on aktiivinen kirjoittaja ja yhteiskunnallinen keskustelija mm. kuluttajien käyttäytymiseen ja teknologiaan liittyvistä aihepiireistä. Pantzar on saanut valtion tiedonjulkistamispalkinnon vuonna 1996 kirjastaan *Kuinka teknologia kesytetään.*

Esipuhe

Raportti perustuu suomalaisista yrityksistä saatuun rikkaaseen asiakkaiden ajankäyttöä kuvaavaan aineistoon. Kuvaa täydentävät Tilastokeskuksen ja Taloustutkimuksen aineistot. Tulkinnoista vastaan itse.

Suomi on ollut edelläkävijä ajanhallinnan problematiikan tutkimuksessa. Oman panoksensa tähän tutkimukseen ovat antaneet jo 1970-luvulta alkaen muun muassa Kristiina Aalto, Tarja Cronberg, Sirkka Heinonen, Liisa Horelli, Vuokko Jarva, Eila Kilpiö, Anu Raijas, Liisa Uusitalo, Johanna Varjonen ja Marja-Liisa Viherä. Lieneekö sattumaa, että kaikki nämä kirjoittajat ovat naisia? Miehet tutkivat rahan käyttöä ja naiset ajankäyttöä. Raportissa näemme, että rahan ja ajan käyttö ovat mitä suurimmassa määrin toisistaan riippuvaisia.

Kiitos moninaisesta tuesta ja aineistoyhteistyöstä: Juha Aalto, Pauli Aalto-Setälä, Heikki Bergholm, Kari Elkelä, Kaija Erjanti, Taru From, Lauri Gröhn, Ilkka Halava, Ulla Halonen, Lars Haggren, Pekka Harju, Jukka Hyttinen, Kalle Ikäläinen, Mikko Jalas, Nina Janasik, Timo Jalo, Antti Kaiponen, Sami Kajalo, Ari Karjalainen, Joni Kettunen, Kaarina Kilpiö, Esa Kling, Kari Koivisto, Kaj Koskela, Sanna Kotakorpi, Tanja Kotro, Jaakko Kuivalainen, Jaana Kurjenoja, Osmo Laine, Minna Lammi, Heikki Lankinen, Mikko Lehmuskoski, Lauri Lindholm, Maarit

Lindström, Jyri Marviala, Taina Mecklin, Jussi Mekkonen, Markus Mervola, Juha Nurmela, Seppo Roponen, Heikki Rotko, Erja Ruohomaa, Ano Sirppiniemi, Anders Stenbeck, Antti Syväniemi, Antti Tapionlinna, Marja-Leena Tuomola, Hannu Verkasalo, Ville H. Virtanen, Sanna Ylönen ja Penna Urrila.

Erityiskiitoksen haluan kohdentaa Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiölle, jonka hallitus on asiantuntevilla kommentteillaan rohkaisnut tutkimukselliseen riskinottoon ja avoimeen kriittiseen keskusteluun.

Tiivistelmä

Yritysten haaste on oppia asiakkaan tavoille. Tämän raportin lähtökohdiana on ehkä hieman optimistinen oletus, jonka mukaan markkinoiden suunta on kohti asiakaskeskeisempiä rytmejä muun muassa digitalisoitumisen ja parempien diagnostisten välineiden myötä. Palveluliiketoiminnan ja kuluttajien arjen yhteen kietoutuneisuutta pohditaan monipuolisen, yrityksistä ja kotitalouksista kerätyn aineiston valossa. Raportissa kehitettävä näkökulmallinen viitekehys *rytmianalyysi* lähestyy palveluliiketoimintaa korostaen historiallisesti muuntuvaan kulutuksen ja tuotannon suhdetta. Rytmianalyysissä liiketaloutta analysoidaan sanan varsinaisessa liikkeen talouden merkityksessä. Väestön ikärakenteen ja perhekoon muutos, ympäristökriisi, palveluiden digitalisoituminen ja uudet diagnostiset välineet tulevat muuttamaan oleellisesti liikkeen taloutta. Aika näyttää, kuinka hyvin asiakkaan arkiset rytmit huomioidaan liiketoiminnan kehittämisessä.

Arjen käytännöt muodostavat monimutkaisen, vuorovaikutuksellisen ja verkostomaisen suhteiden kokonaisuuden. Kuluttajatalouden rytmit heijastavat kulutuksen ja tuotannon keskinäissuhteiden verkostoa samalla tavalla kuin sydämen sykkeessä tai hengityksessä on kyse kehon eri osien vuorovaikutuksesta. Esitettävän ajankäyttöaineiston

tarkoitus on synnyttää uudenlaisia kysymyksiä talouden kyvystä palvella tehokkaasti kuluttajien muuttuvia tarpeita. Hyväksyykö tulevaisuuden kuluttaja sen, että toimialat ovat tuotanto- ja toimitusrytmeiltään niin erilaisia? Maitoa saa kaupasta lähes aina, mutta autonkorjaukseen pääsee kolmen kuukauden viiveellä. Siirytäänkö uuden reaaliaikaisen kuluttajadiagnostiikan myötä esimerkiksi aktiiviseen minuuttihinnoitteluun asiakasvirtojen tasaamiseksi? Millaisia haasteita kuluttajien muuttuvan ajankäytön vaatimukset aiheuttavat tuotantoelämälle?

Tuottajakeskeisessä palveluyhteiskunnassa asiakas joustaa

- Nykyaikaisen markkinatalouden tehottomuus näkyy palvelutarjonnan vaihtoehdottomuutena ja siinä, kuinka asiakkaan vapaa-ajalla ei ole hintalappua.
- Eri toimialoilla on erilaisia historiallisesti muokkaantuneita tapoja vastata asiakkaan tehokkaan ajankäytön vaatimukseen. Esimerkiksi aukioloajat sekä odotus- ja jonotusajat vaihtelevat.
- Uudet digitaaliset aineistot ja analyysimenetelmät aktivoivat yrityksiä kehittämään uudenlaista aikaliiketoimintaa ja tapoja vastata moninasiin tarpeisiin.

Suomalainen kuluttaja on nöyrä. Näin väitetään. Odotamme kuukausia jo maksamaamme kirjahyllyä, polvileikkaukseen pääsemistä tai vaikka pa verovalituksen käsittelyä. Jopa Verkkokauppa.comiin mennessämme otamme mukaamme kirjan, jota voi lukea palvelutiskille pääsyä odotellessa. Uuden asunnon rakentamisessa hyväksymme kuukausien epävarman toimitusajan.

Rakennustoimialalla, esimerkiksi putkiremonteissa, asiakkaan aika näyttää olevan kaikkein vähäarvoisinta ja kuluttajien nöyryys rajatto-

minta. Hankkeiden kesto määritellään poikkeuksetta enemmän työvoiman tehokkaan käytön kuin joustavan asiakaspalvelun ehdoilla. Tämä näyttää olevan yleisempikin periaate suomalaisessa palveluyhteiskunnassa, jossa asiakasuskollisuus on maailman huippua. Vain lähikaupat, kioskit, pikaruokaketjut ja bensiiniasemat vastaavat melko mutkattomasti tehokkaan arjen hallintamme tarpeisiin. Näiden ohella myös vesi-, puhelin- ja sähkölaitokset sekä useimmat mediapalvelut toimivat nopeasti muuttuvien tarpeidemme mukaisesti.

Tämän raportin ensimmäinen tavoite on kuvata moniaineksisesti tuotannon ja kulutuksen rytmien yhteistä sointia. Tuotannon ja kulutuksen kohtaaminen on radikaalisti muuttumassa tuotannon ja jakelun digitalisoitumisen sekä uudenlaisen kuluttajadiagnostiikan myötä. Samalla myös väestön ikääntyminen haastaa monia perinteisiä asiakaskohtaamisen tapoja. Optimistinen lähtökohtani on, että yritykset oppivat yhä paremmin sopeutumaan kuluttajien monimuotoisiin arjen rytmeihin. Ne alkavat kilpailla asemasta kuluttajien arjessa rikastamalla tarjontansa ja luomalla paremmin kuluttajan ajankäyttöön sopivia palveluiden ”annoskokoja”. **Digitaalisen kuluttajatiedon määrä on kasvamassa räjähdysmäisesti samalla, kun se muuttuu yhä enemmän reaaliaikaiseksi.** Tulkinnallisen kehikon luominen niin sanotun rytmianalyysin keinoin on raportin toinen päätavoite.

Asiakkaan ajankäytön tarpeiden huomioiminen on mitä suurimmassa määrin ”tehokkaan tuotannon kysymys”. **Ajan säästöä tai tehostamista mahdollistavien palveluiden vähäisyyttä** voidaan pitää nykyisten markkinoiden tehottomuuden ilmentymänä. Toinen kuluttajien ajankäyttöön liittyvä tehottomuuden ilmentymä on se, että palveluja **tarjotaan väärään aikaan ja väärään paikkaan, ja että niiden saaminen kestää kohtuuttoman kauan.** Kolmas tehottomuuden ilmentymä on se, että palveluja tarjotaan usein arjen rytmeihin sopimattomissa joko **liian suurissa tai pienissä erissä,** jotka vaativat erityisponnisteluja. Esimerkiksi golfkierroksia on tapana myydä vähintään neljän tunnin erissä (18 reikää).

Tulevaisuudessa **ajantäyttöliiketoiminta** (esim. huvitukset) ja **ajansäästöliiketoiminta** (esim. kotiinkuljetus, kotiapu, kodinkoneet) tulevat saamaan rinnalleen kolmannen aikaliiketoiminnan muodon, **rytmiliiketoiminnan**. Mitä paremmin opitaan ymmärtämään kuluttajan hienosyistä arkea, sitä enemmän yritysten menestys perustuu ensisijaisesti niiden kykyyn löytää tilaa ihmisten arjessa ja vasta toissijaisesti kykyyn luoda tilaa tai tarpeita. Muutkin kuin media-alan yritykset oppivat paketoimaan tuotteitaan yhä joustavammin asiakkaan arjen ajankäyttöön sopiviksi palasiksi. Tämä vaatii aikaisempaa tarkempaa näkemystä kuluttajan arjen rytmeistä ja myös rytmihäiriöistä, jotka liittyvät sekä väestörakenteen muutoksiin että itse digitalisoitumiseen. Media-ala on ollut rytmiliiketoiminnan edelläkävijä tuotteidensa ja diagnostisen osaamisensa ansioista. Digitaalisten palveluiden myötä esimerkiksi pankkitoiminta alkaa näyttäytyä rytmiliiketoiminnan harjoittajana.

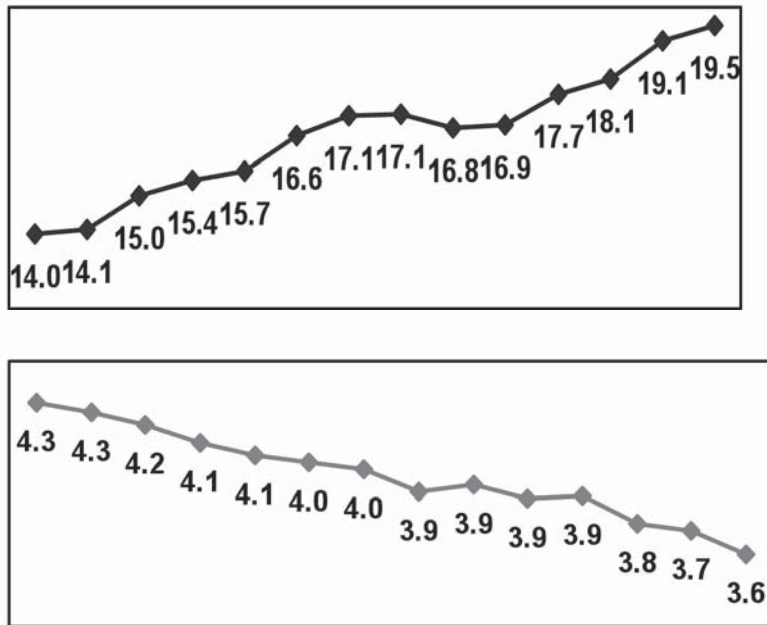
Piilevät rakennemuutokset: kuka omistaa kuluttajan ajan

Raportin keskittyy ensisijaisesti sellaisiin päivittäisiin palveluihin, joissa digitalisointi muuttaa nopeimmin kuluttajan ja tuottajan suhteellista neuvotteluasemaa. Tästä näkökulmasta oleellisia ovat pankki- ja vakuutuspalvelut, koko viihde- ja informaatioteollisuus sekä vähittäiskauppa.

Viime vuosina asiakasrytmien uudelleen määrittymistä onkin tapahtunut erityisesti päivittäistavarakaupan ja pankkien alueella. Nämä ajankäytön muutokset ovat kuitenkin jääneet varsin vähäiselle huomiolle. Vuonna 1996 suomalainen kävi keskimäärin 4,3 kertaa viikossa päivittäistavarakaupassa. Nyt vastaava luku on 3,6. Samaan aikaan keskiostos on kasvanut 14 eurosta 19,5 euroon (kuva 1). Kaupassakäynnin selkeä harventuminen voidaan ehkä nähdä kuluttajan vastatoimenpiteenä sille, että kauppa on fyysisesti yhä kauempana asiakkaasta.

KUVA 1:

PÄIVITTÄISTAVARAN KESKIOSTOS (€) JA OSTOJEN MÄÄRÄ VIIKOSSA 1996–2009

(Nielsen: pt-ostamisen trendejä 1996–2009)

Myös pankkitoimialalla palvelurytmi on muuttunut oleellisesti. Vielä vuonna 1995 esimerkiksi Osuuspankkiryhmän asiakkaista 65 prosenttia kävi vähintään kerran kuukaudessa pankin toimipisteessä. Kymmenen vuotta myöhemmin osuus oli enää 35 prosenttia. Vastaava kehitys tul-taneen näkemään muillakin palvelualoilla lähitulevaisuudessa. Kulutta-jien arjessa tämä näkyy yhtäältä matkustamiseen käytetyn ajan säästössä ja toisaalta (kotoa tehtyjen) asiointikertojen määrän kasvuna. Mahdol-lisesti myös asiakassuhde muuttuu kiinteämmäksi. Nykyään OP-Pohjo-lan asiakkaista yli puolet käy vähintään kerran viikossa nettipankissa, ja

jopa joka viides käy siellä päivittäin. Pankkivierailut tapahtuvat yleensä illan varhaisina tunteina.

Kulutuksen rahamääräiset muutokset ovat helpommin mitattavia, ja ne jättävät helposti varjoonsa tällaiset ajankäytön muutokset. Kehityksen ymmärtämistä ei helpota se, että esimerkiksi Tilastokeskus julkaisee ensimmäiset uutta vuosituhatta kuvaavat ajankäyttötilastot vasta vuonna 2011.

Rytmi liiketoiminnan näkökulmasta päivittäistavarakauppa on kiinnostava, koska siellä pyrkimys muuttaa kulutuksen rytmejä ja aukioloaikoja on ollut ilmeistä jo vuosikymmenien ajan aina työaikalainsäädännön alkuvaiheesta alkaen. Kokonaisuudessaan ala on kokenut merkittäviä rakennemuutoksia. 1800-luvulla kiertokauppias liikkui ja asiakas pysyi paikoillaan. Nykyään asiakas liikkuu ja kauppias pysyy paikoillaan. Aikoinaan markkinat ja kauppa sijoittui tyypillisesti kaupunkien keskustoihin. Sittemmin kauppa on siirtynyt yhä enemmän kaupunkien ulkopuolelle ja kauppamatkat ovat pidentyneet. Samalla kaupassa käyntien määrä on vähentynyt, kuten edellä näimme.

Vaikka kuluttajien kaupassakäyntiaika kasvaa, kansantalouden tai yritystalouden tuottavuus- ja tehokkuuslaskelmat eivät tätä huomioi. Kaupan kannattaa antaa kuluttajan tehdä jakelutyö. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kaupan tuottavuuden kasvu johtuu siitä, että ihmiset ovat Wal-Martin myötä ottaneet yhä suuremman vastuun vähittäiskaupan jakelutyöstä. Kuluttajien tekemän jakelutyön arvon suuruudesta kertoo suomalaistutkimus, jonka mukaan 2000-luvun alussa kuluttajien jakelutyön arvo oli samaa mittaluokkaa kuin sosiaali- ja terveysmenot eli noin 12 miljardia euroa vuodessa¹. Tarkastelussa käytettiin kuluttajan työtunnin hintana kotiapulaisen palkkatasoa.

Tuottajakeskeisessä maailmassa (maailmankuvassa) yritykset kuvittelevat, että niillä on omistus- ja hallintaoikeus kuluttajien aikaan ja paik-

1 Varjonen, Aalto, 2001

kaan (vaikka käytännössä näin on harvoin)². Digitalisointi tulee epäilemättä muuttamaan asiakaspalvelun, kaupassakäynnin, transaktioiden ja median rytmejä, aikoja ja paikkoja. Tulemme näkemään seuraavissa jaksoissa, kuinka – vastoin usein esitettyä näkemystä – mobiili tietoyhteiskunta ei ole tuottanut tai tuottamassa paikasta ja ajasta riippumatonta kulutusta vaan pikemminkin voimistamassa monia arkisia rytmejä.

Kulutuksen rytmit syntyvät yhteisvaikutuksena arkisten käytäntöjemme ajallisista kytkennöistä (kodissa esimerkiksi ruuanlaitto edeltää aina syömistä) ja paikallisista kytkennöistä (koko perheen ruokailu tapahtuu usein samaan aikaan)³.

Raportissa kehitettävä **rytmianalyttinen näkökulma synnyttää uusia tutkimuskysymyksiä esimerkiksi sen suhteen, miten aktiviteetit joko syövät tai vahvistavat toisiaan muodostaen kokonaisia ”vastaavuoroisuuden kehii”⁴.**

Voidaan sanoa, että osa *arjen rutiineista* toimii *kollektiivisten käytäntöjen raaka-aineena*. Kuten myöhemmin havaitsemme, esimerkiksi lauantai-illasta on tullut suomalaisille eräänlainen ”yhdessäolon tuotantotapahtuma”. Yhtä lailla voidaan nähdä, että tietyt aktiviteetit, kuten

2 Yksinkertaistetusti tätä niukkaa luonnonvaraa voidaan kutsua ”aikatilaksi”. Filosofit (Heidegger, Schatzki, Lefebvre) ovat kirjoittaneet runsaasti aikatilasta (”timespace”), eikä tarkoitus ole tässä yhteydessä puuttua tähän keskusteluun muuta kuin toteamalla, että kuluttajan aikatilassa on kysymys muustakin kuin säiliöstä (container), jonka määrä ja laajuus olisi jotenkin kiinteä ja annettu. (kts. Pantzar 2010, Pantzar & Shove 2010).

3 Osa säännöllisyydestä johtuu käyttäytymistämme ohjaavista tiedostamattomista ja yhteiseen kulttuuriimme juurtuneista seikoista, joille on vaikea nähdä edes vaihtoehtoja. Osa rytmeistä on seurausta hyvinkin tietoisista yksilön valinnoista. Osa liittyy luonnon vuosikiertoon, osa biologisiin tarpeisiimme ja osa talouden kiertokulkuun. Yrityksille rytmien hallinta näkyy resurssien hallinnan, esimerkiksi palvelimien ja kaistanleveyden, mitoittamisen haasteina. Niin sanotut pilvipalvelimet ovat yksi ratkaisu, jotka ehkä helpottavat yksittäisten toimialojen rytmivaihteluiden ongelmia. Digitaalisen liikenteen mittakaavan ja moninaisuuden kasvun myötä yksittäiset huippukuormitukset mahdollisesti kumoavat toisiaan.

4 ”Autocatalytic cycles”, ks. Pantzar, Shove 2010

esimerkiksi palkkatyön tulo koteihin, syövät resursseja muilta arkisilta käytännöiltä.

Kuluttajamassat tutkimuskohteena: Kuinka talous oppii ja sopeutuu ihmisten tavoille?

Yksinkertaisena ja ehkäpä naiivin optimistisena lähtökoh-
tanani on markkinoiden vapautumisen, Internetin ja so-
siaalisen median myötä noussut ajattelu, jonka mukaan
ihmisten ei pidä enää oppia ”tekniikan tavoille”, vaan pi-
kemminkin tekniikan ja palveluinfrastruktuurien pitää op-
pia ”ihmisten tavoille”. Mitä ovat nämä ihmisten tavat tai
ihmisen luonto?

Medialiiketoiminnassa kilpailu asiakkaan ajasta on jo pitkään tiedostet-
tu kamppailulaji. Tulevaisuudessa kaikki yritykset oppivat kysymään,
mikä on liiketoiminnan ”prime time” ja arvioimaan omaa markkina-
osuuttaan esimerkiksi kuluttajien lauantai-illasta.

Samalla ne oppivat näkemään, että pahin kilpailija ei ehkä olekaan sa-
man alan toimija, vaan samasta kuluttajien ajasta kilpaileva toinen akti-
viteetti. Netti pankin kilpailija ei olekaan enää toinen pankkiryhmä, vaan
mahdollisesti vaikkapa chattipalvelu, televisio tai peräti perunalastujen
syöminen ja oluen juominen kavereiden kanssa. Tällaisten yllättävien
yhteyksien havaitsemiseksi palveluyritysten täytyy oppia ymmärtämään
ihmisten tapoja entistä paremmin.

Viimeisten vuosikymmenien aikana kuluttaja- ja innovaatiotutki-
muksessa onkin tapahtunut selkeä siirtymä kuluttajien rutiinien ja arjen
rytmien ymmärtämisen suuntaan. *Innovaatioiden vastaanottajan näkö-*

kulmasta (”edisonilainen” teknologinen ja taloudellinen determinismi) on siirrytty painottamaan yhä enemmän kuluttajien aktiivista roolia markkinoilla.

Tällaista uudenlaista ajattelutapaa on kutsuttu muun maussa *tekniikan kesyttämisen näkökulmaksi*⁵. Kuluttaja ei siinä enää näydy pelkkänä tekniikan vastaanottajana⁶, vaan myös luovana toimijana ja mahdollisesti innovaatiopartnerina. Viime vuosien aikana tällaista kuluttajan aktiivista toimintaa korostavaa ajattelua on kehitetty erityisesti niin sanotun käytäntöteorian puitteissa⁷.

2000-luvulla edelläkävijäeliittien (lead user) käyttäytymistä tarkasteleva näkökulma on saanut rinnalleen laajemman **kuluttajien massaliikkeen näkökulman**: tavallisten kuluttajien muodostamat joukot tekevät liikkeen. Internetin myötä uusi jakamisen tekniikka (”*Web 2.0, participatory web*”) ja uudenlainen tekninen valmius seurata massojen viisautta on *Kuluttaja 2.0* (ja ”Wikinomicsin”) ytimessä⁸. Avointen innovaatioiden ja kuluttajalähtöisen tuotekehityksen ympärille on syntymässä suorastaan oma tietoteollisuutensa uusine diagnostiikkamenetelmineen. **Kuluttajadiagnostiikkaa kehitetään aktiivisimmin jättimäisten globaalien tieto-operaattoreiden, esimerkiksi Amazonin, Googlen, Facebookin ja Nokian konttoreissa. Suurten kuluttajamassojen diagnostiikasta tullee erilaisten IT-operaattoreiden ja mediatalojen keskeinen ja mahdollisesti jopa kaupallistettava toiminto 2010-luvulla.**

5 ”Domestication”, ks. Pantzar 1996

6 1980- ja 1990-luvuilla kuluttajia oli tapana lähestyä kuluttajaeliittien kautta. Tyypillisesti nuoret ja rikkaat miehet olivat tässä katsantokannassa teknologian edelläkävijöitä (”Lead users, pro-am consumers, users as producers, innovative consumers”). Innovaatioiden nähtiin usein syntyvän ”tuottavassa kulutuksessa” (tekniikan harrastajat, urheiluyhteisöt) ja tästä syystä esimerkiksi viihdeteollisuutta ei yleensä nähty tutkimisen arvoisena.

7 Pantzar, Shove, 2010; Shove, Pantzar, Watson, 2011. Ks. liite 2.

* Pantzar, Hyvönen, Repo, Timonen, 2008; Shirky 2010

Tulevaisuudessa sääennusteiden ohella saatamme kuulla ennusteita siitä, mihin kansakunnan huomio on siirtymässä vaikkapa sosiaalisessa mediassa. Jo nyt voidaan poimia vaikkapa Sanoma Osakeyhtiön netti-seurannasta havaintoja kuluttajien intressien muuntumisesta työviikon edetessä. Ilta-Sanomien verkkolehden viihteen viikoittainen ”prime time” (suurimmat kävijämäärät) on maanantaisin kello 15.00 paikkeilla. Säätilasta ollaan kiinnostuneimpia tiistain aamupäivällä (is.weather). Torstaina juuri ennen työajan loppua huomio kiinnittyy viikonlopun ruokalistaan (is.ruokalan suurimmat kävijämäärät).

Tuotannon ja jakelun digitalisoituminen siirtää kulutuksen hetkiä uusiin paikkoihin ja tiloihin. Näin syntyvät ”rytmihäiriöt” voivat aiheuttaa väliaikaisia hyvinvointitappioita. Tähän kysymykseen, ajankäytön muutoksen kokemukselliseen näkökulmaan, pureudutaan raportin luvussa 5.

Ensiksi kuitenkin tarkennetaan *rytmianalyttistä näkökulmaa*. Luvussa 2 aiheeseen virittäytyään ensiksi kulutuksen rytmeistä kertovan yritysaineistojen avulla. Tämän jälkeen luvussa 3 kehitetään varsinaista rytmianalyysiä, jonka teoreettista taustaa kuvataan hieman yksityiskohtaisemmin liitteessä 2. Luvussa 4 lähestytään puolestaan kulutuksen rytmejä tilastollisen tutkimuksen näkökulmasta.

Sekä yrityksistä ja kotitalouksista kerätyt tilastot kertovat kulutusikäntöjen toisteisuudesta ja säännöllisyydestä ainakin suurten masojen tasolla. Usein se, mikä näyttää kansakuntien tasolla hitaalta muutokselta, voi yksittäisen muutoksen kohtaavan ihmisen näkökulmasta tuntua murskaavalta kokemukselta.

Väestörakenteen muutos ja tekninen kehitys johtanevat siihen, että myös tulevaisuudessa kohtaamme jatkuvaa muospainetta ja siihen liittyen stressiä. Tämä vahvistaa kiireen vastakulttuureiden kuten esimerkiksi keskittymistä vaativien harrastusten nousua. Kiireen vastaliikkeitä käsitellään tarkemmin luvussa 6. Tällaiseen muutokseen nykyinen elinkeinoelämä on huonosti varustautunut. Viimeisessä luvussa pohditaan

kin uudenlaista rytmiliiketoimintalogiikkaa, jonka lähtökohta on yhtäältä tekniset mahdollisuudet vastata paremmin tehokkaan ajankäytön vaatimuksiin ja toisaalta kiireen vastakulttuurien nousu.

Yritysaineistoissa ja ajankäyttötutkimuksen tuloksissa ei ole oleellisinta yksityiskohtaisuus, tarkkuus tai ajankohtaisuus, vaan pikemminkin kokonaiskuva, joka välittyy rikkaan ja aikaisemmin lähes julkaisemattoman aineiston kautta. Laajojen kysymysten tarkempi analyysi edellyttää uudenlaisia tutkimuksellisia työkaluja ja ehkäpä jatkossa kokonaisen ”ajankäytön organisaatioteorian” syntyä. Tämän raportin tehtävä on lähinnä jäsentää ja täsmentää tutkimuskysymyksiä rinnastamalla rikas empiirinen aineisto uudenlaisiin rytmiteoreettisiin näkökulmiin. Aloitetaan tarkastelu yritysten keräämän asiakasdatan näkökulmasta.

Asiakkaan aika talouden rytmiliikkeessä

Päivä-, viikko-, kuukausi- ja vuosirytmit koskettavat hyvin erilaisia talouden ilmiöitä ja osa-alueita. Taloustieteilijälle tuttuja ovat noin viiden vuoden pituiset suhdannerytmit ja 50 vuoden pitkät syklit. Kaupan tutkija puolestaan näkee rytmejä sekä viikonpäivien että myös kuukausien tasolla. Esimerkiksi päivittäistavara-kaupan suurin tuntimyynti on joka vuosi joulukuun perjantaisin kello 17.00. Hiljaisinta on tammikuun maanantaiaamuina, ja kesän viikkorytmi on lisäksi erilainen kuin talven. Talvella lauantaimyynti voi vastata viidenneksestä koko viikon myynnistä, kun taas kesällä lauantaimyynti vastaa normaalia arkipäivää. Osaava kauppias tuntee myynnin säännönmukaisuudet ja osaa varata oikean määrän tuotteita kaupan hyllyille.

Tilastokeskuksen kaupan tilastot kertovat kaupan vuosirytmien samankaltaisuudesta yleisemmällä tasolla. 1990-luvun lama, huippukorkeine korkoineen ja devalvaatioineen, toi mukanaan rytmihäiriöitä. Esimerkiksi supermarketkaupan sisäiset kausivaihtelut vaimentuivat, kun sekä myynnin huiput että pohjat lähestyivät toisiaan laman aikana (Kuva 2).

Esimerkkejä palvelujen käytön rytmeistä

Rytmit muuttuvat myös olosuhteiden muuttuessa. Teollinen aika ja tekniset keksinnöt kuten ilmastointi ovat laimentaneet ihmisten vuosirytmeyttä, mutta tulevaisuudessa energian hinnan nousu voi palauttaa osan aiemmista rytmeistä. Asuntojen lämmityksen tai viilennyksen sijaan ehkä aletaan taas tarjota vuodenajan mukaan vaihtelevia huoneratkaisuja.

Tänä päivänäkin vuosirytmillä ja säätilalla on toki vaikutuksensa. Tämä käy ilmi esimerkiksi pankkiautomaateista tehdyistä nostoista. Kuluttajien lomarytmi näkyy siinä, kuinka käteisrahaa nostetaan selkeästi eniten kesä- ja elokuun välisenä aikana sekä joulun aikaan. Helmikuun pakkasilla nostoja on kaikista vähiten.

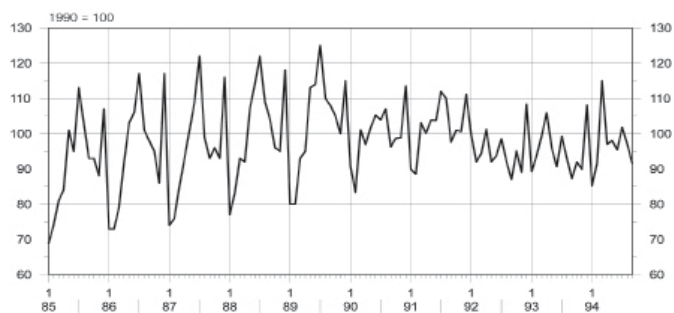
Ei liene myöskään sattumaa, että keskimääräistä sateisempina kesäkuina vuosina 2008 ja 2009 pankkiautomaattinostot olivat selvästi alhaisemmalla tasolla kuin keskimäärästä kuivempina kesäkuina 2006 ja 2007 (Kuva 3).

Viikonpäivistä vilkkaimpia ovat perjantai ja lauantai, ja vastaavasti sunnuntai on hiljaisin. Vuorokausirytmii vaihtelee lisäksi automaattien sijainnin mukaan aivan vastaavalla tavalla kuin esimerkiksi kioskikauppa. Nostoautomaattien, kuten myös kioskien, ensimmäinen aktiivisuuden aalto tulee arki-aamuna, kun työmatkan yhteydessä nostetaan rahaa. Tämän jälkeen automaatilla käydään lounasajalla ja työstä poistuttaessa. Myös lauantain myöhäisiltana kävijöitä on runsaasti.

Palveluyritykset hallitsevat asiakasvirtoja hyvin eri tavoilla. Ne ovat myös hyvin eri tilanteessa esimerkiksi verkkopalveluiden kehityksessä. Monille yrityksille puhelin on yhä tänä päivänä tärkeä osa palveluverkostoa. Erään vakuutusyhtiön päivittäiset asiakaskontaktit (call centeriin) jakautuvat tasaisesti päivän aikana (Kuva 4). Arkisin auki olevan palvelukeskuksen päivä alkaa aamuyhdeksältä ja loppuu noin kello 16. Eniten kontakteja on kello 10 maissa.

KUVA 2:

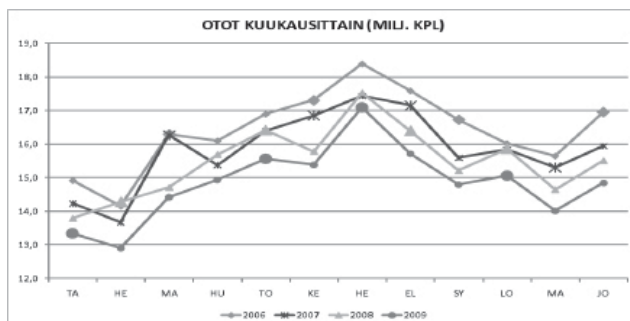
SUPERMARKETKAUPAN VOLYYMI-INDEKSI KUKKAUSITTAIN 1985–1994

(Lähde: Tilastokeskuksen kaupan tilastot)

KUVA 3:

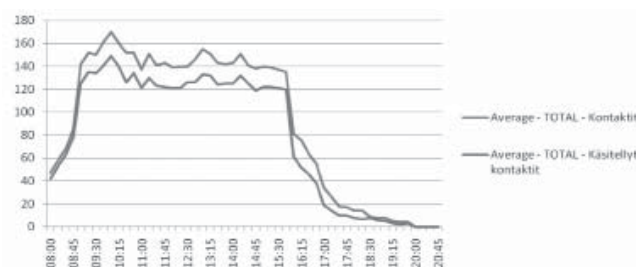
PANKKIAUTOMAATIN KUKKAUSITTAISET KÄTEISNOSTOT 2006–2009

(Lähde: Automatia 2011).

KUVA 4:

ERÄÄN PALVELUKESKUKSEN PÄIVITTÄISET ASIAKASKONTAKTIT

Vakuutusyhtiön asiakasvirta (tai asiakkaiden tarve palvelulle) ei liene niin tasainen kuin edellisestä kuvasta voisi päätellä. Kyse on siitä, että asiakas odottaa puhelimesta pääsyä palveluun. Näin saadaan työvoiman ja pääoman käyttö tehokkaaksi asiakkaan odotusajan kustannuksella.

Suurimmassa osassa liiketoimintaa asiakasvirran vaihtelut ovat selkeämpiä ja sallitumpia. Esimerkiksi ravintoloiden pizzamyyni vaihtelee huomattavan selkeästi niin päivän sisällä kuin eri kuukauden päivinäkin. Kysyntä painottuu selkeästi viikonlopun iltoihin. Myös viikonpäivittäin myynti vaihtelee rajusti (kuva 5). Pizzakaupassa kuluttajien sopeuttaminen pitkillä jonotusajoilla ei tule kyseeseen.

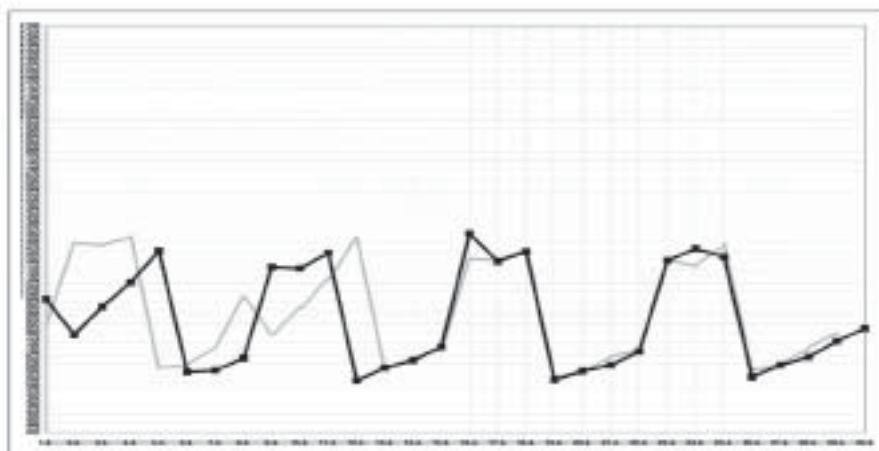
Talouden rytmiliikkeelle on myös ominaista se, että kausivaihtelu yhdellä sektorilla aikaansaa yleensä vaihtelua toisille sektoreille. Esimerkiksi ilmaislehtiä on tapana jakaa keskiviikkoisin, koska perjantain ja lauantain tarjousmyynnin rytmit edellyttävät tällaista toimintatapaa.

Vastaavasti tekstiilikaupassa joulun varautuminen alkaa varhain syksyllä tilausneuvotteluiden yhteydessä. Trendivärit on päätetty jo yli vuotta aikaisemmin erilaisten kansainvälisten trendiraatien äänestyksis-

KUVA 5:

PIZZAKETJUN MYYNTI

(huhtikuu 2010 (tumma) ja huhtikuu 2009 (harmaa))

sä (esim. Intercolor). Tämä värien standardisoimiseen tarkoitettu globaali toiminta käynnistyi jo 1950-luvulla, kun väriraaka-aineiden riittävyys kullekin sesongille haluttiin taata.

Trendivärien vaihtelu lienee selkein esimerkki keskitetysti tuotetuista rytmeistä. Valtioiden harjoittama koordinoitu finanssipolitiikka voisi olla toinen esimerkki keskitetystä rytmeihin vaikuttamisesta. Yleisempää kuitenkin on, että kulutuksen rytmit syntyvät ja vakiintuvat lukuisien mikrokooppisten päätösten hajautuneessa ja mutkikkaassa vuorovaikutuksessa.

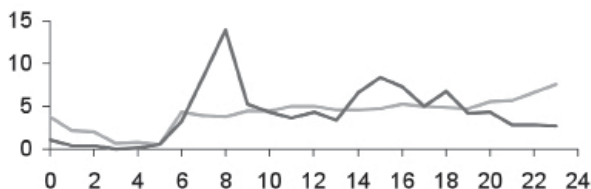
Teknisen kehityksen askeleet muuttavat vain hitaasti arjen rytmejä. 2000-luvulla, yli kymmenen vuotta matkapuhelimien yleistymisen jälkeen, sunnuntaisin otetaan yhä vähiten puheluita mutta ne ovat muita viikonpäiviä pidempiä. Yhä edelleenkin maanantaisin puhutaan eniten puheluita, ja talvisunnuntait ovat huomattavasti vilkkaampia kuin kesä-sunnuntait.

Puheluiden paikat ovat kuitenkin uusia, ja esimerkiksi autosta (kotimatkasta) on tullut tärkeä kommunikaatiopaikka. Myös musiikin kuuntelu tapahtuu nykyään paljon enemmän liikkeessä kuin aikaisemmin. Tämä käy ilmi Zokemin tekemästä kattavasta tutkimuksesta älypuhelimien käytöstä (Kuva 6). Havaitaan, että musiikin kuuntelu painottuu selvästi liikkumisen hetkiin, kun taas ajankäyttö esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on tasaisemmin jakautunut vuorokauden sisällä.

KUVA 6:

ÄLYPUHELIMEN PÄIVÄN SISÄISET KÄYTTÖTAVAT

(minuutteja tunnissa klo 0-24, Zokem 2010) (musiikin kuuntelu: musta ja sosiaalinen media: harmaa)

Digitalisoituminen, väestön vanheneminen ja luonnonvarojen niukentuminen tulevat muuttamaan tuotannon ja arjen rytmejä. Esimerkiksi vanhat ruokailun tai sosiaalisen kanssakäymisen aktiviteetit saattavat siirtyä uusiin paikkoihin ja uusiin aikoihin.

Toisaalta vaikka kaupan rakenne muuttuu, tietyt tarpeet ovat yhä vahvasti sidottuja erityisiin hetkiin ja paikkoihin. Esimerkiksi maanantaiaamun päivittäistavarakaupan myynnissä korostuvat jatkossakin tupakka, pastillit ja suun raikasteet. Lauantain varhaisillan asiakaskunta on jatkossakin huomattavan nuorta ja sekä olut että perunalastut säilyvät yliedustettuna myynnissä. Myös 2020-luvulla lauantai-iltana loton jälkeen kohdataan alkoholin kulutuksen viikoittainen huippu.

Muutoksiakin kuitenkin tapahtuu. Esimerkiksi kioskilta ostettavan aamukahvin myötä Rautakirjasta on tullut Suomen suurin kahvila. Ulkona syödyn aamiaisen yleistymisen on todennettu Yhdysvalloissa, ja se ehkä kertoo entistäkin työkeskeisemmän yhteiskunnan kehittymisestä.

Usein se mikä näyttäytyy aluksi epäsäännöllisyydeksi, onkin uuden säännöllisyyden alku. Esimerkiksi tietotekniikka on arkipäiväistyessään tuottanut uudenlaisia aika-paikka-riippuvuuksia. Esimerkiksi pankkiasiointi hoidetaan nykyään kotoa käsin alkuillasta.

Sähköinen pankkiasiointi

Helmikuun 2010 arkipäivinä OP.fi -nettipankissa ”käytiin” työaikaan varsin tasaisesti (Kuva 7). Torstai-iltana pankkiaktiivisuus korostui myös iltauutisten aikaan. Lauantain aamupäivän jälkeen pankkivierailut hiljenevät selvästi kunnes ne taas aktivoituvat uudelleen sunnuntai-iltana.

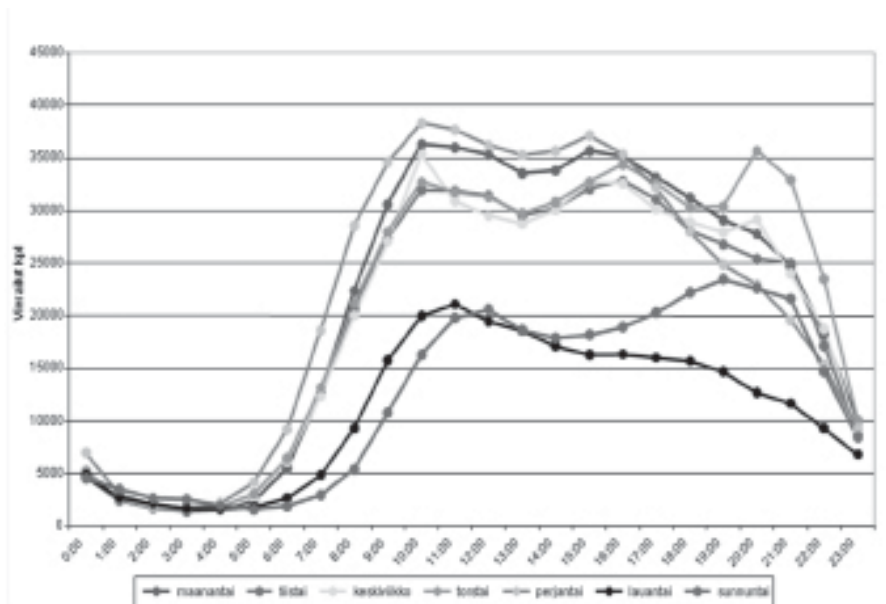
Työpäivän aikaista aktiivisuutta voidaan ehkä kuvata simultaanisen tekemisen käsitteellä eli sillä, että pankkiasiat löytävät luontevan tilansa palkka- ja kotityön rytmeistä. Lauantai-ilta on pyhitetty perheelle, eikä tällaista vapaata tilaa ole kulttuurisista syistä. Huomionarvoista on se, että aikoinaan työnantaja antoi valtakunnallisen ohjeen siitä, kuinka

pankkiasioita tulisi hoitaa työajalla nettiyhteyksien kautta (90-luku). Tämä saattoi edistää pankkitoiminnan rationalisointia. Voidaan kysyä, avasiko tämä tien myös siihen, että työpäivinä esimerkiksi facebook-päivitykset tai uhkapelien nettipalaaminen ovat yleisempiä kuin viikonloppun vapaa-ajalla.

KUVA 7:

SUOMALAISET NETTIPANKISSA.

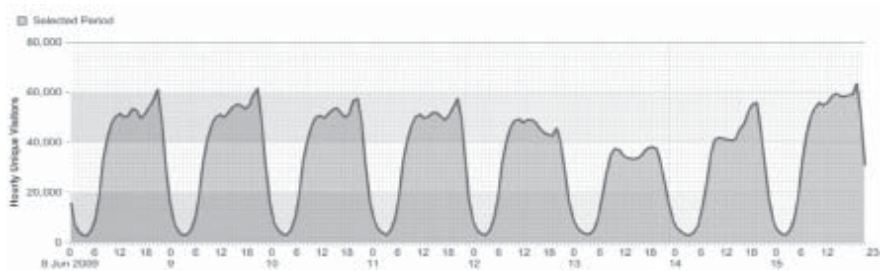
Vierailut op.fi:ssa helmikuussa 2010.

Usein uudet rytmit ja säännöllisyydet nousevat jo olemassa olevien arjen aktiviteettien määräämissä rajoissa. Nuorten chatti-keskustelu on kiihkeintä noin kello 19.00 ja vilkkain päivä on maanantai. Päivällä ollaan vähemmän aktiivisia. Lauantai-illat ovat sosiaalisen nettiaktiivisuuden hiljaisimpia hetkiä. (Kuva 8).

KUVA 8:

ERÄÄN CHATTIPALVELUN VIIKKORYTMI (13.6 ON LAUANTAI)

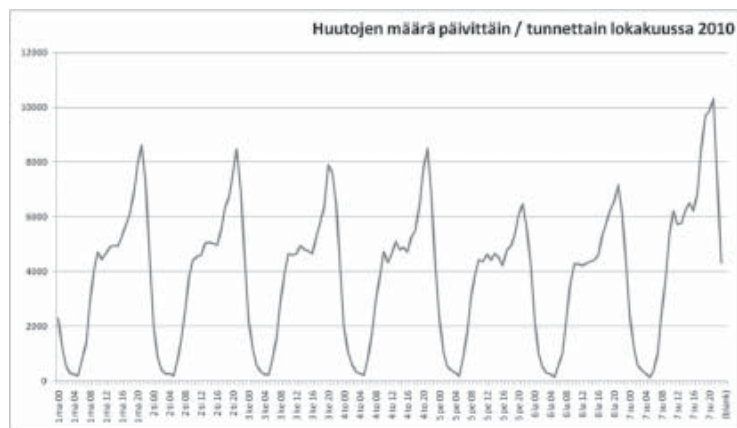
(Lähde Microsoft, kesäkuu 2009)

Vastaavaa lapsiperheiden elämän säännönmukaisuutta on löydettävissä nettihuutokaupasta, jossa käydään paljon kauppaa lasten tarvikkeista erityisesti sunnuntai-iltais. (Kuva 9)

KUVA 9:

NETTIHUUTOKAUPAN VIIKKORYTMI

(y-akseli kuvitteellinen): perjantai ja lauantai pyhäpäiviä ja sunnuntain huippu (40 % kaupoista liittyy lasten tarvikkeisiin)

(Lähde Huuto.net, skaalaa muutettu)

Taistelu arjen markkinaosuuksista on taistelua muuttuvista aika- paikka-tiloista

Kaupan aukiolokeskustelussa vapauttamisen kannattajat ovat vähätelleet yhteiskunnan rytmien kulttuurista merkitystä ja alkuperää. Vastavasti vapauttamisen vastustajat ovat luultavasti liioitelleet muutoksen vaikutusta ajankäyttöön. Viikonloppu ja lepopäivät säilyvät jatkossakin erityisinä viikonpäivinä.

Kuten edellä näimme, esimerkiksi 24 tuntia auki olevassa nettipaikassakin viikonloput ovat säilyttäneet erityisasemansa. Nettiasiointi viettää lauantai vapaata ja aktivoituu sunnuntai-illalla, kun valmistautuminen työviikkoon alkaa.

Toki muutoksiakin voidaan ennakoida. Samalla kun sunnuntain aukiolo lisää viikoittaisten kaupassakäyntien määrää, se vaikuttaa myös esimerkiksi lastenhoidon viikkorytmiin. Aluksi kaupan työntekijät, sitten leipomotyöntekijät ja myöhemmin muutkin työpaikat saattavat siirtyä enenevästi sunnuntaityöhön. Toistaiseksi sunnuntaikaupan lisääntyminen on kuitenkin näkynyt lähinnä maanantaikaupan vähentymisenä, tiistain kaupassakäyntien kasvuna ja keskiviikon vähentymisenä (Nielsen PT-data, 2010).

Eri toimialojen ja tasojen vuorovaikutuksia on vaikea hahmottaa, koska vakiintunutta tutkimusta alueella ole tehty muun muassa aineistojen puutteen takia. Aikoinaan harva olisi esimerkiksi aavistanut, kuinka jääkaapin tulo koteihin merkitsee radikaalia muutosta kaupassakäyntitapoihin ja myös kaupan rakenteeseen. Kun lihan ja maidon varastointi siirtyi kaupalta kodeille, päivittäiset kaupassa käynnit vähenivät ja kivijalkakaupan radikaali häviäminen kaupungin keskustoista käynnistyi.

Elämän tahti luultavasti pikemminkin kiihtyy kuin hidastuu. Mikä oleellisinta, erilaiset aktiviteetit, kaupalliset ja epäkaupalliset, kilpailevat yhä selvemmin kuluttajien vapaista hetkistä. Yritykset myös tulevat entistä tietoisemmiksi kilpailutilanteesta uusien diagnostisten välineiden

avulla. Kuluttajien aika- ja paikkarajoitteiden ymmärryksestä tulee keskeinen muoto liiketoimintaosaamista (kts. luku 7). Seuraavilla sivuilla nämä kysymykset puetaan niin sanotun rytmianalyysin kielelle.

Rytmianalyysi tutkimuksellisena näkökulmana

- Yleinen palvelu- tai ajankäyttötutkimus tarjoaa niukasti suoria vastauksia kaupankäynnin rytmien tutkimiseen. Usein analyysi keskittyy vain yhteen toimialaan tai tiettyihin ihmisryhmiin. Kulutusta ja tuotantoa tarkastellaan vain harvoin yhtä aikaa.
- Rytmianalyysi tarjoaa uudenlaisia käsitteellisiä elementtejä vakiintuneen talous- ja yhteiskuntatutkimuksen ulkopuolelta.
- Rytmianalyysin taustalta on tunnistettavissa muun muassa kronobiologian, musiikin teorian ja kaupunkitutkimuksen perinteet.

Kronobiologia

Sydämen syke, unirythmi sekä hengitys- ja ruokailurythmi määrittelevät kaikkien tunnettujen yhteiskunta- ja talousmuotojen elämää. Kronobiologia tutkii eliömaailman (ml. ihmisten) rytmejä, ja yksi sen lähtökohtia on sama kuin tämän raportin: **Rytmit ovat merkki monimutkaisten orgaanisten verkostojen elämästä**⁸.

⁸ Foster jne. 2004, Koukkari jne. 2006; Pantzar, Shove 2010

Kulutus ja tuotanto, tai kodin arjen ja työn käytännöt muodostavat verkostomaisen kokonaisuuden. Samalla tavalla biologiset, kulttuuriset ja taloudelliset verkostot ovat sykkeisessä vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa.

Ihmisellä on sydämen sykkeen ohella lukuisia eripituisia biologisia rytmejä (minuutti-, tunti-, päivä-, viikko-, kuukausi-, vuosi- ja elinkaarirytmi). Yksilötasolla pysyvät poikkeamat biologisista rytmeistä merkitsevät usein patologista tilaa, joka pitempään kestäessään voi johtaa terveyden heikentymiseen. Esimerkiksi diabetes ja ylipaino korreloivat unirytmien häiriöihin⁹. Biologisten ja sosiaalisten rytmien muuttaminen ja yhteensovittaminen on usein väkivaltaista ja hidasta.

Yritystutkijat kuvaavat organisaatioiden sisäisten rytmien yhteensovittamisen ongelmaa käsitteellä *entrainment*¹⁰. Entrainment voidaan ehkä kääntää (passiiviseksi) *resonanssiksi* tai (aktiiviseksi) *tahdittamiseksi*. Musiikissa entrainment-käsitettä vastaava termi on *polyrytmiikka*, joka tarkoittaa kahden tai useamman rytmin sovittumista yhteen ja niiden muodostamaa rikasta lopputulosta. Jazz ja afrikkalaispohjainen musiikki perustuu polyrytmiikalle. Musiikkimetaforaan palataan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Yrityksen eri osien ja työntekijöiden yhteisen rytmin löytäminen ja analysointi on haastava tehtävä. Vielä haastavampaa ja vaikeammin tutkittavaa on tämän kirjoituksen kohdealue eli tuotannon ja kulutuksen rytmien yhteensovittuminen. Tutkimusta aiheesta on niukasti, jos ollenkaan. **Kehollisten, kulttuuristen ja taloudellisten rytmien yhteisvaikutusta on harvoin tutkittu yhdessä, koska luonnon ja kulttuurin ilmiötä on tapana lähestyä vain yksittäisten tieteenalojen ja ilmiöiden näkökulmasta.**

Arkikielessä on kuitenkin käsitteitä, joissa yhdistyvät luonnon ja kulttuurin prosessit. Yksi tällainen on *stressin* käsite, jolla viitataan pait-

9 Foster jne. 2004; Koukkari jne. 2006; Kreitzman 1999

10 esim. Ancona & Chong 1996

si kiireen ja riittämättömyyden kokemukseen, mutta myös mitattavissa olevaan fysiologiseen tilaan. Ristiriitaiset odotukset ja arkisten rytmien yhteensovittamisen pakko näyttää edistävän stressin kokemusta. Kriittisiä hetkiä ovat esimerkiksi lomamatkoihin tai juhliin valmistautuminen tai vaikkapa ruuhkaliikenteessä ajaminen¹¹. Se, miten stressi heijastuu vaikkapa kulutukseen, olisi oma tutkimuskysymyksensä, jota ehkä parhaiten voisi valaista tutkimalla ihmisten pakonomaista ostamista lentokenttien tax-free-kaupassa.

Stressillä näyttää olevan selkeästi oma työhön sidottu viikkorytmensä. Pitkäaikaiseen sykemittariseurantaan ja tuhansiin havaintoihin (lähinnä työikäisten kansalaisten) perustuva suomalainen tutkimus kertoo, että erityisesti naisten stressitaso on korkeimmillaan lauantaisin ja alhaisimmillaan levätyn viikonlopun jälkeen maanantaisin ja tiistaisin (Kuva 10). Nämä tulokset ja stressitason mittaamiseen haettu patentti¹² perustuvat näennäisen yksinkertaiseen ajatukseen (ja mutkikkaaseen matematiikkaan), jonka mukaan stressaantuneen sydämen syke vaihtelee vähemmän räsytustason muuttuessa kuin vähemmän stressaantuneen sydämen. Koko viikonlopun kestävä lepo on tarpeen stressistä palautumisessa. Mitä vanhemmista ihmisistä on kyse, sitä hitaammin palautuminen tapahtuu. Palaamme stressin ja ajankäytön yhteyteen kohdassa 5. Seuraavaksi kuitenkin menemme syvemmälle itse rytmianalyysiin.

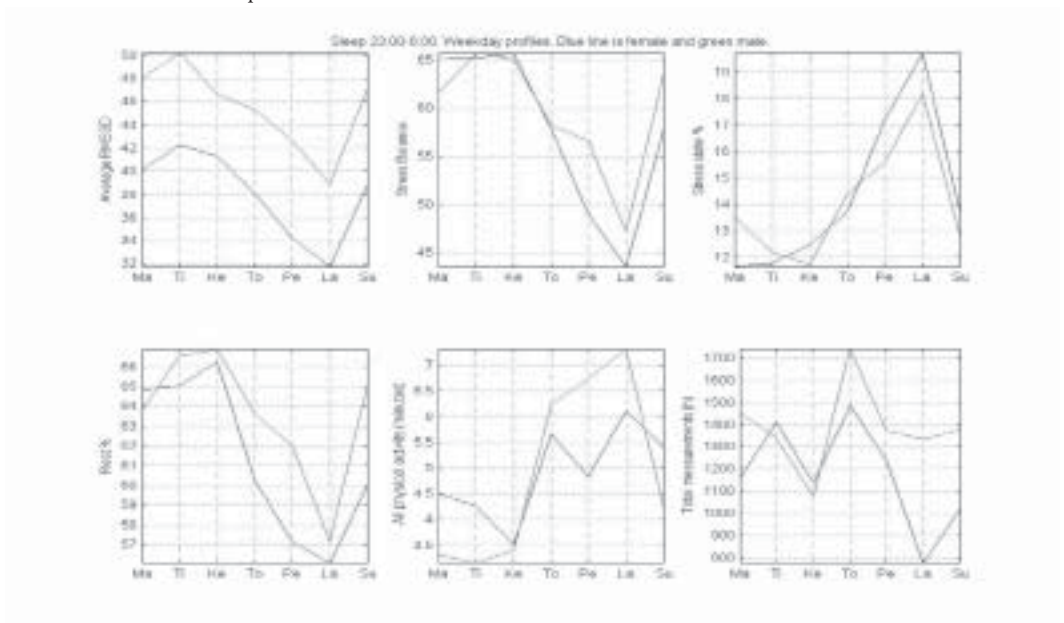
11 Esim. Southerton 2005

12 Kettunen et al. United States Patent No. 7330752B2, 2008

KUVA 10:

SUOMALAINEN FIRST BEATIN KEHITTÄMÄ STRESSIN MITTAAMINEN PERUSTUU SYDÄMEN SYKEVÄLIN JA RASITUKSESTA PALAUTUMISEN HERKKYYDEN TUTKIMISEEN.

Oikealla yläkulmassa oleva kuva kertoo miesten ja naisten stressitason vaihtelusta eri viikonpäivinä. Stressitasapaino (ylävirin keskimääräinen kuva) on korkeimmillaan alkuviikosta ja vastaavasti tuolloin stressitaso (oikea kuva) on alhaisillaan. Michillä stressitaso on naisia korkeampi maanantaisin ja vastaavasti naisilla stressitaso on korkeampi lauantaisin.

Yhteiskunnallinen rytmianalyysi

- Musiikkimetaforaan perustuva rytmianalyysi tarjoaa kronobiologian (tai kronoantropologian ja -sosiologian) ohella helposti tunnistettavan käsitteellisen virikkeen tuotannon ja kulutuksen rytmien tutkimukseen.
- Arjen pienten käytäntöjen kuten kotiin tulemisen, ulkovaatteiden riisumisen ja jääkaapin avaamisen voidaan ajatella integroituvan yhteen sinfoniaorkesterin tavoin. Itse kullakin meistä on monta samanaikaista instrumenttia käytettävissä.
- Rythmi kuvaa sekä arkisten käytäntöjen rutiininomaista toistuvuutta että käytäntöjen etenemisen tahtia. Arjen käytännöt etenevät omaa tahtiaan, välillä hitaasti muotojaan etsien ja välillä nopeammin ja toisteisemmin.
- Rytmien lisäksi myös musiikissa paljon käytetyt termit melodia ja harmonia ovat hyödyllisiä rytmianalyysin näkökulmasta. Arjen melodiassa on kyse toinen toisiaan seuraavien kulutuskäytäntöjen sarjasta (esim. ruuanlaitto–syöminen-sekvenssi). Melodioita voidaan tunnistaa sekä yksilöiden että ryhmien tasolla. Esimerkiksi perheen yhteisen ruokailun voidaan ajatella etenevän sosiaalisena vuoropuheluna, jossa teot ja puheet rytmittävät toisiaan. Vaihtoehtoisia käsitteitä melodialle ja kulutuksen käytäntöjen sarjalle voisivat olla ”sävellys” tai ”teema”.
- Arjen harmonia (tai sen puute) kuvaa samanaikaisten käytäntöjen yhteensopivuutta sekä yhden ihmisen että ihmisten välisesti. Harmonia on myös etenevä prosessi: edeltävät harmoniset ratkaisut määrittävät sitä, miltä seuraavat ratkaisut kuulijalle kuulostavat ja tuntuvat.

Rytmi-analyysin alkutahdit luotiin yli sata vuotta sitten, kun pohdittiin niin tehdasorganisaatioiden rationaalista organisoimista (taylorismi) kuin kaupunkikulttuurin mukanaan tuomaa rytmien kiihtymistä. Massojen joukkoliikettä vahvistivat suurkaupunkiasumisen yleistymisen ja uudet kollektiiviset liikennejärjestelmät¹³. Charles Chaplinin *Nyky aika*-elokuva (1936) edusti tämän keskustelun kriittistä puolta. Vastaavasti futuristinen liike, jota muun muassa Olavi Paavolaisen *Nyky aikaa etsimässä* (1928) kirja kuvasi, heijasteli optimistisempää kuvaa koneen ja ihmisen välisestä emotionaalisesti ladatusta kiihkeästä rytmiliikkeestä.

Samoihin aikoihin inhimillisen mittakaavan ja kellotetun ajan jännitteen tutkimukseen antoivat panoksensa myös kaupunkitutkija ja tekniikan filosofi Lewis Mumford (1934), pitkien syklien sosiologi Pitirim Sorokin ja tieteen sosiologi Robert Merton¹⁴. 1930-luvun huoli rytmien kiihtyvyydestä saavutti myös suuren yleisön, kuten oheinen lainaus vuoden 1934 Seura-lehdestä kertoo:

”Tänään ajattelemme paljon nopeammin kuin viisikymmentä vuotta sitten. 50 vuoden kuluttua ajattelemme – ja toimimme – vielä paljon nopeammin. Jokainen käytännöllinen keksintö pyrkii voittamaan ajan ja etäisyydet. Tulevaisuuden ihminen, joka on tottunut matkustamaan satoja kilometrejä tunnissa ja puhumaan maailman äärestä toiseen muutamassa sekuntissa, ei voi kärsiä hitautta missään muodossa. Todennäköisesti hän ei syömiseenkään käytä paljoakaan aikaa, hän ahmaisee ravintoarvoltaan tiivistettyjä pillereitä kiirehtiessään eteenpäin.”

(Seura, Näytenumero 1/ 1934)

Kaikkein pisimmälle kansalaisten ajankäytön optimoinnissa menttiin

¹³ Meyer 2008

¹⁴ Sorokin, Merton 1937

1920-luvun Neuvostoliitossa, jossa ajateltiin saavutettavan suurin tehokkuus suunnittelemalla ihmisten aikataulut viiden minuutin tarkkuudella. Tällaiseen tilastopohjaiseen suunnitteluun uskoi myös maailmankuulu arkkitehti Le Corbusier kirjassaan *The City of To-morrow and its Planning* (1929). Yhdysvaltojen ajateltiin olevan tämän kehityksen kärjessä. Vuoden 1939 Suomen Kuvalehden uutinen kertoi puolestaan uudenlaisen kulttuurisairauden *The Next* leviämisestä seuraavasti:

”Amerikasta on kantautunut uusi siivekäs sana: The next, tuleva, tulevaisuus. On ihmisiä, jotka eivät jaksakaan elää nykyisyydessä, jotka järjestävät maallisen elämänsä ja olonsa aina vain tulevaa silmällä pitäen. Juuri he ovat The next-käsitteen vankeja...Tämänkaltaisia ihmisiä on muuallakin kuin Amerikassa. Kulussa oleva päivä ei merkitse heille mitään: he elävät huomissa... The Next käsitteestä on tullut kulttuurisairaus, kahdennäkymmenennen vuosisadan kiihkoisten ihmisten merkki. Hermokysymys, sanovat lääkärit ja tiedemiehet. Tekniikan vauhti, ylisyistyminen, suurkaupunkien pauhu muuttavat ihmisen. Kaikki eivät pysty vastustamaan kiihkeän tahdin turmiollisia vaikutuksia.”(SK 11/1939: The Next). Kulttuurisairaus ilmenee kaikessa: ”Hän ei välitä teatterin esityksestä. Hän ajattelee jo vaatenaulakon säilytyslappuaan ja vaatteitaan, jotka hän vetää ylleen heti kun näytöntö päättyy”

(SK 11/1939)

Olemmeko palaamassa digitaalisten jalanjalkien lisääntymisen ja uudenlaisen markkinadiagnostiikan myötä Le Corbusierin edustamaan aikaoptimoituun suunnitteluromanttiseen visioon? Vai tuoko parempi ajankäytön ymmärrys esiin sen, että nykyiset elämänrytmimme ovat mukautuneet vain vaivoin markkinatalouteen¹⁵.

15 Foster jne. 2004; Koukkari jne. 2006

Uusien aineistojen ja paremman diagnostiikan myötä rytmianalyysi pureutuu tulevaisuudessa esimerkiksi siihen, kuinka syömisen tai television katsomisen kaltaiset yksilöiden käytännöt ja niiden väliset vuorovaikutukset heijastuvat sekä yksilöiden elämänpolkuihin että kokonaisten kansakuntien yhteiseen ajankäyttöön (”pulse of the nation”). Se, että esimerkiksi valtaosa eurooppalaisista herää noin seitsemän maissa, syö puolen päivän maissa ja menee nukkumaan noin yhdeltätoista, on kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Yhtä lailla voidaan kysyä, mistä kansalliset erityispiirteet ajankäytössä johtuvat. Miksi esimerkiksi unkarilaiset menevät eurooppalaisista aikaisemmin nukkumaan ja norjalaiset valvovat myöhimpään? Tai miksi päivällinen on tapana syödä Espanjassa ja Ranskassa tunteja myöhemmin kuin Suomessa?¹⁶

Kansakuntien rytmien kehittyminen ja yhteen kasvaminen on tulosta erilaisista biologisten, ilmastollisten ja kulttuuristen rytmien historiallisista vastakkainasetteluista, sovittelusta sekä erilaisista innovaatioista. Varaston keksiminen tuhansia vuosia sitten oli radikaali innovaatio, joka mahdollisti (viljan) tuotannon ja kulutuksen eriaikaisuuden. Varastointi toi samalla mukanaan tarpeen luoda myös alkeellisia kirjanpitokäytäntöjä kuten myös omistusoikeus- ja turvajärjestelmiä¹⁷.

Toinen esimerkki innovaatiosta, joka muutti tuotannon ja kulutuksen keskinäisrytmejä on kirjapainotaito, joka etäännytti oleellisesti informaation tuotannon ja kulutuksen ajallisesti toisistaan. Laajalle levinnyt uutisten ja myös kirjojen ääneen lukeminen korvautui uudella lukemisella: hiljaisella, keskittyneellä ja yksinäisellä¹⁸.

Aikamaantiede on ollut yksi tutkimuksellisesti innovatiivisimpia tapoja kokonaisten kansakuntien ja alueiden ajankäytön seuraamiseksi. 1950-luvulla alun perin sosiaalidemokraattisen hallintokoneiston tarpeisiin kehitetyn ruotsalaisen tutkimustradition kehitys pysähtyi

¹⁶ European Commission 2004

¹⁷ Maryanski, Turner 1992

¹⁸ Levy 2001

vuosikymmeniksi, koska siihen vaadittiin raskasta aineistoa. Nyt kuitenkin uudenlaisen aika–paikka–datan myötä voimme ennakoida myös aikamaantieteen elpymistä¹⁹. Tänä päivänä esimerkiksi Helsingin kaupungin rytmiä voi seurata katsomalla erään Stockmannin tavarataloa lähellä olevan matkapuhelintukiaseman liikennevirtoja (Kuva 11). Viikon ruuhkaisimmat hetket ovat perjantaisin kello 16.00–20.00 ja lauantaisin kello 12.00–16.00 välillä. Tulevaisuudessa tällaista liikenteen mittaustapaa voi kehittää hyvin yksityiskohtaiselle tasolle tietoturvan sallimissa rajoissa.

Arjen säännönmukaisuudet, esimerkiksi kaupunkien ihmisvirrat, ovat seurausta miljoonista yksittäisistä ja yksilöllisistä aikafragmenteista, momenteista ja episodeista. Samalla tämä säännöllisyys on myös ilmentymä yhteen kietoutuneista yksilöllisistä rutiineista, jotka liittyvät esimerkiksi pyrkimyksiimme koordinoida keskinäistä käyttäytymistämme. Merkittävä ranskalainen filosofi Henri Lefebvre toteaa, että itse kunkin rytmit ovat samanaikaisesti sekä sisältä ja ulkoapäin määrittyneitä: *“In one day in the modern world, everybody does more or less the same things at more or less the same times, but each person is really alone in doing it”*²⁰.

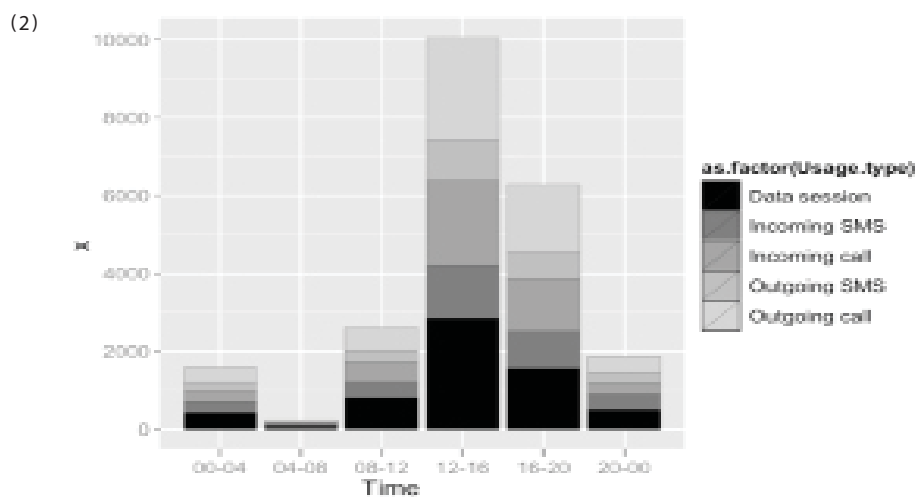
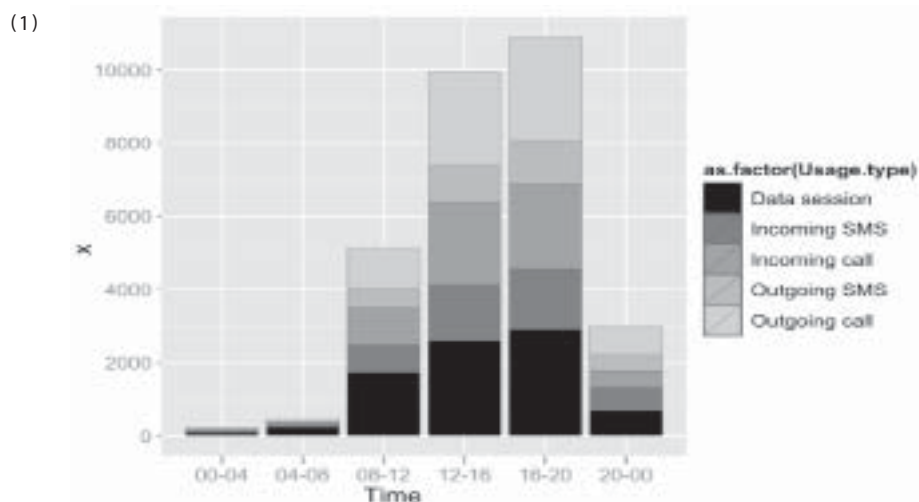
Muutokset rytmeissä koetaan usein kielteisinä. Se mikä tänään koetaan meluksi ja häiriöksi on usein huomenna osa normaalia kokemusta. Näin esittää Jacques Attali kuuluisassa teoksessaan *Noise: The Political Economy of Music* (1985).

Attalin ohella viime vuosien merkittävimpiä puheenvuoroja rytmianalyysistä ovat esittäneet hyvin erilaisen taustan omaavat tutkijat, joista tunnetuimpia lienevät yhdysvaltalainen historian professori William McNeill kirjassaan *Keeping together in time* (1996), mediataiteilija Paul Miller (alias DJ Spooky) kirjassaan *Rhythm Science* (2004) ja Henri Lefebvre teoksessaan *Rhythmanalysis* (2004).

19 Ks. Ellegård, 1999; Ellegård, Vilhelmson, 2004; Hägerstrand, 1985; Lenntorp, 1999; Pred, 1981

20 Lefebvre, 2004, 75

KUVA 11:
HELSINGIN YDINKESKUSTASSA SIJAITSEVAN TUKIASEMAM PU-
HELINLIIKENNE TAMMIKUUN 2011 PERJANTAINA (1) JA LAUAN-
TAINA (2).

Musiikki oli kaikille neljälle inspiraation lähde, ja kukin konkretisoi vaikeasti hahmottuvia ja abstrakteja näkemyksiään kuvaamalla arkea musiikin kaltaisena performanssina. Lefebvre jopa korosti sitä, että musiikki kykenee korvaamaan matemaattiset mallit tarkasteltaessa maailmaa ja että kaikki väkivallan muodot liittyvät tavalla tai toisella rytmien riitaisuuteen. Näin ajateltuna rytmit liittyvät ensisijaisesti sosiaalisen koordinaation tapoihin.

McNeill korostaa enemmän jaettuja rytmejä emotionaalisten kollektiivisten sitoumusten edellytyksenä (”muscular bonding”). Miller (alias DJ Spooky) puolestaan lähestyy rytmiä performanssin tekijän, tiskijukan näkökulmasta. Samalla hän korostaa sitä, että yritykset menettävät lisääntyvässä määrin otteensa taiteilijan kaltaisiin kuluttajiin. Akateemiset markkinoinnin tutkijat tekevät tämän ilmiön hallittavaksi käsitteellä *co-creation of value*²¹.

Myös mediataiteilijat ovat alkaneet kehittää tapoja kirjata ja kartoittaa ihmisen arkista liikettä erilaisten tietoteknisten jäljittimien avulla²². Tällaisia puheenvuoroja on noussut myös tanssitaiteen piiristä²³. *Sosiaalinen koreografia*²⁴ tarjoaa vaihtoehdon ihmismassojen hallinnan mekaniikalle (”social engineering”) korostaessaan spontaanin liikkeen merkitystä kaiken järjestyksen takana²⁵.

Myös tulevaisuudentutkijat ovat korostaneet yksilön ja subjektin horjumista uuden kiihkeimmän ajan myötä. Alvin Tofflerin vuonna 1971 lanseeraama käsite *tulevaisuushokki* kuvasi hyvin tätä kriittistä näkemystä jo neljäkymmentä vuotta sitten ja lyhyt ekskursio Tofflerin hypoteeseihin on paikallaan ennen kuin siirrytään empiirisiin havaintoihin.

21 kts. Zwick et al. 2008

22 ”Emotion mapping, Biomapping”, Galloway 2004

23 Esim. Thrift, 2008

24 ”Social choreography”, Klien, 2007

25 Pantzar, Shove, 2010

Tulevaisuushokki

Ensimmäisiä tekstejä yhä kiireisemmäksi muuttuvan yhteiskunnan ongelmasta on löydettävissä jo teollistumisen alkuvaiheesta 1700-luvulta²⁶. Ehkä kaikkein systemaattisin ja yhä edelleenkin ajankohtainen esitys modernin, yhä kiireisemmäksi muuttuvan ajan tuomasta ahdistuksesta on löydettävissä Alvin Tofflerin vuonna 1971 julkaistusta kirjasta *Tulevaisuushokki*.

Kirja nosti ajankäytön ongelmat länsimaisen tulevaisuudentutkimuksen keskiöön. Tämän jälkeen tulevaisuudentutkimus ei ole samalla pontevuudella painottanut ajankäytön kysymyksiä. James Gleickin kirja *Faster* (1999) ja Leon Kreitzmanin *The 24 Hour Society* (1999) ovat pirstavia poikkeuksia.

Toffler oli ensimmäisiä ”mobiilin tietoyhteiskunnan” kuvaajia.²⁷ Hän korosti liikkeenjohdon tutkimuksen klassikon Peter Druckerin ajatusten viritämänä nousevaa tietotaloutta, jota luonnehtii **nopeus** (”Fast moving”), **informaattiorikkaus** (”Information-rich”), **jatkuva organisaattorinen liike** (”Kinetic organization”), sekä henkisesti ja fyysisesti **liikkuvat yksilöt** (”Mobile individuals”) **väliaikaisissa tiloissaan** (”Transient cells”). Toffler tiivistä mallinsa sanaan ad-hocracy, joka voitaneen suomentaa pysyväksi tilapäisyydeksi. Organisaatiotutkija Jim March on kuvannut samaa ilmiötä kriittisemmin ”kertakäyttöorganisaatioiden” käsitteellä (”disposal organizations”).

²⁶ Rosa 2003

²⁷ Tofflerin teosta myytiin kuusi miljoonaa kappaletta ja sitä on pidetty ensimmäisenä futurologian bestsellerinä (Strathern, 2007). Neljäkymmentä vuotta julkaisemisen jälkeenkin kirja tuntuu tuoreelta. Paradoksaalisesti tulevaisuuden tutkimuksen kärki on muuttunut hitaasti, vaikka maailman kerrotaan muuttuvan nopeammin kuin koskaan. Tofflerin kriittiset näkemykset kumpusivat hänen omista tehdastyön kokemuksestaan 1950-luvulla: ”...the factory was the symbol of the entire industrial era and, to a boy raised in a semi-comfortable lower-middle-class home, after four years of Plato and T.S. Eliot, or art history and abstract social theory, the world it represented was as exotic as Tashkent or Tierra del Fuego” (Strathern, 2007, 210).

Muutamaa vuotta ennen öljykriisin puhkeamista julkaistu Tulevaisuushokki niputti yhteen monia ajan ilmiöitä, jotka sittemmin ovat toteutuneet. Kirjassa puhuttiin esimerkiksi ihmissuhteiden kertakäyttöistymisestä, yritysten siirtymisestä hierarkkisista johtamistyyleistä kohti ad hoc -johtamista ja myös pätkätyön yleistymisestä. 2000-luvun ajatukset arvojen yhteistuotannosta (”co-creating value”), avoimista innovaatioista ja *prosumerimista* (’prosumer’) ovat löydettävissä kirjan jaksoissa, joissa puhutaan kuluttajien ja tuottajien keskinäisestä lähentymisestä.

Satojen asiantuntijahaastatteluiden perusteella journalistikoulutuksen saanut futurologi näki yhä kiihkeämmäksi ja kiireisemmäksi muuttuvan elämänmuotomme sairauden kaltaisena pahanevana tilana (vrt. ”informaatioähky”). Uudelleenajattelua vaaditaan erityisesti johtamisen alueella.

Tofflerin ennusteiden arviointi empiirisen tutkimuksen valossa on haastavaa, koska kiireen määrää ja olemusta on tutkittu koko kansakuntien tasolla vain vähän²⁸. Ehkä selvimmin yleistä **rytmien kiihtymisen teesiä** tukee Levinen ja Norenzayanin (1999) kattava kansainvälinen vertailututkimus. He arvioivat kansakuntien rytmiä kolmen muuttujan suhteen: sen kuinka nopeasti ihmiset kävelevät kaupunkien kaduilla, postitoimitusten nopeuden ja julkisten kellojen tarkkuuden suhteen.

Nopearytmisyyttä näytti ennustavan parhaiten talouden elinvoimaisuus, kylmä ilmanala ja vahva individualismin perinne. Paradoksaalisesti kaikkein kiihkeimmissä kulttuureissa ihmiset kokivat itsensä onnellisimmiksi, vaikka kärsivätkin eniten stressiä. Suomi ei ollut laajassa tutkimuksessa mukana, mutta selittävien muuttujien valossa voisi kuvitella, että Suomi kulkisi maailman kärjessä kiihkeärytmisyydessä. Tätä tukee myös se, että esimerkiksi Richard Floridan luovan luokan tutkimukset tai Ronald Inglehartin arvotutkimukset nostavat Pohjoismaat ja Suomen edistyksen kärkeen. Tässä valossa ei liene yllätys, että vahvasti individualistinen kotimaamme sijoitetaan innovaatiotalouden

28 Esim. Ellegård, Vilhelmson, 2006; Garhammer, 2002; Rosa 2003

maailmankartalla suurvaltojen joukkoon, kuten esimerkiksi John Kao teki Harvard Business Review'ssä maaliskuussa 2009.

Toffler uskoi paperittoman toimiston tulevaisuuteen. Nykytietämyksen valossa Toffler oli kuitenkin vielä enemmän väärässä yhdessä seikassa: kiireen yhteiskunnan piti tappaa inhimillinen vuorovaikutus ja johtaa siihen, että perheen, kodin, lasten ja puolison asema heikkenee. Viimeisten vuosikymmenien aikana niin ajankäyttötutkimus kuin arvotutkimuskin kertoo perhekeskeisyyden selkeästä kasvusta²⁹. Samaan aikaan kuitenkin muu yhteisöllinen toiminta näyttää kuihtuvan ("Bowling alone", "Eating alone" -ilmiö), kaikkein selviten Yhdysvalloissa. Toffler ei myöskään tunnistanut kiireen nousevia vastavoimia, joihin palaan raportin loppujaksoissa.

Edellä esitetyt melko abstraktit rytmianalyttiset ajatukset voivat palvella yrittäessämme ymmärtää sitä, miksi talouden rytmit ovat välillä hyvin itsepintaisia ja välillä hyvinkin nopeasti muuttuvia. Arjen rytmit ja niiden kertaantuminen koko kansakuntien tasolla on merkki yksilöiden ja yhteiskuntien elämästä. Rytmien yhteiselon taustalla on biologisten, taloudellisten ja kulttuuristen rytmien vuorovaikutus, joka on mutkikas ja vaikeasti hahmotettava sekä historiallisesti muokkaantunut. Kuluttajien käyttäytymisen ymmärtämistä yrittäville yrityksille tämä on tärkeä havainto.

Seuraavissa kappaleissa siirrymme kulutuksen rytmien empiiriseen tutkimiseen. Perinteinen tilastollinen ajankäyttötutkimus kertoo muutoksen suunnasta, ensisijaisesti keskittyen erilaisten aktiviteettien kokonaisuuteen ja lineaariseen etenemiseen. Vähäisemmälle huomiolle jäävät subjektiiviset aikakokemukset sekä aktiviteettien keskinäisarkkitehtuuri. Näihin aiheisiin pureudutaan seuraavan kappaleen jälkeen.

Mitä ajankäyttötutkimus kertoo kulutuksen rytmeistä?

KANSAINVÄLINEN JA VAKIINTUNUT AJANKÄYTTÖTUTKIMUS KERTOO AJANKÄYTÖN MUUTTUVAN HITAASTI. ESIMERKIKSI SUOMESSA:

- Kotona vietetty aika on säilynyt vuorokaudessa noin 16 tunnissa / vrk viimeisten vuosikymmenien aikana.
- 10–65 -vuotiaiden ajankäytössä selkeästi suurin muutos on television katsomiseen käytetyn ajan lisääntyminen 1 tunnista 18 minuutista 2 tuntiin ja 5 minuuttiin (1979–2010).
- Samaan aikaan ansiotyöhön käytetyn ajan määrä on laskenut 3 tunnista 25 minuutista 2 tuntiin 47 minuuttiin. (Tilastokeskus 2011).
- Kolmas merkittävä muutos on tietokoneen käytön määrän kasvu nykyiseen 45 minuuttiin. Internetiä käyttää yhdeksän kymmenestä suomalaisesta vakituisesti, mutta osa tästä määrästä ei näy ajankäyttötutkimuksessa, koska Internet nivoutuu muihin arkisiin käytäntöihin.

1970-luvun alussa, samoina vuosina kun Alvin Toffler ja muut tulevaisuudentutkijat alkoivat kiinnittää huomioita ajankäytön haasteisiin, sai alkunsa kansainvälistä vertailutietoa tuottava standardoitu tilastollinen

ajankäyttötutkimus. Yhtenä virikkeenä kiinnostukselle oli havainto, jonka mukaan kylmän sodan osapuolten kansalaisten ajankäyttö oli enemmän riippuvainen talouden kehitystasesta kuin talousjärjestelmästä. Ajankäyttö Neuvostoliitossa ja Yhdysvalloissa muistutti toisiaan³⁰.

Tämän havainnon ryydittämänä ja kansainvälisen yhteistyön myötä sai alkunsa nykyinen YK:n tilastoelimien koordinoima ajankäytön kirjanpitolähtö, jossa kukin ihminen täyttää omaa aikabudjettikirjaansa³¹. Ajankulkua seurataan toinen toisiaan seuraavina ”aktiiviteettien virtana”, jossa tekemiset seuraavat toinen toisiaan (esimerkiksi työmatka–työ–tauko–työ jne). Kullakin toiminnalla on oma kokonaiskesto, jotka sitten summautuvat vuorokaudeksi. Nykyään esimerkiksi Euroopan komission tutkimukset pohjautuvat tuolloin luotuun laskentatapaan³². Sama pätee myös Suomen Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukseen³³.

Ajankäytön tutkimuksen klassikon Jonathan Gershunyn (2000) mukaan **länsimainen ajankäyttö on viimeisten vuosikymmenien aikana samankaltaistunut niin miesten kuin naisten, sosiaaliluokkien kuin kansakuntienkin välillä**. Muutokset ovat edenneet hitaasti, koska kullakin meistä on käytettävissämme täsmälleen 24 tuntia vuorokaudessa. Vain pieni osa ajankäytöstä on vapaasti määräytyvää ja muutoksille altista. Esimerkiksi liikkumiseen käytetty aika on kasvanut vain niukasti kauppaj- ja työmatkojen pidentymisestä huolimatta³⁴. Asiointisäde

30 Szalai, 1972; Uusitalo, 1981

31 Tällaisen ”summaamisen menetelmän” mukaisesti kunkin ihmisen vuorokausi jakautuu palkkatyön, kotityön, vapaa-ajan ja leppämisen kaltaisiin kokonaisuuksiin. Yleinen käytäntö on, että kaikista vaikeimmin määriteltävä erä eli vapaa-aika lasketaan lähinnä jäännöseränä, kun työaika, nukkuminen, sekä palkka- ja kotityö on vähennetty 24 tunnista.

32 esim. European Commission, 2003, 2004

33 Niemi, Pääkkönen, 1989, 2001

34 Esim. Statistiska centralbyrån 2003

on kuitenkin kasvanut roimasti liikkumisnopeuden kasvun ansioista³⁵. Yleisemmin telekommunikaatio ei ole kuitenkaan kyennyt vähentämään liikkumisen tarvetta vaan synnyttänyt pikemmin uusia liikkumisen tarpeita³⁶. Liikkuvuuden kasvutrendi katkennee lähitulevaisuudessa, kun fyysisen liikkumisnopeuden kasvun rajat kohdataan³⁷. Tällöin ihmiset joko tulevat entistä tietoisemmiksi oman aikansa arvosta, tai – vähemmän todennäköisesti – lisäävät työ- ja asiointimatkoihin käyttämäänsä aikaa.

Viimeisten vuosikymmenten aikana esimerkiksi ruokailuun, lukemiseen tai ystävien tapaamiseen käytetty aika on muuttunut vain vähän. Koko kansakuntien tasolla unen määräkään ei ole oleellisesti muuttunut ainakaan länsimaissa³⁸. Tieteen populaarijulkaisuissa usein viitataan virheellisesti unen määrän radikaaliin vähentymiseen. Esimerkiksi Tiede-lehdessä (8/2006) todetaan unen vähentyneen Suomessa puolitoistatuntia vuorokaudessa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana.

Akateemisen Sleep-lehden pääkirjoituksessa Jim Horne (2004) esittääkin, että unen puutetta liioittelevan *sleep deprivation, sleep deficit*

35 Ellegård, Vilhelmson 2004

36 Grübler, 1990

37 Moriarty jne. 2008

38 Ks. Horne 2004. Suomalainen ajankäyttötutkimus (Niemi, Pääkkönen, 2001) kertoo, että 10–64-vuotiaiden miesten unen määrä säilyi lähes ennallaan noin kahdeksassa tunnissa vuorokaudessa aina vuodesta 1979 vuoteen 1999. Naisten unen määrä (tai kuten ajankäyttötutkimuksessa sanotaan ”nukkuminen”) on hieman suurempi ja se myös kasvoi jonkin verran. Keskimäärin naisten nukkuminen lisääntyi erityisesti sunnuntaiöisin. Englannissa, jossa koko kansakunnan unen määrää on seurattu 40 vuoden ajan, aikuisten keskimääräinen uni on säilynyt hieman runsaassa seitsemässä tunnissa.

Unitutkijoiden (Horne 2004) unen ja nukkumisen määritelmä voi poiketa ajankäyttötutkimuksesta, eikä tästä luvusta voi päätellä, että englantilaiset nukkuvat tunnin vähemmän kuin suomalaiset. Yksilölliset vaihtelut ovat suuria ja tiedetään, että aikoinaan esimerkiksi inuit-eskimot nukkuivat ongelmitta talvisin 14 tunnin yöunia ja kesäisin kuuden tunnin unia.

-keskustelun taustalla on unilääketeollisuuden halu markkinoida kevytunilääkkeitä. Unen ajoittuminen, rakenne ja sen jakauma on toki muuttunut. Suomessa iltavalvominen on keskimäärin lisääntynyt samalla, kun aamuisten heräämisten aika on myöhentynyt. Tämä pätee erityisesti viikonloppuihin ja nuoriin ihmisiin. Ei liene sattumaa, että MTV:n Kymmenen uutisten synnyn aikoihin keskimääräinen nukkumaanmeno-aika siirtyi iltakymmenestä noin kaksikymmentä minuuttia eteenpäin³⁹.

Lähes ainoa radikaali ajankäytön muutos sinä aikana, kun kansainvälisiä ajankäyttötutkimuksia on tehty, on television katsomiseen käytetyn ajan roima kasvu. Nykyisin noin kuuden tunnin mittaisesta vapaa-ajasta television osuus on noin kolmannes (yli kaksi tuntia) lähes kaikissa länsimaissa. Luonnollisestikin työssä käyvien ruutu-aika painottuu ilta-aikaan (Kuvat 12–13).

Mikäli trendit jatkuvat, vuoden 2020 Suomessa käytetään television katsomisen enemmän aikaa kuin ansiotyöhön. Eräät tutkijat ovat kuitenkin ennakoineet, että juuri television katsomisesta vapautuu tulevaisuudessa aikaa uudelleenlaiselle verkkoaktiivisuudelle⁴⁰. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vuosittain television katsomiseen käytetyn ajan vapauttaminen voisi laskennallisesti synnyttää 2000 uutta Wikipediaa vuodessa.

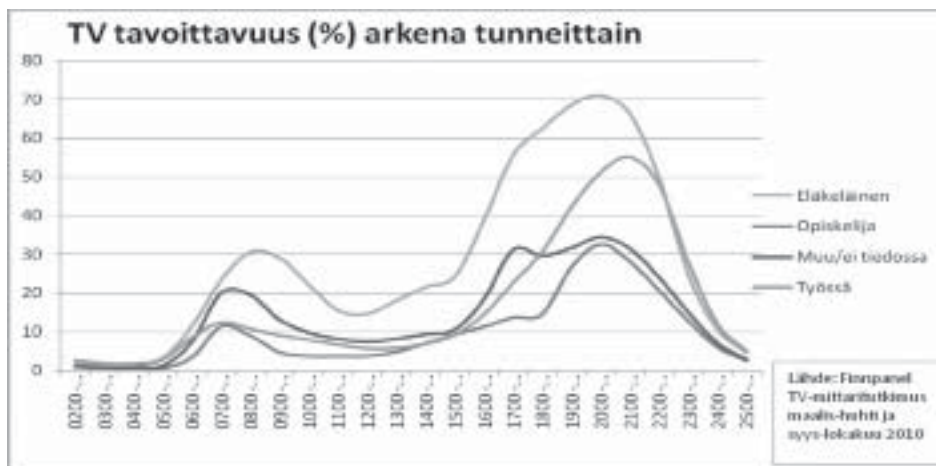
Paradoksi ajankäytössä on, että näennäisesti kaikkein dominoivimmasta ajankäytön muodosta, **television katsomisesta, on tullut myös tärkein yksilöiden ajankäytön joustavuuden elementti.** Ensinnäkin yksilölliset erot television katsomisen määrässä ovat suuria. Television katsominen täyttää tyhjän ajan, mutta siitä myös tarvittaessa säästetään eniten⁴¹. Voisiko tässä olla kysymys siitä, että nopea kasvu on saavutettu suurella joustavuudella? Tähän kysymykseen palataan rytmiliiketoimintaa kuvaavassa jaksossa 6.

39 Niemi, Pääkkönen, 1989, 2001

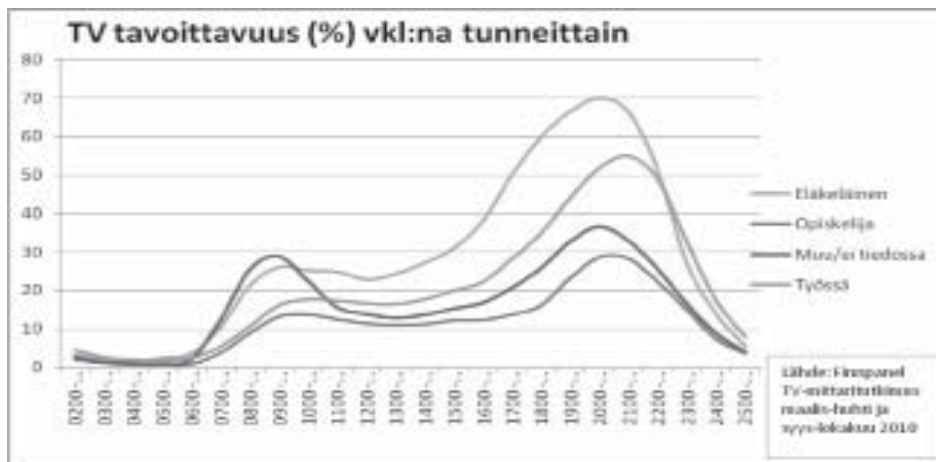
40 Shirky 2010

41 Robinson, Godbey, 1997

KUVA 12:
TELEVISION KATSOMINEN VIIKOLLA

KUVA 13:
TELEVISION KATSOMINEN VIIKONLOPPUISIN.

(lähde: MTV3)

Vakiintunutta tilastollista ajankäyttötutkimusta voidaan kuvata musiikin kielikuvina näkökulmana, joka keskittyy ensisijaisesti yksittäisten sointien keston ja erillisten sointien yhteenlaskuun. Näin tarkasteltuna melodiat näyttävätkin samankaltaistuvan kulttuurien ja ryhmien välillä. Tutkimustapa antaa vain rajallisesti mahdollisuuksia tarkastella monien soittimien ja soittajien tuottamaa yhteisvaikutusta tai rytmilajien muutosta.

Tunteihin ja minuutteihin keskittyvä kirjanpitokäytäntö ei huomioi ajankäytön laatua. Esimerkiksi sitä, kuinka vapaasti määräytyvää ajankäyttö on, ei oteta huomioon. Laadullisen tutkimuksen keinoin on osoitettu, että esimerkiksi ylempien sosiaaliluokkien ajankäyttö on huomattavasti ”vapaampaa” kuin alempien luokkien⁴².

Suomalaistutkimus kertoo myös sukupuolieroista: miesten ja naisten työaika on erilaista, niin kotona kuin palkkatyössäkin. Esimerkiksi työhöntulo- ja lähtöaikoihin voi vaikuttaa 63 % suomalaisista miespalkansaajista, naisista vain puolet⁴³. Myös kodissa nainen kokee olevansa miestä enemmän vapautta vailla⁴⁴.

Yksi ilmeinen tilastollisen aikakirjanpidon ongelma liittyy ajankäytön teoreettisesti johdettuihin ja ennalta asetettuihin kategorioihin. Esimerkiksi vapaa-aika on yksinkertaistetusti jäännöserä, joka laskeaan vähentämällä 24 tunnista koti- ja ansiotyöhön sekä nukkumiseen käytetty aika. Aikabudjettilomakkeen vakioidut ”syömisen” kaltaiset kategoriat eivät välttämättä tunnista ihmisten itse käyttämiä arkisia kategorioita. Ruotsalaistutkijat löysivät uusia kategorioita käyttäessään avovastauksia⁴⁵. Esimerkiksi ”kotiintulon” kategoriaa ei löydy valmiista lomakepohjista, mutta ihmisille kotiintulo on merkittävä hetki ja todellinen kategoria.

42 Southerton 2006

43 Nätti jne. 2005, 56

44 Michelson 2006

45 Ellegård, 1999, 171

Toinen ongelma liittyy **simultaanisen tekemisen eli samanaikaisten aktiviteettien kuvaamiseen**. Tähän on yritetty kehittää erilaisia tutkimusmenetelmiä. Kritiikin ja lisääntyvän tilastollisen ajankäyttötutkimuksen itseymmärryksen myötä⁴⁶ vakiintuneen tutkimuksen painopiste onkin siirtymässä aktiviteettien kestoista ajankäytön kokonaisarkkitehtuuriin ja myös erilaisiin merkityksiin, joita eri aktiviteetteihin liitetään.

Viime vuosina uudenlaisia aineistoja eli tiedon keräys- ja kuvaustapoja on alettu luoda yhä aktiivisemmin myös akateemisen⁴⁷ kentän ulkopuolella. Seuraavassa esitettävät Taloustutkimuksen koodiaineistoon perustuvat ’lämpökamerakuvat’ vuodelta 2008 (kuvat 14–24) virittävät tällaiseen uudenaikaiseen kansakuntien rytmiä kuvaavaan ajatteluun.

Lämpökamerakuvia suomalaisten ajankäytöstä

Taloustutkimuksen koodiaineistossa 4000 suomalaista kirjasi ylös kahden viikon ajankäyttönsä. Kuvien tummimmat kohdat kuvaavat hetkiä, jolloin suuri osa suomalaisista osallistuu tähän aktiviteettiin ja vastaa-vasti vaaleimmat kohdat aikoja jolloin vain harva tekee niin. Kuvissa vaaka-akselilla on kellonajat ja pystyakselilla kahden viikon jakso (alhaalta ylöspäin).

Kuva 14 kertoo kuinka esimerkiksi lauantai-iltaisina suuri osa suomalaisista viettää aikaa yhdessä ystäviensä kanssa. Kello 16.00–17.00 välisenä aikana arviolta noin puoli miljoonaa suomalaista viettää aikaa ystäviensä kanssa. Vähiten yhdessä ollaan yöaikaan, ja yleisimmin ystävyys-suhteita hoidetaan viikonloppuisin. Se että nettiaktiivisuus on alhaista juuri lauantai-iltaisina voi johtua siitä, että kaveripiiri sosiaalisine tarpeineen ja toimintatapoineen muodostaa eräänlaisen verkostomaisen rihmaston, joka määrittelee vapauden rajoja muun muassa tietokoneen käytön suhteen.

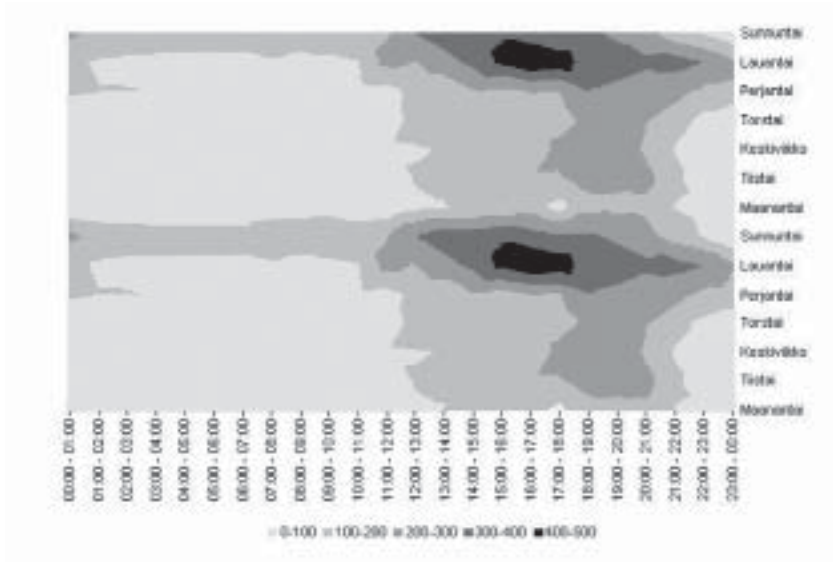
⁴⁶ Esim. Michelson 2006, Southerton 2006.

⁴⁷ Esim. Ellegård, Vilhelmson 2004.

KUVA 14:

SUOMALAISET KAVEREITA TAPAAMASSA (N=4000)

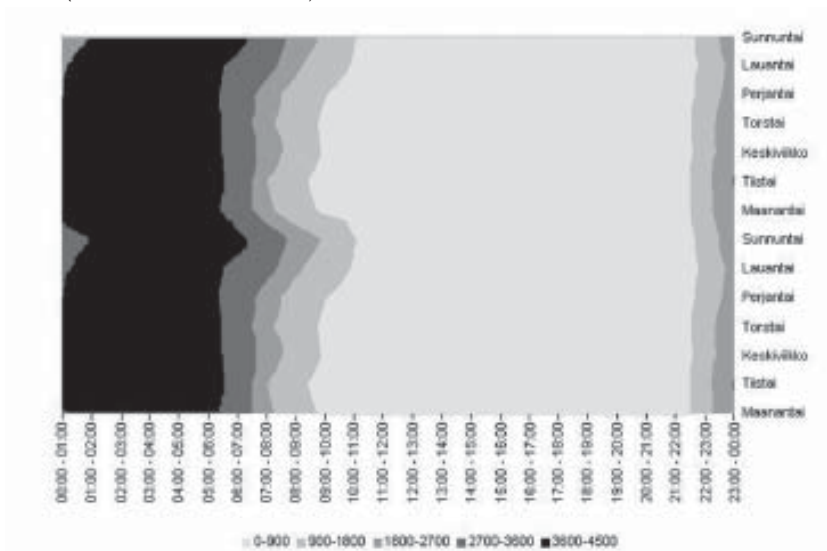
(Lähde: Taloustutkimus, 2008). (Lämpökamerakuvien mittayksikkö on 1000 ihmistä)

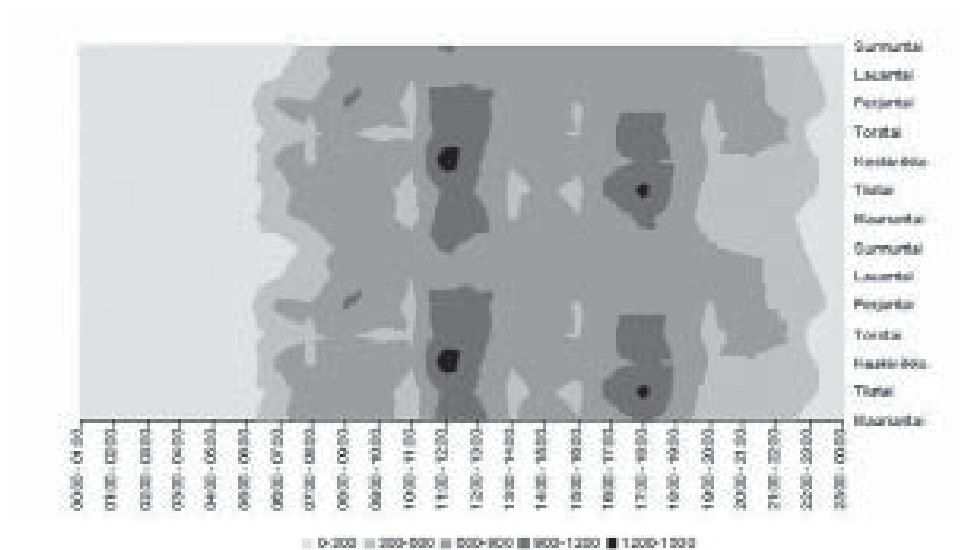
KUVA 15:

SUOMALAISET NUKKUMASSA (N=4000)

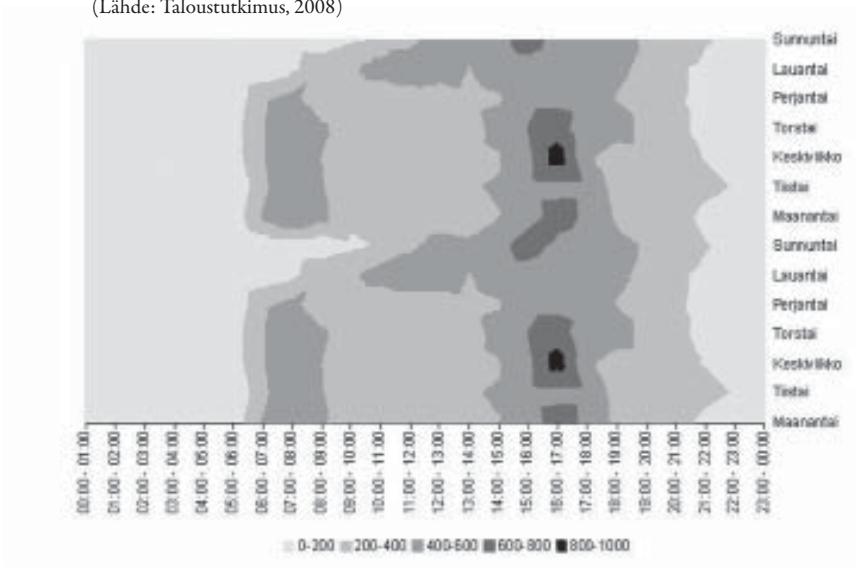
(Lähde: Taloustutkimus, 2008)

KUVA 16:
SUOMALAISET RUOKAILEMSSA (N = 4000)
(Lähde: Taloustutkimus, 2008)

KUVA 17:
SUOMALAISET LIIKENTEESSÄ (N=4000)
(Lähde: Taloustutkimus, 2008)

Lämpökamerakuvan tummat pinnat vaakatasossa kertovat siitä, kuinka eri käytännöt, esimerkiksi ystävien tapaaminen, keskittyvät tiettyihin viikonpäiviin. Vastaavasti pystytason tummat pinnat kertovat siitä, kuinka jotkin aktiviteetit keskittyvät enemmän tiettyyn kellonaikaan kuin viikonpäivään. Ei ole yllättävää, että juuri nukkuminen on kellonaikariippuvaista (Kuva 15). Oleellista kummassakin kuvassa on se, että keskittyminen saattaa selittyä koordinoinnin eduilla. Samaan aikaan nukkuminen (tai kavereiden kohtaaminen) on tarkoituksenmukaista.

Lämpökamerakuvat 16 ja 17 kertovat vastaavasti ruokailuun ja liikkumiseen käytetyn ajan sijoittumisesta suomalaisten arkeen. Kumpikin aktiviteetti sijoittuu selkeästi tiettyyn vuorokauden aikaan. Viikonloppuisin sekä ruokailu että liikkuminen perustuvat paljon vähemmän tällaisiin jaettuihin kansallisiin rutiineihin. Eli toisin sanoen rytmit ovat vähemmän näkyviä ja ainakin vähemmän yhteisiä. Tämä ei tietenkään merkitse, etteikö viikonloppuja leimaisi yleisemminkin perhekeskeisyys.

Arjen aktiviteetit keskittyvät tiettyihin viikonpäiviin ja tiettyihin aikoihin. Vaikka keskimääräiset luvut peittävät alleen monia laadullisia muutoksia arjen arkkitehtuurissa, uudenlaiset digitaaliseen jalanjälkeen perustuvat tutkimustavat tulevat muuttamaan käsitystämme yhtenäisiltä näyttävistä muutoksista ja kansakuntien ajankäytöstä. Tarkastelen seuraavassa ensiksi vanhojen ja nuorten ihmisten ajankäytön eroja lämpökamerakuvien avulla (a). Tämän jälkeen pohdin vielä lyhyesti, miten Internet näyttäytyy suomalaisten jaetussa ajankäytössä lämpökamerakuvien valossa (b).

(a) Kohti nopean ja hitaan talouden yhteiselo

- Tilastokeskus arvioi, että vuonna 2020 Suomessa on 1,4 miljoonaa yli 65-vuotiasta, kun 2000-luvun alussa heitä oli 900 000. Samaan aikaan arvioidaan, että sinkkotalouksien osuus kasvaa kolmanneksestä lähes puoleen.

- Nämä muutokset näkyvät myös palvelutuotannon rytmisessä. Puolen miljoonan uuden eläkeläiskuluttajan ryhmällä on vapaa-aikaa ja myös taloudellisia resursseja enemmän kuin aikaisemmillä vanhussukupolvilla.
- Keskimääräisen eliniän kasvu ei pidennä "sairaana vanhuuden aikaa"
- Eläkkeellä olevien ihmisten toiminta- ja kulutuskyky on huomattavasti parempi kuin esimerkiksi muutamaa vuosikymmentä sitten⁴⁸
- Ikärakenteen muutoksen myötä kansakunnan keskimääräinen työaika lyhentyy, vapaa-aika lisääntyy ja tämän myötä kulutuksen rakenne muuttuu. Kotityön määrä kasvaa samalla kun palkkatyön määrä supistuu.
- Työssäkävöillä ihmisillä on aikapulaa samalla kun on yhä enemmän ihmisiä, jotka kärsivät ylenmääräisestä ajan runsaudesta ja ehkä myös yksinäisyydestä.
- Viime vuosikymmeninä kansalaisten ajankäytössä asemaansa menettänyt ystävien tapaaminen, seurustelu ja lukemisharrastus saattavat kokea renessanssin.

Suuret ikäluokat ovat 1950-luvulta alkaen muokanneet länsimaisten yhteiskuntien arvomaailmaa ja ajankäyttöä oman elämäntilanteensa ja unelmiensa mukaisiksi. Näin tulee käymään myös lähitulevaisuudessa eläkeläisten määrän kasvaessa. Luultavasti tulevaisuudessa vanhuutta ei enää tulkita elämän marginaaliseksi ja tuottamattomaksi vaiheeksi –

48 Tilanne on melkein käänteinen sodan jälkeiselle ajalle, jolloin työvoimaa oli runsaasti ja pääomasta pulaa. Tuolloin tuettiin työvoiman tuotannollista käyttöä ja säästettiin pääoma vain tähdekkisimpiin investointeihin eikä kulutukseen. Jos sodan jälkeistä Suomea vaivasi pääomaköyhyys ja työvoiman ylitarjonta eli työttömyys, niin tulevaisuudessa on toisin: työvoimasta tulee äärimmäisen niukka resurssi samalla kun pääoman määrä kasvaa. Tämä muutos tapahtuu lähes kaikissa Euroopassa maissa samanaikaisesti.

kuoleman odotushuoneeksi – vaan oleellisesti kansantalouden tulevaa kehitystä ohjaavaksi voimaksi.

Suomessa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä kulutuksen kasvu oli ripeintä juuri siellä, mihin suurten ikäluokkien kiinnostus kohdentui. 1950-luvulla tuli nuorisokulttuuri elokuvineen ja iskelmineen, 1960-luvulla korostuivat seksuaalinen vapautuminen, ehkäisyvälineet ja tasa-arvo, 1970-luvulla alkoi joukkoturismin ja massamatkailun aika, 1980-luvulla syntyi kaupunki- ja ravintolakulttuuri ja perhekylpylät. 1990-luku oli kodin sisustuksen vuosikymmen, ja myös tämän ajattelun omaksuivat suuret ikäluokat. 2000-luvulla koti jatkaa nousuaan ja ohelle nousi kaukomatkailu. 2010-luvun nouseva teema on terveys ja kehollisuus (”wellness”). Kaikki nämä muutokset näkyvät kulutustilastojen piikkeinä.

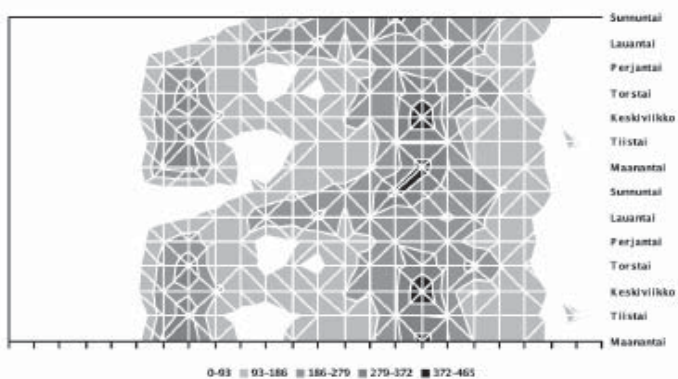
MITEN IKÄRAKENTEEN MUUTOS VAIKUTTAA AJANKÄYTTÖÖN?

Seuraavassa ennakoidaan Taloustutkimuksen koodiaineiston avulla sitä, miten ajankäyttö muuttuu makrotasolla kun eläkeläisten määrä kasvaa. Voidaan ajatella, että työssäkäyvien elämänrytmit edustavat enemmän nykypäivää ja vastaavasti eläkkeellä olevien rytmit tulevaisuutta. Kuvapari 18–19 kertoo, kuinka omalla autolla kulkevien työssäkäyvien ruuhkatunnit ajoittuvat enemmän arki-iltapäiviin ja hieman vähemmän arki-aamuihin. Eläkeläisten ruuhkatunnit jakautuvat tasaisemmin, ja ruuhka ajoittuu puoleenpäivään. **Tulevaisuudessa liikennevirrat jakautuvatkin tasaisemmin kuin nykyään päivän sisällä.**

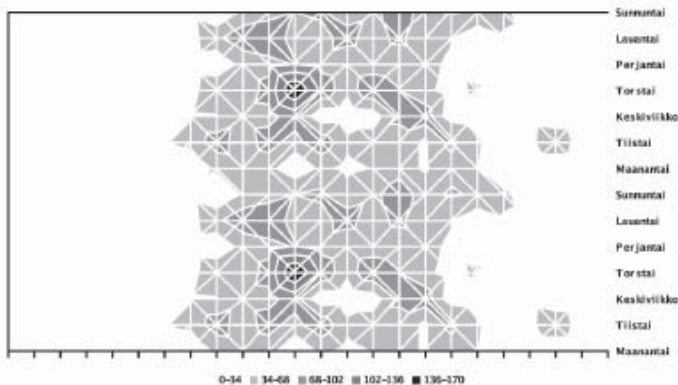
Kuvapari 20–21 kertoo siitä, kuinka eläkeläisten puolenpäivän ruuhka liittyy kaupassakäyntiin. Työssä käyvillä kaupassakäyntiruuhka on kiihkeimmillään lauantai-iltapäivällä heti puolenpäivän jälkeen. Sattumaa tai ei, mutta juuri tähän aikaan naiset kokevat viikon stressaavimmat hetket.

KUVAT 18–19:
MATKALLA AUTOSSA

TYÖSSÄKÄYVÄT

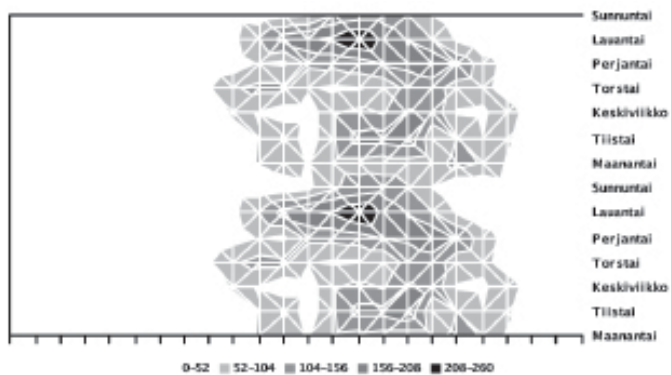
ELÄKELÄISET

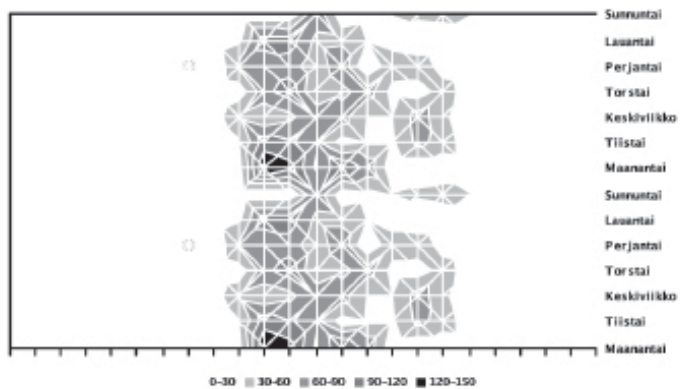
KUVAT 20-21:

OSTOKSILLA

TYÖSSÄKÄYVÄT

ELÄKELÄISET

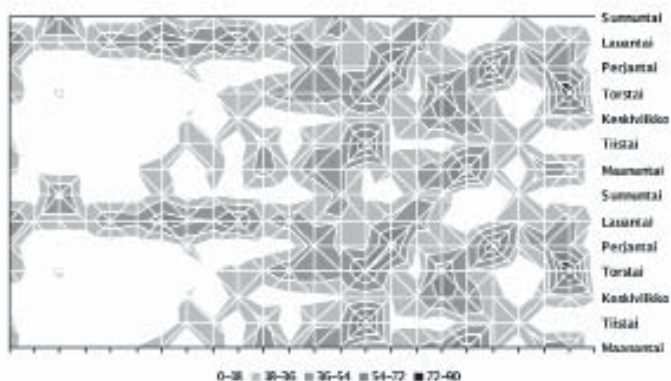
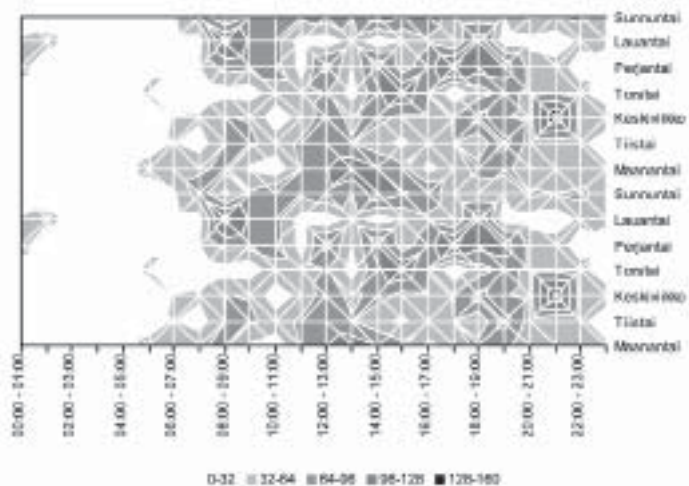

Yksi aktiviteetti, jonka suosio kasvaa tulevaisuudessa vanhusväestön kasvaessa on lukeminen. Miten aikakauslehtien lukeminen poikkeaa kahdella tarkasteltavalla ryhmällä? Kummallakin ryhmällä lehtien lukeminen painottuu arkeen, työssäkäyvillä erityisesti keskiviikkoiltaan. Monet aikakauslehdet julkaistaankin juuri keskiviikkona. Eläkeläisillä lehtien lukeminen keskittyy iltopäivään, varhaisiltaan ja hetkeen ennen nukkumaanmenoa.

KUVAT 22–23:

LUKEE AIKAKAUSLEHTIÄ:

TYÖSSÄKÄYVÄT (1) JA ELÄKELÄISET (2)

Lämpökamerakuvat kertovat nopean ja hitaan talouden rytmien erilaisuudesta:

Tulevaisuuden ajankäyttö ja palvelutarpeet jakautuvat Suomessa entistä tasaisemmin varsinkin viikonpäivien sisällä. Viikonloppu säilyttää erityisen roolinsa myös eläkeläisten määrän kasvaessa, mutta lauantairuuhkat jakautuvat kuitenkin tasaisemmin koko viikolle.

Luultavasti ikärakenteen muutos näkyy myös kodeissa vietetyn ajan kasvuna. Samalla myös miesten ja naisten ajankäyttöprofiilit samankaltaistuvat, kun kumpikin sukupuoli tekee kotitöitä yhä tasaveroisemmin.

Perinteisesti vanhemmat ihmiset ovat kuluttaneet vähemmän kuin heidän ansionsa ja varallisuutensa olisi mahdollistanut. Nyt ikäpyramidin huippu siirtyy kohti vanhempia, mutta myös aikaisempaa aktiivisempia ikäluokkia. Tämä saattaaakin merkitä uudenlaisen ylijäämän, vaurauden ja pääoman syntyä.

Suuret ikäluokat ovat ensimmäinen eläkkeelle siirtyvä sukupolvi, joka on syntynyt kulutusyhteiskuntaan, kasvanut lähiöissä ja tottunut tietotekniikkaan työpaikoilla. Nämä seikat tuonevat mukanaan uudenlaisen suhteen myös varallisuuden käyttöön. Mahdollisesti osakkeiden päiväkaupasta ja sijoittajaklubeista tulee joillekin vanhuksille samanlainen harrastus kuin markettien raha-automaatit olivat eläkeläismummoille aikaisempina vuosikymmeninä.

Uuden sukupolven eläkeläiset tuottavat uudenlaisen käsityksen vanhuusiästä. Toistaiseksi esimerkiksi elämäntapashoppailu on ollut tyyppilistä lähinnä vain nuoremmille ikäpolville. Vanhemmat ja varakkaammat kuluttajat eivät ole lämmenneet shoppailulle, vaan pikemminkin korostaneet kulttuurisesti hyväksytympiä itsensä toteuttamisen tapoja kuten kulttuuripalveluiden käyttöä ja säästämistä lapsia varten. Tämä saattaa tulevaisuudessa muuttua. Voisivatko tulevaisuudessa suurten ikäluokkien eläkeläiset muodostaa uuden globaalin kuluttajaluokan (”leisure class”), joka irtaantuu kansallisesta taustastaan? Todennäköisesti säästä-

minen on myös jatkossa etupäässä vanhemman väestön hartioilla, mutta voidaan kuitenkin odottaa myös siirtymiä säästämisestä kohti kulutusta. Luultavasti ylläilyyden markkinat kasvavat, samoin uudenlaisten hyvinvointi- ja viihdepalveluiden kysyntä. Kaikki tämä on kuitenkin vain arvailua.

Joutilas aika ja turhuuden tunne voivat olla yhtä ongelmallisia tiloja kuin niiden vastakohtat: kiire ja jatkuvan sopeutumisen paine. Ansiotyötä painottava julkinen ”kiirekeskustelu” ei huomioi sitä, että monille kiirettä aidompi ongelma on ajan runsaus ja usein siihen liittyvä yksinäisyyden kokemus. Tulevaisuudessa kansakunnan rytmit polarisoituvat, kuten edellä näimme. Jo nyt neljännes suomalaisista valittaa sitä, että joutilasta aikaa on liikaa ja viidennes kiirettään⁴⁹.

Inhimillisen pääoman kasvu eli tietojen ja taitojen paraneminen on tulevaisuudessa yhä tärkeämpi tuotannontekijä. Mikä tärkeintä, siitä tulee myös ”kulutuksentekijä” ja uusien rytmien alkuperä. Tämä pätee myös suuriin ikäluokkiin. Toinen oleellisesti rytmeihin vaikuttava tekijä on Internetin läpimurto palveluissa. Media on edelläkävijä, jonka kehityksestä voidaan ottaa oppia muillekin toimialoille.

(b) Internetin aika kuluttajan arjessa

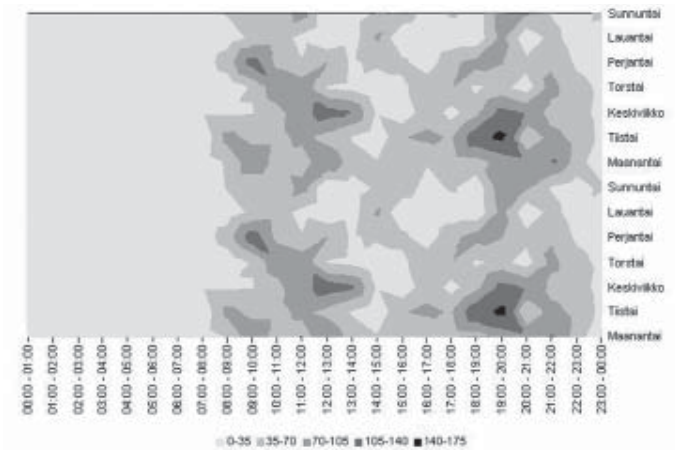
Yhdysvalloissa uusi tietotekniikka ja erityisesti Internet on lisännyt niin nuorten kuin vanhojenkin kotikeskeisyyttä⁵⁰. Koodiaineiston valossa näyttää, että Suomessa Internetin käyttö jakautuu melko tasaisesti läpi vuorokauden (Kuva 24). Arki-aamupäivät, lounasaika ja arki-illat noin 19.00 paikkeilla ovat aktiivisinta aikaa ja lauantai on kokonaisuudessaan hiljaisinta aikaa.

Seuraavassa tarkastellaan hieman tarkemmin Internetin eri käyttötapoja ja eri väestöryhmiä. Mobiilin Internetin ja älypuhelinien myötä

49 Niemi, Pääkkönen, 2001

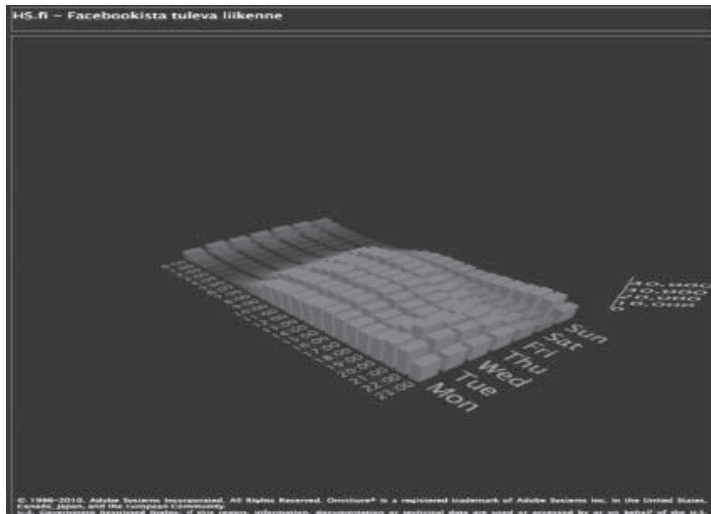
50 Ellegård, Vilhelmson, 2004; Rideout jne. 2010; Wellman jne. 2002

KUVA 24:
SUOMALAISET INTERNETISSÄ (N=4000)

(Lähde: Taloustutkimus, 2008)

KUVA 25:
HS.FI-SIVUILLE FACEBOOKISTA TULEVA LIIKENNE PAINOTTUU
PUOLENPÄIVÄN AIKAAN JA ILTAUUTISTEN AIKAAN. LAUANTAI
ON SELKEÄSTI VIIKON HILJAINEN PÄIVÄ.

(Lähde: Sanoma Oyj)

ajankäyttöprofiili lienee muuttumassa huipukkaammaksi päivien sisällä. Voi olla, että jatkossakin esimerkiksi lauantai-illat säilyvät suhteellisen vapaina Internetistä.

Sekä Sanoma Oyj:n nettiseuranta (esim. Kuva 25) että Taloustutkimuksen aineisto kertoo, että sähköpostien lukeminen keskittyy selvästi työpäivien sisään, kun taas esimerkiksi tiedonhaku ja nettisurffaaminen painottuvat enemmän tiettyihin kellonaikoihin kuin tiettyihin päiviin. Erityisesti lounasaikaan ja iltapäiväkahvin aikaan surffataan.

Miehet surffaavat ja käyttävät aktiivisemmin sosiaalista mediaa työpäivinä kun taas naisilla painottuu enemmän viikonloppu. Tämä ehkä kertoo jälleen miesten ja naisten erilaisesta työmoraalista ja myös työtehtävien erilaisuudesta. Miehet puolestaan ovat Internet-asioinnissa aktiivisempia viikonloppuna kuin naiset. Liittyneekö tämäkin kotityön organisointiin?

Internetin käytön rytmit eri ikäryhmissä ovat erilaisia. Taloustutkimuksen koodiaineiston mukaan 12–24 -vuotiailla aktiivisuus on suurinta arkisin lounasaikaan ja iltatuntien aikaan. Viikonloppu on hiljaista aikaa. Lähestyttäessä 20 ikävuotta aktiivisuus varhaiseen iltapäivään (klo 18–19) lisääntyy erityisesti tiedonhakujen ja asioinnin osalta.

Työelämän paineet näkyivät vielä vuonna 2007 siten, että 25–49-vuotiaiden nettiaktiivisuus jakautui tasaisesti koko työpäivän osalle kello 8–16. Viikonloppu alkoi kuitenkin nettiaktiivisuudella mitattuna (sen vähentymisenä) perjantaina jo pari tuntia aikaisemmin kuin virallinen työaika loppuu. Ollaanko Suomessa kokemassa sama kuin Ruotsissa? Ruotsissa viikonlopun sanotaan alkavan perjantaina heti puolen päivän jälkeen ja loppuvan sunnuntaina alkuillasta.

Nuorilla aikuisilla (25–49-vuotiaat) Internet-asiointi noudattaa ikäryhmistä selvimmin palkkatyön rytmiä. Juuri ennen lounasaikaa, päivälisen jälkeen ja iltatuntien aikaan asioidaan pankeissa ja muissa nettitoimipisteissä. Tämä saattaa heijastaa myös tietotyössä yleistyvää kolmea työhuippua. Sähköpostit käydään tarkastamassa ”aamupäivätyössä,

iltapäivätyössä ja iltatyössä”. Myös tässä ryhmässä nettiaktiivisuudella mitattuna työviikko käynnistyy jo sunnuntai-iltana ja loppuu varhain perjantai-iltapäivänä.

Internet-asioinnissa tapahtuu kiinnostava muutos noin 50 ikävuo- den jälkeen: Asiointi alkaa painottua alkuiltaan (klo 18–20) työpäivän ja loppuillan sijaan. Tämä johtune siitä, että lasten kasvaessa aikuisten varhainen ilta vapautuu muille aktiviteeteille. Sama seniorien varhaisil- lan aktiivisuutta korostava ilmiö näkyi myös televisiossa. Mutta miten Internetin käyttö poikkeaa muun median käytöstä koodiaineiston va- lossa?

Ainakin vielä vuonna 2008 Internetin käyttö painottui arkeen ja työaikaan. Television katsominen painottuu loppuiltaan (klo 19–22), sanomalehtien ja myös verkkolehden lukeminen painottuu aamupäi- viin ja varhaiseen iltapäivään, kuten myös radion kuuntelu. Aikakaus- lehtien lukeminen on jakautunut tasaisemmin koko päivälle.

Erilaisten mobiilien lukulaitteiden ja älykkäiden puhelimien yleisty- misen myötä netin käytön työpaikkasidonnaisuus vähenee tulevaisuu- dessa. Sanomat Osakeyhtiön nettiseuranta kertoo, että jo nyt (syksyllä 2010) esimerkiksi Helsingin Sanomien nettiversion lukeminen on eri- laista riippuen siitä, luetaanko sitä kiinteältä asemalta vai mobiilisti.

Muutama vuosi sitten verkkolehden yleistymisen muutti uutisten lukemista siten, että yhä useampi alkoi lukea uutisia työpaikalla joko heti työhön tultua tai lounaan jälkeen. Mobiilin median uutisseuran- ta, esimerkiksi iPhone tai iPadin kautta luettavat uutiset, painottuu ajallisesti hieman erilailla: uutiset luetaan varhaisemmin kuin kiinteältä asemalta, jo esimerkiksi työmatkalla. Päivässä on kolme huippua, kello 8.30, 16.00 ja 21.00, ja tiistaisin tätä palvelua käytetään kaikkein eniten. Myös Taloussanomien mobiiliversio saavuttaa huippunsa tiistaisin (8.30 ja 17.00), mutta loppuviikosta kiinnostus talouteen alkaa hiipua.

Kuluttajien laitevalinnoilla ja käyttäytymisellä on vaikutuksensa uutistarjontaan. Printtimedian uutisia uusittiin kerran vuorokaudessa,

kiinteän Internet-päätteen kautta seurattavat uutiset pitää päivittää kerran tunnissa, kun mobiilin lukulaitteen ajatellaan vaativan useamman kerran tunnissa uusiutuvia uutisia.

Yksinkertaistaen voidaan todeta, että mobiilit lukulaitteet tuottavat paljon huipukkuutta ajankäyttöön, kun taas kiinteältä laitteelta lukeminen painottuu työaikaan. Yllättäen vanhat lukemisen rytmit voivat nousta kunniaan ja työpaikka vapautetaan jälleen enemmän työlle. Lukeminen pirstoutuu entistäkin pienempiin jaksoihin.

Rytmihäiriö: kun aika hallitsee enemmän meitä kuin me aikaa

- Ajankäytön vähäisistä muutoksista kertova tilastollinen ajankäyttötutkimus ei tunnista ajankäytön kokemuksellista puolta.
- Rytmihäiriö, joka ilmenee rutiinien epäsäännöllistymisenä, aktiiviteettien pirstoutumisena ja päällekkäistymisenä vahvistaa kiireen ja riittämättömyyden kokemusta. Arjen harmonian ja melodian rikkoontuminen on hyvinvointikysymys.

Edellisissä kuluttajien ajankäyttöä kuvaavissa jaksoissa kerrottiin kuluttajatalouden vakiintuneista rytmeistä. Hyvin toisenlaiseen muutokuvaan, tämän jakson pääsisältöön, voidaan päätyä tarkastelemalla sitä, miten koemme ajankäytön muutokset.

Digitalisaatio murtaa ajankäytön konventiot joksikin aikaa, ennen kuin taas uusi järjestys syntyy. Paljon puhutaan ”jatkevasta kiireestä, kertakäyttöorganisaatioista, informaatioähkystä ja riittämättömyyden tunteesta”. Alvin Toffler kuvasi näillä sanoilla maailmaa jo yli neljäkymmentä vuotta sitten ja monet hypoteesit ovatkin saaneet tukea tutkimuksesta. Ainakin neljä rytmien kiihtymiseen tai hajoamiseen (kokeemukseen) liittyvää muutosta on tunnistettu tutkimuskirjallisuudessa:

1. AJANKÄYTTÖ EPÄSÄÄNNÖLLISTYY JA TOISTEISUUS VÄHENE
(Acs, Lyles, 2007; Gleick, 1999; Kreitzman, 1999; Toffler 1971)
2. AJANKÄYTTÖ PIRSTOUTUU (FRAGMENTOITUMINEN JA JAKSOJEN LYHENTYMINEN)
(Michelson, 2006, Southerton, 2006; Putnam, 2000)
3. AJANKÄYTTÖ JA ARKISET KÄYTÄNNÖT SIJOITTUVAT UUSIIN PAIKKOIHIN
(Robinson, Godbey, 1997; Orlikowski, 2007; Towers, Duxbury, 2006)
4. AJANKÄYTTÖ PÄÄLLEKKÄISTYY
(Jacobs, Gerson, 2004; Kaufman, Lane, 1996; Michelson, 2006; Partridge, 2005)

AJANKÄYTÖN EPÄSÄÄNNÖLLISTYMISTÄ, esimerkiksi käytäntöjen toisteisuuden vähentymisen muodossa, on nähtävissä esimerkiksi nykyaikaisissa ateriarhythmeissä. Siirryttäessä agraarista järjestyksestä teolliseen järjestykseen varhainen ja raskas aamuruokailu korvautui aamiaisella, mutta yhä edelleenkin ruokailuajat olivat perheissä ja koko yhteiskunnassa melko pitkälti jaettuina. Tänä päivänä esimerkiksi Ranskassa ja Espanjassa yhteinen lounas ja päivällinen näyttelevät edelleen tärkeää roolia. Tämä näkyy ajankäyttötutkimuksessa yhtenäisenä ajankäyttönä.

Anglosaksisissa maissa, joihin Suomi myös kuuluu ruokakulttuurinsa puolesta, kansallinen ruokailurytmi on pirstoutuneempi ja voidaan puhua ”ad-hoc ruokailun” yleistymisestä ja ”puputtamisen kulttuurista”⁵¹.

Välipalasyömisellä ja kansan lihomisella näyttäisi olevan keskinäisyhteys maailmaa mullistavassa lihavuusepidemiassa. ”Lihavuuden infrastruktuurissa” ruokailun välipalaistuminen on yksi valtatrendi. Yhdysvalloissa erityisesti ulkona syödyistä aamiaispaloista on tullut hyvin

51 Kts. European Commission 2004

yleinen käytäntö. Välipalaruokailun yleistymisen myötä myös autossa nautittujen kalorien määrä on kasvanut hyvin suureksi.⁵²

AJANKÄYTÖN PIRSTOUTUMISTA yhä pienempiin jaksoihin voidaan nähdä erityisesti median piirissä. 1950-luvulla television kaukosäätimen ajateltiin olevan melko hyödytön ylellisyyslisä, joka parhaimmillaankin säästää television sammuttamisen vaivannäön nukahtavalta ihmiseltä⁵³.

Kaukosäädin on kuitenkin merkinnyt vallankumousta katsomistotumuksissa. Siitä on tullut ”yleisön ase” tylsiä ohjelmia vastaan. Kanavapurjehtijalle täytyy tehdä ratkaisevasti erilaisia ohjelmia kuin yhden kanavan uskolliselle katsojalle. Puhutaan ”kolmen minuutin kulttuurin valtakaudesta”⁵⁴. 2010-luvulla mobiilit lukulaitteet saattavat olla samalla tavalla muuttamassa uutistoiminnan luonnetta yhä pirstoutuneempaan suuntaan. Puolen tunnin uutisista puolen minuutin uutisiin?

Ajankäytön epäsäännöllistymistä ja pirstoutumista on vaikea tutkia yleisellä tasolla. Näihin muutoksiin liittyvää arkisten AKTIVITEETTIENTEN, kuten esimerkiksi kasvatustyön, SIIRTYMISTÄ UUSIIN PAIKKOIHIN JA AIKoihin on ehkä helpompi dokumentoida. Kaikissa länsimaissa lasten kanssa käytetty aika on kasvanut viime vuosikymmeninä, mutta samalla se on siirtynyt ruokapöydästä esimerkiksi henkilöautoon ajettaessa lapsia harrasteista toiseen. Yhdysvalloissa, kuten luultavasti myös Suomessa, kasvatustyö tapahtuu yhä useammin samalla kun vanhemmat katsovat televisiota⁵⁵.

52 Acs, Lyles, 2007. Toinen lihavuuden infrastruktuurin elementti näyttäisi olevan television katsomisen lisääntyminen. Lähes kaikki artikkelit akateemisen Google Scholarin haulla ”television watching” viittaavat lääketieteen tutkimuksiin. Merkittävän elämäntapaamme kuvaava ja sairauksia selittävä muuttuja on television katsomiseen käytetty aika. Lääketieteen tutkimuksissa ei kuitenkaan koskaan tutkita tarkemmin mistä television katsomisesta on kyse. Oletus lienee, että televisio tuottaa passiivisuutta triviaalissa mielessä.

53 Gleick, 1999, 181–183

54 Urry, 2000

55 Jacobs, Gerson, 2004, 30

Ehkä selkein arjen käytäntöjen uudelleen sijoittumisen syy on mobiilissa tekniikassa. Vaikka toistaiseksi älypuhelin käyttö painottuu nuoriin ja aktiivisiin kansalaisiin, suomalaisen kuluttajadiagnostiikkaan keskittyvän Zokemin löydöksistä voidaan tehdä yleisempiäkin päätelmiä tulevasta. Monikäyttöisissä puhelimissa toimintoja on runsaasti. Illat ovat kameran käytön huippuaikaa, kun taas varsin luonnollisesti almanakkaa käytetään enemmän päiväsaikaan (kuva 26). Puhelut ja tekstiviestit huipentuvat työn loppumisen aikaan (Kuva 27). Älypuhelimien käyttö on selvästi erilaista viikonloppuna (alempi viiva) kuin arkena jolloin puhelimen käytön huippu saavutetaan työpäivän lopussa ja osittain myös työmatkalla (kuva 28). Viikonlopun käyttöhuiput kohdataan puolen päivän aikaan ja varhaisillasta. Osa arkisista toiminnoistamme on selvästi enemmän sidottuja kiinteään ”aikapaikkaan” (aamun puhelinherätys kotona), kun taas osa toiminnoista on enemmän muihin aktiviteetteihin sidottuja kuten nettisurffailu ennen tai jälkeen lounaan.

Vakiintuneen ajankäyttötutkimuksen näkökulmasta vaikeimmin mitattava rytmihäiriön ilmentymä on AKTIVITEETTIEIEN SAMANAIKAISTUMISEN JA MONIAJON YLEISTYMINEN ⁵⁶. Kansainvälisten tutkimusten mukaan erityisesti naisilla toiminnallisten jaksojen (esimerkiksi ruokailu ja lastenhoito) päällekkäisyys, eli simultaaninen tekeminen, on lisääntynyt viime vuosikymmeninä.

Tämän lisäksi naisten aika jakaantuu paljon useampaan aktiviteettijaksoon kuin miesten. Nämä havainnot selittänevät sen, miksi naiset ovat usein stressaantuneempia ja tyytymättömpiä omaan ajankäyttöönään kuin miehet⁵⁷.

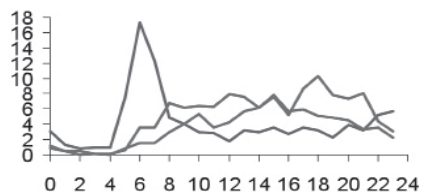
⁵⁶ Englannin kielessä tällaista moniajota kutsutaan polysynkronisuudeksi tai multitaskingiksi. Nämä käsitteet ovat yleistyneet ja siirtyneet tutkijoiden käyttöön 1960-luvun tietotekniikkakeskustelusta (Gleick, 1999, 168). Samasta ilmiöstä puhutaan hieman eri sanoin eri tieteenaloilla, esim. ’blended communication’ (education discourse), multiple channels (communication research).

⁵⁷ Michelson, 2006

KUVA 26:

ÄLYPUHELIMEN KÄYTTÖ

kameran käyttö (tumman harmaa), hälytyskäyttö (musta), kalenterinkäyttö (vaalean harmaa).

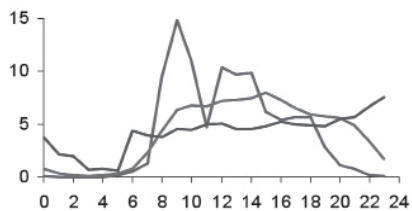

(Lähde: Zokem 2010)

KUVA 27:

ÄLYPUHELIMEN KÄYTTÖ:

sosiaalinen media (tumman harmaa), kokoukset (musta), puhelut ja tekstiviestit (vaalean harmaa).

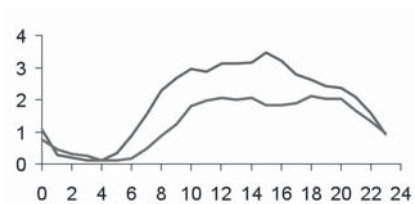

(Lähde: Zokem 2010)

KUVA 28:

ÄLYPUHELIMEN KÄYTTÖ

arkisin (tumma) ja viikonloppuna (vaalea)

(Lähde: Zokem, 2010)

Uusi tieto- ja kommunikaatiotekniikka edistää uudenlaista simultaanista osaamista ja tekemistä⁵⁸. Samanaikaisesta pankkisaldon tarkkailusta, Facebook-statuksen päivittämisestä ja television katsomisesta on tulossa monille aikuisille alkuillan tapa ja tottumus. Ajan myötä simultaaniseksi koettu tekeminen saatetaan tulevaisuudessa kokea yhdeksi tekemisen muodoksi. **Aikoinaan esimerkiksi autolla ajo oli simultaanista tekemistä, käsien, jalkojen ja silmien koordinaation vaativaa harjoittamista, mutta tänä päivänä puhumme autoilun kaltaisista vaikiintuneista moniosaamista vaativista aktiviteetista kaikkena muuna kuin ”multitaskingina”⁵⁹.**

Tänä päivänä esimerkiksi radion kuuntelu on monelle luontainen osa työntekoa. Muutos on suuri verrattuna radion alkuvaiheeseen, jolloin radiota kuunneltiin keskittyneesti ohjelma kerrallaan⁶⁰. Toki yhä edelleenkin eri kanavien ja kuuntelijaryhmien tottumukset ovat kovin erilaisia. Esimerkiksi YLE Radio1:n kuuntelijat edustavat parhaiten vanhan ajan radion kuuntelijoita: radio avataan erityisestä syystä, uutisten tai jumalanpalvelusten ajaksi. Heille viikonlopun kuuntelu on hyvin huipukasta verrattuna arkipäiviin, ja ilta-aika on suhteellisesti tärkeää.

Nuorison suosikin YLEX:n kuuntelijoilla radio on päällä koko ajan ja erityisen paljon arkipäivisin. Vastaavasti lauantai-iltana on melko hiljaista verrattuna Radio1 kuulijoihin. Nettiradio saattaa osittain alkaa tukea vanhanaikaiseksi miellettyä keskittyntä radion kuuntelun traditioita. Elävän arkiston tai Areenan primetime on iltautuisten aikaan. Hyvin vastaava ilmiö saatetaan nähdä nettitelevisiossa, jonka ympärille kokoonnutaan yhdessä katsomaan hyviä elokuvia. Vielä tänä päivänä tosin vain kymmenys ohjelmista katsotaan tallennetussa muodossa⁶¹.

58 Esim. Rideout jne. 2010

59 Shove, Pantzar, Watson, 2011

60 Ruohomaa 2003

61 Heikki Rotko, suullinen tiedonanto, marraskuu 2010

Tulevaisuudessa toiminnallisten käytäntöjen ja episodien päällekkäisyys saattaa lisääntyä mobiilin tietotekniikan myötä. Akateemiset tutkijat puhuvat *myrkytyksestä* tai *tartunnasta* (contamination), kun keskittynyt tekeminen joutuu ottamaan rinnalleen jotakin toista tekemistä. Varsinkin television katsomisesta ja lasten hoitamisesta on tullut radion kuuntelun ohella yhä enemmän tällaisia myrkytettyjä (tai myrkyllisiä) aktiviteetteja, joita tehdään muiden töiden ohella⁶². Tämä myös selittää sen, miksi television katsomisen tai radion kuuntelemisen määrä näyttää säilyvän korkealla tasolla riippumatta muista ajankäytön muutospaineista kuten Internetin leviämisestä⁶³.

Monet Tofflerin kuvaamat kehitysurat esimerkiksi kohti epäsäännöllistä ajankäyttöä ovat toteutuneet. Toffler myös osui oikeaan samaistaessaan kiireen ja stressin kokemuksen sekä jälkiteolliselle ajalle ominaisen hyvin katkelmallisen ajankäytön.

62 Jacobs, Gerson, 2004, 30

63 vrt. Rideout jne. 2010

Kiireen vastaliikkeet

Onko kiireen ongelma enemmän ajan arkkitehtuurin kuin vapaa-ajan määrän ongelma?

Huolimatta vapaa-ajan kasvusta kiireen kokemus on kasvanut länsimaisissa viimeisten vuosikymmenien aikana. Ajankäytön tutkijoiden mukaan kiirekokemuksessa on vain toissijaisesti kysymys vapaa-ajan määrästä. Ensisijaisesti kysymys on tyytymättömyydestä ajan organisoitumisen tapaan – esimerkiksi siihen, ettei itse kykene vaikuttamaan ajankäyttöönensä⁶⁴. Suomalaisista työssäkäyvistä jatkuvaa kiirettä kokee lähes kolmannes, ja vain noin kymmenesosa ei koe kiirettä juuri koskaan⁶⁵.

Varsinkin naiset kokevat kiirettä niin työssään kuin vapaa-ajassaan. Pienten lasten vaikutus äitien ja isien ylitöiden määrään on vastakkainen: naisilla pieni lapsi vähentää ylityötunteja ja miehillä pieni lapsi lisää ylityötunteja⁶⁶. **Se, että neljä viidestä varhaisessa keski-iässä olevasta suomalaisesta naisesta haluaa vaihtaa palkankorotuksensa vapaa-ai-**

64 Michelson 2006; Robinson, Godbey, 1997; Southerton, 2003, 2005, 2006

65 Nätti jne. 2005, 57

66 Nätti jne. 2005, 56; vrt. Jacobs, Gerson, 2004

kaan, kertoo niin työelämän kuin koko markkinataloudenkin kehittämisen merkittävästä haasteesta⁶⁷.

Työpaikoilla muiden aikataulujen varassa toimiminen merkitsee autonomian rajoittumista, ja usein jo se riittää tuottamaan stressin kokemusta⁶⁸. Stressitilanteille on ominaista se, että arkeemme kohdistuvat ristiriitaiset paineet pakottavat jatkuvaan improvisointiin. Esimerkiksi tietotyötä tekevän tai yhtälailla vaikkapa perheenäidin elämä on pitkälti ulkoa ohjautuvaa jatkuviin yllätyksiin reagointia.

Täsmälleen samalla tavalla kuvasi yritysten johtamistyötä aikoinaan Henry Mintzberg (1973). Kysymys ei ole tuntien määrästä vaan niiden laadusta: Esimerkiksi stressaantuneet tietotyöläiset eivät tee työtunteja yhtään enempää kuin muut⁶⁹. Mikä on tieto- ja kommunikaatiotekniikan rooli kiireen ja riittämättömyyden tunteeseen? Tulokset ovat ristiriitaisia. Uusi tekniikka sekä helpottaa aikapaineita että toisaalta synnyttää uusia paineita⁷⁰.

Samalla kun elämä helpottuu uuden tekniikan myötä, kehittyy myös uusia tehokkaan ajankäytön vaatimuksia⁷¹. Mikään ei tunnu riittävän. Samaa ilmiötä kuvasi Ruth Schwarz Cowan teoksessaan *More work for women* (1983): 1900-luvun alussa kotitalouksien tuottavuuden ajateltiin kasvavan uusien kodinkoneiden myötä. Vaatimustason kasvu kuten ruokavalion monipuolistuminen ja hygieniatason nousu söivät kuitenkin perheenemännältä vapautuneen ajan. Kotityön tehokkuuden lisääntyminen käytettiin palvelutason parantamiseen ja ruokavalion vaihtelun kasvuun.

Vastaava ilmiö näkyy myös työelämässä, jossa ajankäytön tehostaminen tietotekniikan avulla on johtanut vaatimustason kasvuun eikä aina

67 Nurmela jne. 2001.

68 Orlikowski, 2007

69 Nätti, Anttila, Väisänen, 2005

70 Wajcman, Haddon, 2005

71 Robinson, Godbey, 1997; Towers, Duxbury, 2006

niinkään suurempaan autonomiaan tai kiireen vähentymiseen. Kehitys ei kuitenkaan etene lineaarisesti. Kiireen yhteiskunnalla on vastavoimia, joita esimerkiksi Toffler ei vielä tunnistanut. Kansanliikkeet hitaamman elämän sekä harrastuksille ja perhe-elämälle pyhitetyn ajan puolesta haastavat hektisen elämän ideologiat.

Slow: leppoistamista vai keskittynyttä tekemistä?

Vuosituhanen vaihteessa elettiin nopeuden, vauhdin ja elämysten vuosikymmeniä (esimerkiksi kansainvälisen Risc-tutkimuksen mukaan). Samaan aikaan hitaasti kulkevan ajan arvostus alkoi nousta erityisesti eurooppalaisessa kulttuureissa. Italiasta alkunsa saanut *slow food* -liike ryhtyi puhumaan hitaan ruuan puolesta haastaen samalla yleisemminkin nopeatempoisen ja äärimmilleen viritetyn elämäntapamme. Kansanliikkeen ensimmäiset aktivistit olivat vapaiden ammattien harjoittajia: yrittäjiä, toimittajia ja kauppiaita. Historiassa kauppiaat ovat usein ennenkin olleet luomassa ja levittämässä uusia tapoja ja tottumuksia.

Hitaan ruuan kannattajien mukaan ruokaan, vapaa-aikaan ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen pitää jälleen suhtautua kuin se olisi pyhää. Pyhä ei ole mitattavissa euroilla ja senteillä: aika ei ole rahaa eikä rahalla saa aikaa. Sittemmin *slow food* -liike on laajentunut ajatuksellisesti uusille alueille kuten kaupunkisuunnitteluun (*"citta slow"*), turismiin, muotiin (*"slow fashion"*) ja jopa tiedemaailmaan (*"slow science"*).

Kysymys ei ole pelkästään aikaisempaa hitaammasta syömisestä tai matkustamisesta, vaan pikemminkin kulutus- ja myös tuotantotapahtuman merkityksellistämisestä⁷². Ruuan syömisestä pitää nauttia, ja silmien pitää levätä niin kaupunkiarkkitehtuurissa kuin maalaismaisemassa. Ihmisillä pitää olla oikeus mielihyvään ja jaettuihin nautintoihin.

72 Esim. Parkins, Craig 2006

Arkeen heittäytyminen, anteliaisuus ja uteliaisuus, elämän pienten asioiden ihmettely ja ihailu sekä hyvyys ja ystävyys näyttäytyvät vasta-voimana modernin yhteiskunnan vieraannuttaville voimille. Elämän leppoistamiseen ja rytmien hidastamiseen verrattava ilmiö on se, kuinka harrastusmaailma alkoi nousta työmaailman rinnalle ja sen ohi elämän sisältönä ja identiteetin kulmakivenä.

Tällaisen tulevaisuudenvision olivat esittäneet jo 1960-luvulla kuuluisat yhdysvaltalaiset konservatiivifuturologit Herman Kahn ja Anthony Wiener kirjassaan *The Year 2000*. Sittemmin jälkimaterialistisen yhteiskunnan gurut Daniel Bell ja Ronald Inglehart ovat empiirisissä tutkimuksissaan löytäneet tukea sille, että tämäläntyyppistä ajattelua esiintyy vauraisissa yhteiskunnissa⁷³.

Harrastusmaailmalle on ominaista se, että siellä yhä sallitaan ja suostaan suositaan keskeytymätöntä, intohimoista ja merkitysrrikasta tekemistä. Monet harrastukset näyttävät säilyneen immuuneina simultaanisen tekemisen myrkytykseltä, josta on tullut niin ilmeistä niin median seuraamisessa, kotityössä, lasten hoidossa kuin hektisessä työelämässäkin⁷⁴.

Aktiviteettien ja aikapaikkojen ”pyhittäminen”

Ajankäyttötutkimuksessa vapaa-ajaksi määritellään aika, jolloin ei olla työssä (ansiotyö, kotityö) eikä nukuta. Näin ajateltuna suomalaisella on vapaa-aikaa noin kuusi tuntia vuorokaudessa. Vapaa-ajan määrä ei kuitenkaan selitä yksikäsitteisesti kiireen tai kiireettömyyden tunnetta, kuten edellä osoitettiin.

Sitä paitsi, vain pieni osa vapaa-ajasta koetaan aidosti vapaaksi ajaksi.

⁷³ Halava, Pantzar, 2010

⁷⁴ Michelson 2006; Southerton, 2006; Wajcman, 2008

Vastaavasti osa työajasta voidaan kokea vapaaksi ajaksi. Akateemisessa tutkimuksessa ajatellaan usein vapaa-ajan jakautuvan kahteen: *määrittämättömään, rentoon* (casual) vapaa-aikaan sekä *tavoitesuuntautuneeseen, vaativaan* (serious) vapaa-aikaan⁷⁵.

Rento vapaa-aika koostuu näennäisen satunnaisista ja päällekkäisistäkin toiminnallisista elementeistä. Aktiviteeteilla ei näytä olevan mitään selkeää hierarkiaa, etenemisjärjestetystä tai selkeää tavoitteellisuutta. Esimerkiksi television katsomisen tai radion kuuntelun ajatellaan kuuluvan juuri rennon vapaa-ajan luokkaan. Musiikin termein: **Melodia ei erotu muusta hälystä.** Ajankäyttötutkimuksen kielellä tällainen vapaa-aika on ”helposti myrkyttyvää” vapaa-aikaa. Positiivisemmin samaa ilmiötä voisi kuvata jatkuvana improvisaationa.

Hieman paradoksaalisesti nimenomaan vaativa vapaa-aika näyttäytyy elämän rikasteena, johon sisältyy paljon sisäisiä sääntöjä. Rytmianalyysin sanoin: melodia rikastuu soiton edetessä. Harjaantumisen ja osaamisen kehittyminen ovat vaativan vapaa-ajan ominaispiirteitä. Keskittymistä ja osaamista vaativia harrastuksia voi pitää vaativan vapaa-ajan muotoina. Yhtäläillä voidaan ajatella, että parhaimmillaan myös työelämä muistuttaa vaativan vapaa-ajan määritteitä. Esimerkiksi Daniel Pink (2009) kirjassaan *Drive. The Surprising Truth About What Motivates Us* tai Geoff Colvin (2010) kirjassaan *Talent is overrated* kertovat huippusuorituksen vaativan poikkeuksetta aikaa ja keskittyneisyyttä.

Niin työssä kuin vapaa-ajassa motivaatio nousee kolmesta seikasta: mahdollisuudesta toteuttaa itseään, mahdollisuudesta oppia uutta ja yh-

75 Esim. Rojek 2006. Suomen kielessä on vaikea löytää vastinetta parille casual–serious. Hieman vastaavanlaisen yksinkertaistavan asettelun tarjoaa Burkitt (2004), joka jakaa ihmisten vapaa-ajan aktiviteetit joko säännellyiksi ”peleiksi” (”games”, vrt. suljettu ja säädelty vapaa-aika) ja vapaammaksi ”leikiksi” (”play”, vrt. avoin vapaa-aika). Pelissä subjektin ja objektin suhde on kiinteämpi ja tavoitteellisuus on selvempää kuin vapaasti kehittyvässä leikissä. Kiinnostavasti juuri leikin ja leikinomaisuuden on osoitettu edistävän uuden oppimista kaikkein parhaiten (Fredrickson 2000).

teisistä jaetuista kokemuksista. Psykologinen hyvinvointitutkimus tukee ajatusta, jonka mukaan keskittyneisyydellä, suorituskyvyllä ja hyvinvoinnilla on selkeä yhteys toisiinsa⁷⁶.

Rennolle vapaa-ajalle ja vaativalle vapaa-ajalle on omat paikkansa ja aikansa. Eri viikonpäiviin ja kellonaikoihin on kulttuurisesti ladattu erilaisia vapausasteita ja odotuksia. Esimerkiksi sosiaalisen median aktiviteetit löytävät paikkansa vain, jos ne sopeutuvat historiallisesti muokkaantuneiden tapojen ja tottumusten verkostoon.

Edellä esitetyt tilastot kertoivat, että suomalainen löytää aikaa ja tilaa vaikkapa Facebookissa vierailuille helpommin työpäivien keskeltä kuin lauantaisin. Lauantai-iltapäivällä monet aktiviteetit joutuvat joustamaan kaupassa käynnin ajaksi, ja vastaavasti ilta-aika pyhitetään omaksi keskeytymättömäksi sosiaalisen kanssakäymisen ajaksi. Parhaiten tilaa Internet-aktiivisuudelle löytyy työpäivien siirtymähetkissä – työpäivän alussa, lopussa ja lounasaikaan. Mobiilit päätteet eivät edistä aika-paikkariippumattomuutta vaan pikemminkin edistävät eriytyvää (aika-paikka-spesifiä) kehitystä. Esimerkiksi työmatkoista on niiden avulla tullut tärkeä kommunikaatiohetki.

Erilaisia aikatiloja – myrkyttynyttä, ulkoa määrätynyttä tai pyhitettyä aikaa, on löydettävissä sekä kodista että työstä. Ruotsissa kotona vietetyistä perjantai-illoista on tullut viime vuosina pyhiä aikatiloja⁷⁷. Suomessa yhtenäinen pyhä alkaa lauantain kauppamatkan jälkeen ja päättyy sunnuntai-iltana. Tällä välillä ei vierailta pankkien nettisivuilla eikä tehdä kaupallisia transaktioita, ei edes käydä katsomassa netin lomakohteita. Ystävyys-suhteet ja perhe ovat viikonlopun pyhän ytimessä. Internetin käyttötilastoista voisi päätellä, että lapsiperheissä myös varhainen iltahetki (”pikkukakkosen aika”) on pyhitettyä aikaa. Vastaavasti nukkumiselle pyhitetty aika näyttäisi alkavan aikaisemmin varttuneemmissa perheissä kuin nuorissa talouksissa.

76 Culbertson jne. 2010; Fredrickson 2000

77 Brembeck, 2009

Dale Southerton (2003) on tunnistanut englantilaisen haastatteluai-
neiston pohjalta, että viikon eri hetkien ajatellaan jakautuvan punai-
siin stressin hetkiin ja sinisiin levon hetkiin. Punaisia hetkiä ovat tyy-
pillisesti valmistautumisen hetket (viikonloppuun, työmatkaan jne.),
joihin myös liittyy paljon ristiriitaisia odotuksia. Sinisiä hetkiä ovat
nautinnon hetket, joihin valmistautumisella tähdätään.

Suomalainen tilastoaineisto puhuu sen puolesta, että erityisesti lau-
antai-ilta kotona on sininen (pyhä) aikatila, johon lauantapäivän kaup-
pamatkoilla ja siivouksella (punainen) valmistaudutaan. Se, että erityi-
sesti naisille lauantapäivä on viikon stressaavin hetki, voi johtua siitä,
että juuri tuolloin korostuvat mitä selkeimmin ristiriidat oman ajan ja
muiden palvelemisen välillä⁷⁸ eikä keho ole vielä palautunut työviikon
paineista.

Tietyissä hetkissä ja ajoissa saattaa korostua sosiaalisten normien ja
pakkojen seuraaminen ja toisissa vapaus toteuttaa itselle tärkeitä asioita.
Pyhän ja arjen, rennon ja vaativan, sinisen ja punaisen vapaa-ajan erot-
telun tunnistaminen on oleellista tulevaisuuden rytmiliiketoiminnassa.

Kohti rytmiliiketoimintaa

- Digitalisoinnin myötä markkinaosuustaistelun voittavat ne aktiviteetit, jotka sopeutuvat parhaiten arjen melodiaan, harmoniaan ja rytmeihin.
- Voittajia ovat oikeaan aikaan ja paikkaan tarjotut palvelut, jotka sallivat kuluttajan oman tahdin ja oman tahdon. Tätä voisi verrata sopivasti annosteltuihin, riittävän suuriin tai pieniin tavaroiden annoskokoihin.
- Se, että eräät palvelut ja toimialat (esim. huutokauppa, pankki- ja chattipalvelut) ovat löytäneet oman säännönmukaisuutensa, kertoo arjen taiteihin sopeutumisesta ja ehkä myös toimialojen rytmiliiketoiminnallisesta osaamisesta.

Siirtymä agraarista aikakäsityksestä teolliseen vaati satoja vuosia. Teollistuminen toi mukanaan uudenlaisen kellotetun ja kurinalaisen aikakäsityksen, johon me kaikki nykyään kasvamme lähes tiedostamattamme jo pieninä lapsina. Ajattelutavan muutoksen taustalle tarvittiin lähes tuhat vuotta kellon käytön yleistymistä, teollisia organisaatioita, koulujen ja luostareiden tapaisia kasvatuksellisia instituutioita sekä myös puritaaneja kirkonisiä, teollisuusjohtajia ja täsmällisyyden merkitystä

korostavia isiä ja äitejä⁷⁹. **Hallitseeko teollinen aikakäsitys yhä vielä palveluyhteiskunnassa?**

Nykyään länsimaissa laajasti omaksuttu käsitys työajan ja vapaa-ajan erottelusta on kaikkea muuta kuin ilmeinen tai väistämättömän kehityksen tulos⁸⁰. Myös liiketoiminnan ajalliset konventiot periytyvät pitkältä ajalta eikä niihinkään pidä suhtautua itsestään selvinä. **Voidaan hyvin kysyä, miksi esimerkiksi pankkien arvopäiväkäytäntö noudattaa yhä periaatteita, jotka tulevat ajalta, kun rahaa siirrettiin säkeissä hevosella paikkakunnalta toiselle.**⁸¹ Historian myötä eri toimialoille syntyneet odotus- ja toimitusaikakonventiot muuttuvat hitaasti ja yleensä ne liittyvät enemmän työvoiman ja pääoman tehokkaaseen käyttöön kuin asiakkaiden vaihteleviin odotuksiin. Myös säätelyllä, esimerkiksi vero- ja työaikalainsäädännöllä, on oma roolinsa aikakonventioiden synnystä.

Irrallisia esimerkkejä asiakkaan ajan ja vaivan arvon väheksymisestä voidaan löytää kaikilta toimialoilla ja haasteet ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi suomalaista koulujärjestelmää (tai vanhusten hoitokoteja) leimaa yhä tuottajakeskeisyys, jossa asiakkaan rytmit sopeutetaan jo 1800-luvulla muokkaantuneen järjestelmän rytmeihin. Vaikka muualla yhteiskunnassa sekä nukkumaanmeno aika että heräämisen aika on myöhentynyt joustavan työajan myötä, lasten työaika määräytyy yhä edelleenkin kaikkea muuta kuin joustavasti. Yhtenä seurauksena on varsinkin nuorten aikuisten unenpuute.

79 Mumford 1934; Thompson 1967; Zerubavel 1981

80 Saattaa olla, että ilman täsmällisyyden tai modernin tavoitehakuisuuden arvojen aktiivista kehittämistä 1700-luvun Englannissa me emme tänä päivänä tunnista esimerkiksi tuottavan ja tuottamattoman ajankäytön tai tuotannon ja kulutuksen selkeältä tuntuvaa rajalinjaa.

81 1700-luvun postin kulkuun saattoi mennä viikkokausia, kun tänään kakkosluokan posti edellytetään saapuvan kahdessa päivässä lähettäjältä vastaanottajalle. 1900-luvun alussa puhelin yhdistäminen Töölöstä Lauttasaareen saattoi viedä kymmeniä minutteja. Nykyään tietoliikenteessä yksi eniten asiakkaita häiritsevä seikka on muutamien sekuntien viiveet, joka syntyvät aktivoitaessa erilaisia palveluita.

Myös julkiset palvelut, esimerkiksi sairaalat ja verotoimistot, on organisoitu ensisijaisesti palvelutuottajan tehokkuuden eikä asiakkaan näkökulmasta. Sairas matkustaa kotoaan lääkärin luokse eikä toisinpäin. Sairaalassa potilas marssii murtuneella nilkallaan operaatiohuoneesta toiseen. Odotusaika ei näyttäydy minkäänlaisena kustannuksena sairaalapalvelun tuottajalle. Tuottavuuslaskelmissa harvoin edes kysytään asiakkaan saaman palvelun arvoa. Kansainvälisissä julkisen talouden tuottavuustutkimuksissa suomalainen järjestelmä saa kiitosta. Ainoa alue, jossa Suomi ei ole maailman mallioppilas on asiakasjonojen pituus. Oikeusistuimien käsittelyajat ja jonot ovat pidempiä kuin muualla ja samaan ilmiöön törmää julkisessa sairaanhoidossa. Tässä raportissa ei ole kuitenkaan käsitelty julkisia palveluita, koska niiden problematiikka on hintojen näkymättömyyden takia hyvin erityinen.

Yksipuolinen ja aikaan liittyvien palveluiden köyhä tarjonta johtuu myös siitä, että (suomalainen) kuluttaja ei tunnista oman vapaa-aikansa, esimerkiksi ostos-, jonotus- tai odotusajan, arvoa⁸². Vastaavasti yrityksissä on ollut niukasti mielikuvitusta kehittää uusia asiakkaan tehokasta ajankäyttöä palvelevia innovaatioita. Kuten alussa todettiin, rakennusala näyttäytyy kaikkein vanhakantaisimpina tästä näkökulmasta. Tulevaisuudessa näemme todennäköisesti liiketoiminnan variaation kasvavan siten, että nopeutettua palvelua esimerkiksi putkiremonteissa, autohuollossa tai palvelukeskusten linjoilla tullaan tarjoamaan erilliseen hintaan. Happy hour -hinnoittelua eli ajankohtaan räätälöityä hinnoittelua harrastetaan jo nykyään elokuvissa, urheilupaikoilla, ravintoloissa ja matkailussa.

82 Monissa tapauksissa esimerkiksi kaupassakäynti tai vaikkapa työmatkat voivat toki olla myös rikasta ja merkityksellistä ajankäyttöä. Tällainen näkökulma on vieras esimerkiksi liikennetutkimukselle, jossa oletetaan, että matka-ajat ovat aina vain kustannus, joka pitää minimoida (Recker, jne. 2001). Syystä tai toisesta miehet ja naiset poikkeavat suhtautumisessa ajankäytön arvoon. Naisille esimerkiksi kaupassakäynti, siivoaminen tai puutarhanhoito näyttäytyy useammin kuin miehille harrastuksena työn sijaan. Vastaavasti ruuanlaitto näyttäytyy miehille useammin kuin naisille vapaa-ajan harrastuksena.

Tulevaisuudessa ehkä myös päivittäistavarakaupan asiakasvirtoja aletaan tasata hinnoittelemalla. Perjantaisin kello 16.00–18.00 hinnat olisivat korkeimmillaan ja vastaavasti tiistaisin kello 08.00–10.00 halvimmillaan. Kärsivälliset (tai köyhät) asiakkaat myisivät odotusaikaa vähemmän kärsivällisille.

Mobiili tekniikka mahdollistaa entistä joustavampia palveluiden organisoimisen muotoja. Matkapuhelimen yleistyminen on jo nyt edistänyt uudenlaista joustavan aikatauluttamisen muotoa, jossa kokoontumista ei sovita enää kellon ajan mukaan vaan sovitellen tekstiviesteillä ja puheluilla (ns. *soft scheduling*)⁸³.

Joustavaa aikatauluttamista pidetään nuorison tapana. Samasta ilmiöstä ”aikuisten maailmassa” kertoo se, kuinka työelämä ja vapaa-aika tunkeutuvat toisiinsa muun muassa Internetin käytön yleistyessä. Tietotyön myötä monille on tullut rutiiniksi tarkastaa sähköposti vielä ennen nukkumaan menoa. Jotta nämä muutokset lisäisivät hyvinvointia eivätkä johtaisi lisääntyvään pakkotahtisuuteen, tuotannollisten organisaatioiden on opittava näkemään arjen ajankäytön arvo uudella tavalla.

Mitä rytmiliiketoiminta on?

Kuluttajien ajankäyttö voidaan nähdä kauppatavarana. Viihde- ja kulttuurituotannossa on kyse **ajantäyttöliiketoiminnasta** ja vastaavasti esimerkiksi siivous- ja kuljetuspalveluissa on kyse **ajansäästöliiketoiminnasta**. Kummassakin tapauksessa lähtökohta on usein kertaluonteinen palvelu, joka voi määrittyä hyvinkin tuotantokeskeisesti. **Rytmiliiketoiminnan** lähtökohta on toinen; kuluttajan toistuvat ja mahdollisesti säännölliset rutiinit, joiden välistä kaupalliset palvelut löytävät oman tilansa. Tällainen ajattelutapa ei perustu kuluttajan nöyryyteen vaan yritysten aitoon kykyyn sopeutua ja oppia asiakkaan arkea.

83 Ks. esim. Partridge 2005

Käytännössä jo nykyään monet muutkin kuin mediayritykset toimivat rytmiliiketoiminnan kentällä erilaisia asiakkuuden osaprosesseja optimoiden. Esimerkiksi teleoperaattorit tai sähkölaitokset kehittävät toiminnanohjausjärjestelmiään nimenomaan kuluttajien rytmejä mukaillen. Teleoperaattoreille kysymys on palveluiden mitoittamisesta ja optimoinnista, sähkölaitoksille taas yhtenäisille energiamarkkinoille sopeutumisesta ennakoivalla hinnoittelulla. Valvontamonitoreissa kulkee jatkuvasti reaaliaikaista tietoa energian tuotannosta, säätilan vaihteluista ja markkinahinnoista, mutta myös ennustetietoa kysynnän vaihtelusta.

Verkostomaisessa yhteiskunnassa resurssien hallinta on teknisesti vaativaa. Mitä enemmän kuluttajasta tulee ”neuvotteluosapuoli”, sitä enemmän aikaisemmin tekniseksi mielletyt toimialat joutuvat kulttuuriteollisuuden tapaan sopeutumaan vaikeasti ennustettavaan markkina-voimaan. Mahdollisesti vain muutama hittituote tuottaa voittoa. Valtaosa tuotannosta on kannattamatonta, mutta etukäteen kukaan ei voi tietää mistä tulee menestystuote.

Pankkitoimialan radikaali murros viimeisen vuosikymmenen aikana on hyvä esimerkki siitä, kuinka tekniseen kehitykseen liittyy myös kulttuurisia muutoksia. Pankkien ”markkinaosuuden” kasvu kuluttajien aikatilassa voi selittyä sillä, että Internetin myötä pankkiasiointi on alkanut rytmittyä paremmin muiden arkisten aktiviteettien mukaan kuin vaikkapa vakuutustoimiala tai ruokakauppa, joissa verkkoasiointi on vasta aluillaan. ”Pankkikäyntien” määrä on radikaalisti kasvanut samalla, kun yksittäiset kohtaamisen hetket ovat muuttuneet entistä lyhyemmiksi. Yhä useampi käy pankissa päivittäin, ja luultavasti yhä useampi myös ajattelee omaa talouttaan ja pankkitiliänsä joka päivä.

Nettipankin menestys perustuu sopivan ajanhetken löytymiseen – nuoremmat taloudet myöhemmin ja vanhemmat aikaisemmin illalla. Tällöin pankkivierailu ei sotke illan melodiaa. Lauantai-illan harmoniaan pankkitransaktiot eivät sovi. Tässä on kyse samasta ilmiöstä, joka selittää myös television (tai radion) suurta osuutta ajankäytöstämme.

Televisio ei ehkä ensisijaisesti ole vallannut aikaa muilta toiminnoilta, vaan pikemminkin se on löytänyt tehokkaasti ja joustavasti omat hetkensä vapaasti määräytyvästä ajasta.

”Prime-time” ohjelmien suosio saattaa siis liittyä enemmän medialiiketoiminnan kykyyn löytää paikkansa arjen rutiininomaisesta melodiasta kuin vaikkapa sisältöjen houkuttelevuuteen. Näin ajateltuna vaikkapa iltapäivälehdessä laadullista sisältöä tärkeämpää on itse lukemistilanne ansaittuna ”tupakkataukona”. Television katsominen iltamyöhään voidaan nähdä siirtymärituaalina hereillä olosta nukkumaan menoon, eli melodian elimellisenä osana. Ohjelmalla ei aina ole niin väliä. Aamuisen lehden lukeminen saattaa liittyä heräämisen rituaaleihin, ja myös tekstiviestien lähettämisen sekä sosiaalisen median käytön suosio voi liittyä samaan ilmiöön. Niiden annoskokoa voi säädellä ja usein ne ovat suoranaista ajan täyttettä.

Rytmiliiketoiminnassa markkina- ja kuluttajatutkimuksen huomio kiinnittyy entistä enemmän kulutusaktiiviteettien ajallisiin ja paikallisiin sidoksiin. Tuotanto-, jakelu- ja kulutusaktiiviteettien (esimerkiksi arkiseen ruokailuun liittyvien käytäntöjen) kesto ja määrää, niiden mahdollisia päällekkäisyyksiä ja keskinäisiä kytkejä ajassa ja paikassa voidaan diagnostisoida yhä paremmin.

Suurten datamassojen avulla ehkä kyetään myös luomaan myös hinnoittelumalleja, joilla vaikutetaan enemmän kuluttajien ajankäyttöön. Digitaaliset hintalaput tekevät aktiivihinnoittelusta aikaisempaa yleisempää. Pisimmällä tässä ollaan lentoliikenteessä, jossa ei enää tunnusteta yhtenäishintoja.

Internetin myötä aikaisemmin näennäisen erilaiset toiminnot voivat kohdata toisensa. Esimerkiksi Itellan tai R-kirjan kaltaiset toimijat, jotka ovat perinteisesti lähellä asiakasta, voivat kehittää ratkaisevasti uudenlaisia arkisten käytäntöjen integraatioita esimerkiksi sähköisen kaupan edistämiseksi.

Kuluttajaa kuunneltaessa keskeistä on kuitenkin tunnistaa kuluttajien arjen melodian ja harmonian logiikka. Kaikkein tärkeintä on ymmärtää kuluttajien haluttomuus jatkuvaan ylhäältäpäin määritettävään muutokseen (ja oppimiseen) myös kodin ympäristössä. Se, että esimerkiksi Internet-pohjainen ruokakauppa ei ole vielä yleistynyt, liittyy ruokahuollon rytmien (ruuan pilaantumisriski) ja asiakkaiden ajankäytön (toimitusten vastaanotto, päivystysvalmius, kotivarastointi) yhteensovittamisen vaikeuteen. Luultavasti samanlaisia vaikeuksia kohdataan muillakin toimialoilla, jotka yrittävät siirtyä asiakaskeskeiseen rytmiliiketoimintaan.

Yhteenveto

ELÄMYSTALOUDEN AJASTA
ARKITALOUDEN AIKAAN

Ajankäytön arkkitehtuuri on aina myös hyvinvointikysymys, kuten edellä näimme. Alvin Toffler oivalsi tämän lähes neljäkymmentä vuotta sitten puhuessaan aikashokista, eikä hänen teoksensa ole menettänyt ajankohtaisuuttaan uusien tutkimuslöydösten ja -metodien myötä.

Tämän kirjoituksen tavoitteena oli kehittää uudenlaisia näkökulmia tuotannon ja kulutuksen keskinäiseen rytmiliikkeeseen, säännöllisyyksiin ja säännöttömyyksiin. Digitaalinen reaaliaikainen data tulee tarkentamaan jatkossa sekä kulutustutkimuksen että yrityksissä tehtävän tutkimuksen käsitystä ajankäytön muutoksista.

Edellä kehitetty rytmianalyttinen näkökulma suuntasi katseen erityisesti arjen rutiinien toisteisuuteen ja käytäntöjen sarjoihin – musiikin kielikuvun *melodiaan* – sekä käytäntöjen keskinäiseen synkroniaan, *harmoniaan*.

Rytmianalyttikko kysyy, muodostaako esimerkiksi aamuinen lehden luku polun kohti seuraavaa käytäntöä – ja mitä tapahtuu, jos aamuun keskittynyt lehden lukeminen hajoaa digitalisoitumisen myötä pienempiin palasiin? Vastaavasti pohtiessaan harmoniaa hän kysyy, missä tapauksissa ihmiset voivat, haluavat tai kykenevät tekemään tiettyjä aktiviteetteja samanaikaisesti ja missä tapauksissa eriaikaisuus on välttämätöntä?

Entäpä kuinka keskeistä on yhteinen ja jaettu sijainti digitaalisessa maailmassa? On ilmeistä, että jaetut nukkumisrytmit helpottavat yhteiskuntaelämää, mutta voidaan kysyä, onnistuisiko joukoissa liikkuminen paremmin, jos kaikki eivät olisi kaduilla kahdeksan ja yhdeksän välillä?

Osa arkisista toiminnoistamme perustuu ”yhteistuotantoon”, jossa osallistujien määrä lisää kunkin kokemaa hyvinvointia. Osa arkisia aktiviteettejamme leimaa taas se, että ne kilpailevat keskenään. Ystävien tapaminen on esimerkki yhteistuotannosta, kun taas esimerkiksi omalla autolla tehtävä työmatkaliikenne on esimerkki kilpailevasta kulutuksesta.

Ajankäytön epäsäännöllistyminen, pienempiin paloihin pirstoutuminen ja aktiviteettien päällekkäistyminen aiheuttaa ahdistusta kuluttajille. Mitä enemmän näitä muutoksia on opittu ymmärtämään, sitä enemmän esimerkiksi kiireen problematiikka on muuntunut vapaa-ajan määrän ongelmasta vapaa-ajan arkkitehtuurin rakenteelliseksi ongelmaksi. Osa nyt koettavista rytmihäiriöstä ja kiirekokemuksista johtuu siitä, että tuotannon, palveluiden ja jakelun digitalisaatio on vielä kesken. Tulevaisuudessa tuotanto ehkä sopeutuu paremmin kuluttajien arkeen ja tullaan näkemään uudenlaisten säännöllisten rytmien kehittymistä.

Kuluttajien ajankäytön ja spontaanien markkinavoimien hallinta tilastojen, rationalisoidun hallinnon tai tutkimuksen kielellä⁸⁴ on mitä ristiriitaisin tavoite, jos ei samalla tunnisteta kuluttajien motivaatioperustan ja toimialojen erilaisuutta⁸⁵. Esimerkiksi yksittäisiin transaktioihin tai kommunikaatiotapahtumiin keskittyvässä ”digitaalisten jalanjälkien” diagnostiikassa tutkitaan yleensä yksilöiden sijaan yksittäisten hetkien ja tilanteiden (esimerkiksi anonyymien pankkitransaktion) logiikkaa. Tällöin kuva ihmisestä jää puutteelliseksi.

Voidaan hyvin kysyä, onko kokonaisvaltaista ihmistä (*individual*) edes mahdollista ymmärtää transaktioiden tuottamien muistijälkien (*dividual*) perusteella? Kenen kuuluisi perimmiltään omistaa asiakas-

84 Esim. ”value co-creation”, Prahalad, Ramawamy, 2004 tai ”real-time economy”

85 Zwick et al. 2008

tieto, pankkien asiointi- ja tilitiedot, statuspäivitykset tai median käyttötiedot?

Luultavasti emme tulevaisuudessakaan elä ”kahvilayhteiskunnassa”, jossa eléisimme kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa (Kreitzmann 1999), vaan edelleenkin elämäämme säätelevät selkeät rytmit. **Ihmisillä ei ehkä olekaan loputonta halua uusiin elämyksiin ja ympärivuorokautiseen kaupankäyntiin, vaikka elämysyhteiskunnan visionäärit näin esittivät vielä uuden vuosituhannen alussa.** Tuolloin elämysinsinöörit pohtivat elämysten rytmitystä, etenemistä ja kestoja kuin teatteriohjaajat ikään: Draamaa luotiin yllättävillä käänteillä, kohokohdilla ja emotionaalisilla efekteillä. Perimmiltään asiakas nähtiin kuitenkin enemmän toimenpiteiden kohteena ja vastaanottajana kuin aktiivisena toimijana.

Tulevaisuudessa asiakkaita osallistavat ja kunnioittavat markkinoinnin muodot (esim. Web 2.0) vierastavat ihmisten vapaa-ajan, mielenrauhan tai äärikokemusten paloittelemista, brandaamista, tematisointia, versiointia, suunnittelua ja paketoimista, jotka kuuluivat niin selvästi teollisen tavara- ja elämystalouden aikaan. Uudenlaisen kuluttajadiagnostiikan haaste onkin välttää kuluttajien arjen liiallinen hallinta ja haltuunotto.

Voi olla, että hiljaisuuden markkinat kasvavat hälyssä ja hälystä. Hautausmaakävely, onkiminen ja kirjallisuuteen hiljentymisen ovat tulevaisuuden elämysmarkkinoiden ytimessä. Tyhjiysmarkkinoilla myydään ihmiselle vapautta ja tilaa valita omat polkunsa, aikansa ja paikkansa. Mistä muusta on kyse, kun kiireinen miljonääri viettää aikaansa golfkentällä tai purjehdusretkellä?

1800-luvun lopun ylellisyys sosiologi Thorstein Veblen sanoi, että keikailijan kävelykeppi ja naisen hame olivat merkkejä siitä, että kyseisten henkilöiden ei tarvitse tehdä työtä. Ehkä tulevaisuuden merkittävin ja kadettavain joutilasloukon symboli on se, ettei ole pakko kantaa kännykkää ja olla kytkettynä globalisoituneen työelämän pakkotahtiin. Saa nukkua rauhassa yönsä ja viettää viikonloput perheensä kanssa. Ne joilla on siihen varaa.

L Ä H T E E T

- Acs, Z., Lyles, A. (eds.) (2007) *Obesity, Business and Public Policy*. Edvard Elgar, Cheltenham.
- Ancona, Deborah and Chong, Chee-Leong (1996) 'Entrainment: Pace, Cycle, and Rhythm in Organizational Behavior', in *Research in Organizational Behavior*, Volume 18, pp. 251-284.
- Attali, J. (1985) *Noise: The Political Economy of Music* (1985) University of Minnesota Press.
- Braudel F. (1981) *The Structures of Everyday Life, The Limits of the Possible, Civilization & Capitalism 15th-18th Century*. Volume 1, Harper & Row, Publisher, New York.
- Brembeck, H. 2009: *Cozy Friday: Arranging Artifact to Produce Feelings of Togetherness*. A paper presented at *Moral Symmetry and Material Agency; Negotiations on Agent-object Relations*, September 24–25, Helsinki.
- Burkitt, I. (2004) *The time and space of everyday life*. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 211-227.
- Caroli, M., Argentieri, L., Cardone, M., Masi A. (2004) *Role of television in childhood obesity prevention*. *International Journal of Obesity*; November 2004, Volume 28, Supplement 3, Pages S104-S108).
- de Certeau, M. (1980/1984) *The practice of everyday life*, translated by S. Rendall, Berkeley, University of California Press.
- Cheng, S.-L., Olsen, W., Southerton, D., Warde, A. (2007) *The changing practice of eating: evidence from UK time diaries, 1975 and 2000*. *British Journal of Sociology*. 58:1.
- Le Corbusier. (1929/1987). *The city of tomorrow and its planning*. New York: Dover Publications.
- Cross, G. (1993) *Time and Money. The Making of Consumer Culture*. Routledge, London.
- Culbertson S., C. Fullagar, M. Mills (2010) *Feeling Good and Doing Great: The Relationship Between Psychological Capital and Well-Being*. *Journal of Occupational Health Psychology*. Vol 15, No. 4, 421-433.
- Dholakia, Ruby, Norbert Mundorf, and Nikhilesh Dholakia (1996), *New Infotainment Technologies in the Home: Demand-Side Perspectives*, NJ, Mahwah, LEA Publishers.
- Ellegård, K. (1999) *A time-geographical approach to the study of everyday life of individuals – a challenge of complexity*. *GeoJournal*, Vol. 48, No. 3, 167-175.
- Ellegård, K., Vilhelmson, B (2004) *Home as a pocket of local order: Everyday activities and the friction of distance*. *Geografiska Annaler*, 86B: 4, 281-296.
- European Commission (2003) *Time use at different stages of life. Results from 13 European countries, Theme 3. Population and social conditions*. July 13.
- European Commission (2004) *How Europeans spend their time. Everyday life of men and women 1998-2002*. Eurostat, Theme 3. Population and social conditions. Strasbourg

- Foster, R. & L. Kreitzman 2004: *Rhythms of Life: The Biological Clocks that Control the Daily Lives of Every Living Things*. New Haven: Yale University Press.
- Fredrickson B. (2000) Cultivating positive emotions to optimize health and wellbeing. *Prevention & Treatment*. Vol. 3.
- Galloway, A (2004) Intimations of everyday life. Ubiquitous computing and the city. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 384-408.
- Garhammer, M. (2002) Pace and life and enjoyment of life. *Journal of Happiness Studies* 3: 217-156.
- Gauthier, A., Smeeding, T., Furstenberg, F. (2004) Are parents investing less time in children? Trends in selected industrial countries. *Population and Development Review* 30(4), 647-671.
- Gershuny, J. (2000) *Changing times. Work and leisure in Postindustrial society*. Oxford, Oxford University Press.
- Gleick, J. (1999) *Faster. The acceleration of just about everything*. Abacus, London.
- Grübler, A. (1990) *The Rise and Fall of Infrastructures, Dynamics of Evolution and Technological Change in Transport*, Heidelberg, Physica-Verlag.
- Gronow, J. Warde A. *Ordinary Consumption*, Macmillan Press, London.
- Foster, R. & L. Kreitzman 2004: *Rhythms of Life: The Biological Clocks that Control the Daily Lives of Every Living Things*. New Haven: Yale University Press.
- Halava, I, Pantzar M. (2010) *Kuluttajakansalaiset tulevat. Elinkeinoelämän valtuuskunta*, Helsinki.
- Highmore, B. (2002) *Everyday life and cultural theory. An Introduction*. Routledge. London.
- Highmore, B. (2004) Homework. Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 306-327.
- Horne J. (2004) Is there sleep debt? *Sleep*, Vol. 27, No. 6, 2004.
- Hulkko, L. (toim.,) (2003) *Työajan muutokset. ('Changes in working time')*, Tilastokeskus, Työmarkkinat 2003:8, Helsinki.
- Hägerstrand, T. (1985) Time-geography: focus on the corporeality of man, society and environment. *The Science and Praxis of Complexity*. The United Nations University, 193-216.
- Inglehart, Ronald (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton.
- Jacobs, J., Gerson, K. (2004) *The time divide. Work, Family, and Gender Inequality*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- James, W. (2007) Choreography and ceremony: the artful side of action. *Human Affairs* 17, 129-137

- Kaufman, C., Lane, P. (1996) Time and Technology: the Growing Nexus. In Dholakia, Mundorf, and Dholakia, eds., *New Infotainment Technologies in the Home: Demand-Side Perspectives*, NJ, Mahwah,: LEA Publishers, 135-155
- Kreitzman, L. (1999). *The 24 hour society*. Profile Books, London
- Koukkari, W. & R. Sothorn 2006: *Introducing Biological Rhythms*. New York: Springer.
- Latour B. & V. Lepinay, 2009: *The Science of Passionate Interests: An Introduction to Gabriel Tarde's Economic Anthropology*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Lenntorp, B. (1999) Time-geography – at the end of its beginning. *GeoJournal*, Vol. 48, No. 3, 155-158.
- Lefebvre, H. (1947/1991) *Critique of everyday life*. Vol. 1, translated by J. Moore, verso, London.
- Lefebvre, H. (1992/2004) *Rhythm analysis, space, time and everyday life*. Athlone, Contemporary European Thinkers, transl. by S. Elden and G. Moore, London, Continuum.
- Levine, R., Norenzayan, A. (1999) The pace of life in 31 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 30, No. 2. March, 178-205.
- Levy, D. (2001) *Scrolling forward. Making sense of documents of digital age*. Arcade Publishing: New York.
- Löfgren, O (1995) *Sakletarna. Om det materiallas betydelse i etnologin*. In *Ting, Kultur och Mening* (Daun. Å, Ed.), Nordiska Museets förslag, Stockholm.
- Maryanski, A., Turner J. (1992) *The Social Cage, Human Nature and the Evolution of Society*. Stanford University Press, Stanford.
- McNeill, W. (1995) *Keeping together in time. Dance and drill in human history*. Cambridge: Harvard University Press.
- Meszáros P. (2004) The wired family. Living digitally in the Postinformation Age. *American Behavioral Scientist*, Vol 48 (4), 377-390.
- Meyer, K. 2008: *Rhythms, Streets, Cities*. In: K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom & C. Schmidt (eds.), *Space, Difference, Everyday Life, Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge, 147-160.
- Michelson, W. (2005) *Time Use. Expanding the Explanatory Power of the Social Science*. Paradigm Books, London.
- Miller, P. (2004) *Rhythm Science, A Mediawork pamphlet*, Amsterdam/New York, MIT Press.
- Mintzberg, H. (1973) *The Nature of Managerial Work*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Moriarty, P.,D. Honnery (2008) Low-mobility: The Future of Transport. *Futures* 40, 865-872.
- Mumford, L. (1934/1964) *Technics and civilization*. Harcourt, Brace Jovanovic, New York.
- Niemi, I., Pääkkönen, H.(1989) *Ajankäytön muutokset 1980-luvulla*. Tilastokeskus, Tutkimuksia 153, Helsinki.

- Niemi, I., Pääkkönen, H. (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Tilastokeskus, Kulttuuri ja viestintä 2001:6, Helsinki
- Nurmela, J. – Kiianmaa, N. – Tanskanen, E. (2001): Kestävän kehityksen tuki. Onko kannatusta? Kuinka paljon? Ketkä? Tilastokeskus, Tietoaika, 4, 10-13.
- Nätti, J., Anttila, T., Väisänen, M. (2005) Tietotyö, työaika ja ajankäyttö kotitaloudessa. kirjassa Perheiden ajankäyttö, H. Pääkkönen (toim.), Tilastokeskus, Helsinki.
- Orlikowski, W. (2007) Socio-material practices: Exploring technology at work. *Organization studies* 28(09): 1435-1448.
- Pantzar M. 2010. Future shock - Discussing changing temporal architecture of daily life. *Journal of Future Studies*, Vol. 14, No. 4, 1-22.
- Pantzar M., Shove E. (2010) Understanding innovation in practice: a discussion of the production and re-production of Nordic Walking. *Technology Analysis and Strategic Management* Volume 22, No. 4 447-462.
- Pantzar, M., & E. Shove. 2010. Time in practice - Discussing rhythms of practice complexes. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*, Forthcoming.
- Parkins, W., Graig G. (2006) *Slow Living*. London, Berg
- Partridge, C. (2005) *Social Change, Time Use and ICTs – A Literature Review*. Chimera Working paper No. 2005-05. University of Essex.
- Prahalad, C.K., & Venkat Ramaswamy, V. (2004). *The future of competition: Co-creating unique value with customers*. Boston: Harvard Business School Press.
- Pred, A. (1981) Social Reproduction and the Time-Geography of Everyday Life. *Geografiska Annaler* 63 B:1, 5-22.
- Putnam, R. (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon& Schuster.
- Recker, W. Chen, C., McNally, M. (2001) Measuring the impact of efficient household travel decisions on potential travel time savings and accessibility gains. *Transportation research, Part A* 35, 339-369.
- Rideout, V., U. Foehr & D. Roberts 2010: *Generation M2: Media in the Lives of 8- to 18-year-Olds*. A Kaiser Family Foundation Study. January.
- Robinson, J; Godbey, G. (1997) *Time for Life. The surprising ways Americans use their time*. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.
- Rojek, C., Shaw, S., Veal, A. (Eds.) (2006) *A handbook of leisure studies*. Palgrave/ Macmillan, London.
- Rosa H. (2003) *Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed*

- Society. *Constellations*, Vol. 10, No. 1-33.
- Ruohomaa, E. (2003) The mobility of Radio Listening. Yle Audience research, research report 5/2003; Helsinki.
- Ruuskanen, Olli-Pekka (2004) An econometric analysis of time use in Finnish households. ETLA A:41, Helsinki.
- Sayer, L., Bianchi, S., Robinson, J. (2004) Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children. *American Journal of Sociology*, Vol. 110 (1), 1-43.
- Schatzki, T., (2007) Timespace and the organization of social life, at the Workshop "The rhythms and routines of consumption", Florence 05.2007.
- Shirky, C. (2010) *Cognitive surplus. Creativity and generosity in a connected age*. Penguin Book. New York.
- Shove, E., Pantzar, M., (2005). Consumers, producers and practices: understanding the invention and reinvention of Nordic Walking. *Journal of Consumer Culture*, 1/2005, 43-64.
- Shove, E., Pantzar, M. (2006) Fossilization. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*, 35:1-2, 2006: 59-63)
- Shove, E., Pantzar, M. (2007) Recruitment and Reproduction: The careers and carriers of digital photography and floorball. *Human Affairs*, 17, 164-167, 2007.
- Shove, E., M. Pantzar, M. Watson (2011) *Dynamics of Social Practices*. New York: Sage.
- Southerton, D. (2003) "Squeezing Time": Allocating practices, co-ordinating networks and scheduling society', *Time and Society* (2003) 12(1): 5-25.
- Southerton, D. (2006) Analysing the Temporal Organization of Daily Life: Social Constraints, Practices and their Allocation. *Sociology*, Vol 40 (3):435-454.
- Statistiska centralbyrån (2003) Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91-2000/01. Rapport 99. SCB-Tryck, Örebro.
- Stebbins R. (2006) Serious leisure. In Rojek, C., Shaw, S., Veal, A. (Eds.) (2006) *A handbook of leisure studies*. Palgrave/Macmillan, London.
- Sorokin, P., R. Merton (1937) Social Time: A methodological and functional analysis. *American Journal of Sociology*, XLII, March/ 5, 615-629.
- Szalai, A. (ed.) (1972) *The use of time*. The Hague: Monton.
- Thompson, E.P. (1967) Time, Work-discipline, and Industrial Capitalism. *Past and Present, a journal of historical studies*, 38, December, 56-97.
- Tilastokeskus (2011) Ajankäyttötutkimus 2009. Muutokset 1979-2009. Ennakkatietoa. SVT: Elinolot.

- Toffler, A. (1970). *Future shock*. New York: Bantam Books.
- Toffler, A. (1981). *The third wave*. New York: Bantam Books.
- Thrift, N (2008) *Non-representational theory: Space, politics, affect*. Routledge, London.
- Towers, I., Duxbury, L. (2006) *Time thieves and space invaders: technology, work and the organization*. *Journal of Organizational Change Management*. Vol. 19, No. 5, 593-618.
- Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. Routledge, London.
- Uusitalo, L. (1979) *Consumption style and way of life. An empirical identification and explanation of consumption style dimensions*. Publications of Helsinki School of Economics, A:27, Helsinki.
- Uusitalo, L. (1981) *Differentiation of the way of life by technological development, social system and sex*. University of Helsinki Research reports No. 9/1981.
- Valtonen, Anu (2004) *Rethinking free time: a study on boundaries, disorders, and symbolic goods*. Helsinki School of Economics. *Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis*, A-236.
- Warde, A., Southerton, D., Olsen, W. & Cheng, S. (2005), *The changing organization of everyday life in UK: evidence from time use surveys 1975-2000*, in M. Pantzar & E. Shove (eds.) *Manufacturing Leisure: Innovations in happiness, well-being and fun*, Helsinki: National Consumer Research Council, pp 11-40.
- Varjonen, J., Aalto K. (2001) *Kotitalouksien tuotanto ja kulutus. Kotitaloustuotannon satelliittitilinpito*. Kuluttajatutkimuskeskus, Tilastokeskus.
- Wajcman, J., Haddon L. (2005) *Technology, time and everyday life*. Oxford Internet Institute, Forum Discussion paper No. 7, Nov. 2005.
- Wajcman, J. (2008) *Life in the fast line. Towards a sociology of technology and time*. *The British Journal of Sociology*, Vol.59, Issue 1, 59-77.
- Wellman, B., Haythornthwaite, C. (eds.) (2002) *The Internet in Everyday Life*. Blackwell Publisher, Oxford.
- Zerubavel, E. 1981: *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley: University of California Press.
- Zwick, D., Bonsu, S., Darmody, A. (2008) *Putting consumers to work. 'Co-creation' and new marketing govern-mentality*. *Journal of Consumer Culture* 8(2), 163-196.
- Zwick, D., J. Knott (2009) *Manufacturing Customers: The database as new means of production*. *Journal of Consumer Culture* 9: 221-347.

Rytmi-analyysin taustaa

Yhteiskuntafilosofin ja -sociologin Henri Lefebvren mukaan väkivalta ja sodat johtuvat pohjimmiltaan siitä, että erilaisten käytäntöjen järjestelmät tuottavat yhteensopimattomia sosiaalisia rytmejä. Tätä varsinkin abstraktia ajatusta Lefebvre kehitti koonnoksessa Rytmi-analyysi (2004), joka julkaistiin vasta hänen kuolemansa jälkeen.

Lefebvren mukaan rytmi-analyytikko näkee rytmejä kaikkialla yhteiskunnassa: “a rhythm analyst have to learn to ‘listen’ to a house, a street, a town, as an audience listens to a symphony...he must recognize representations by their curves, phases, periods, and recurrences... he receives data from all the sciences” (Lefebvre 2004, 25). Arjen moniaineksisuudesta johtuen kaikkia aisteja, jopa vähäteltyä hajuaistia, pitää oppia käyttämään hyväksi: “The rhythm analyst calls on all his senses... he does not neglect smell, scents, the impressions that are so strong in the child and other living beings, which society atrophies, neutralises in order to arrive at the colourless, and the insensible... The rhythm analyst observes and retain smells as traces that mark rhythms” (Lefebvre 2004, 21).

Rytmi-analyysi vaatii uudenlaista kompetenssia havaita ja havainnollistaa eri tason ilmiöitä yhdessä ja erikseen samassa elämän puutarhassa: “In a place of collection of fixed things, you will follow each being, each

body, as having its own time above the whole. Each one of therefore having its place, its rhythm, with its recent past, a foreseeable and distant future... Continue and you will see this garden and the objects... poly-rhythmically, or if you prefer symphonically.” (Lefebvre 2004, 31)

Mielenkiintoisen vertailukohdan ja näkökulman käytäntöjen poljentoon tarjoaa Chicagon yliopiston historian emeritusprofessori William McNeill (1995), joka väittää, että 'samaa tahtiin marssiminen' on kautta aikain tuottanut ja vahvistanut sosiaalisia ja emotionaalisia sidoksia ihmisten välillä. 'Lihasten verkostoja' (muscular bonding) hän löytää muun muassa sotilaiden marssista ja yleisemminkin erilaisista kollektiivisen tanssin muodoista. Hänen spekulatiiviset ajatuksensa tanssin evoluutionarisesta roolista ovat radikaaleja: “Group consolidation through dance was, perhaps, critical in separating our remote ancestors from other protohominid species; and dance certainly operated throughout historic times to maintain village communities and innumerable other human groups” (McNeill 1995, 11). Tanssi saattoi edeltää ihmisen evoluutiossa muita kielellisiä kompetensseja ja edisti ryhmien syntyä. Tämä on mielenkiintoinen lisä yleisempään ihmisen evoluutiokäsitykseen, jonka mukaan verbaalinen kommunikaatio syntyi yhdessä sosiaalisten ryhmien synnyn, aivojen kasvun, kielen ja työkalujen kehityksen myötä (vrt. Maryanski, Turner 1992).

McNeill näkee ihmismassojen käyttäytymisessä, esimerkiksi jalkapalloyleisöiden ja mielenosoittajien hurmoksessa, isänmaallisissa paraateissa ja uskonnollisissa rituaaleissa samankaltaisia yhteisyyttä tuottavia elintärkeitä elementtejä. Lihasten verkostojen ylläpitäminen jaetuilla eleillä tuottaa emotionaalista mielihyvää. Yhteinen askel (“sama kaiku on askelten”) vahvistaa ensin yksittäisten ihmisten välisiä sidoksia ja voi sittemmin johtaa siihen, että ryhmässä toimiva yksilö muuttuu tietoisesti ja tiedostamatta osaksi ryhmää (group coherence), kun rajat yksilön ja ryhmän väliltä häviävät (“boundary loss”). McNeill korostaa musiikin ja rytmin tärkeyttä esimerkiksi muinaisissa työprosesseissa. Voidaan aja-

tella, että tietokone musiikkitarjontoineen on yksi tämän rytmittämisen ilmaus. Itse kuuntelen kirjoittaessani musiikkia.

McNeillin tutkimus on avoimen spekulatiivinen. Tieteellistä työtä joukkoliikkumisen ja joukkoliikuttumisen ympäriltä on tehty hyvin niukasti: “so far I can discover scientific investigation of what happens to those engage in such behavior remains scant and unsystematic.” (McNeill 1995, 5). McNeillin ajatuksella, jonka mukaan evoluutioissa fyysinen yhteinen liike edelsi verbaalista kommunikaatioita, on mielenkiintoinen yhteys Nigel Thriftin (2008) kehittämään ei-representationaaliseen teoriaan (non-representational theory). Teoria korostaa muun muassa aivotutkimuksen valossa sitä, että artikulaatio ja verbaalinen representaatio syntyvät aina pienellä viiveellä aivojen lihasten reaktioista.

Kolmas kiinnostava rytmianalyysiin virittävä työ on yhdysvaltalaisen discjockeyn ja mediataiteilija Paul Millerin kirja *Rhythm Science* (2004). Millerin mukaan arjen muuttuva arkkitehtuuri liittyy uudenaikaiseen taiteelliseen ”elämän editoinnin liikkeeseen”, jota leimaa ”samplaaminen” eli uusien musiikkikappaleiden työstäminen vanhoista kappaleista sekä skrattaaminen, joka tarkoittaa levyn luovaa pyörittämistä levysoittimella sormin. Artisteilla on johtava rooli kaikenlaisten vanhojen aineistojen uudelleen editoinnissa, mutta keskeistä on media-aineistojen ja -arkistojen luominen ja olemassaolo “a rhythm scientist begins as an archivist of sound, text, and image” (Miller 2004, 16). Internet toimii nykyään tällaisena jättiläismäisenä arkistona, ja tulevaisuudessa me kukin luomme oman elämämme arkistoa digitaalisen tallennuksen myötä.

Millerin mukaan uudet sukupolvet eivät ole samalla tavalla riippuvaisia teknologiasta kuin me: Future generations “won’t have a ‘dependence’ on technology. They will have technology as a core aspect of their existence – as much as the languages we speak, the air we breathe, and the food we eat are all aspects of technology” (Miller, 2004, 16). Uuden sukupolven ihmiset lataavat päivittäin itsensä: “Fluid memories run into circuitry and focus on our attention on a world where we download

ourselves daily” (Miller, 2004, 9). Millerille on on keskeistä hänen henkilökohtainen discjockey-kokemuksensa: ”Each an every DJ is a walking radio station transmitting his own style... sampling is a new way of doing something that has been with us for a long time: creating with found objects...sampling is dematerialized sculpture.” (Miller, 2004, 25–29). Erilaisista taustoista huolimatta Miller olisi varmasti samaa mieltä Lefebvren kanssa moniaistimellisuuden tärkeydestä.

Siinä missä Lefebvre keskittyy arkisiin rytmeihin, esineisiin ja rakennettuun ympäristöön ja McNeill musiikkiin ja tanssiin emotionaalisten sitoumusten alkuperänä, Miller kiinnittyy enemmän mediaan ja uudelleenlaiseen kykyymme rytmittää omaa elämäämme uuden teknologian avulla (”re-rhythm” social life): ”Music like hip-hop and electronics is about theater: how people live to the sounds” (Miller, 2004, 16). Mediataiteilijat käyttävät sosiomateriaalia raaka-aineenaan ja samalla he tuottavat uudenlaisia identiteettejä. Mutta myös tavalliset ihmiset alkavat omaehtoisesti tuottaa rytmistä liikettä ja arjen algoritmeja: ”At the end of the day, it’s all about reprocessing the world around you, and this will happen no matter how hard entertainment conglomerates and older generation artists tries to control these processes.” (Miller, 2004, 9). Koti on ladattavissa joustavasti eri paikoissa: Home is where your cell phone is” (Miller, 2004, 9).

Käytäntö- teoreettinen näkökulma

Raportissa viitataan kuluttajan arkisiin toimintoihin vaihtelevasti eri termeillä: rutiinit, aktiviteetit ja käytännöt. Teoreettisesti keskeisin käsite on kulutuksen *käytännöt*, joilla viitataan toimintatapoihin, jotka voivat olla enemmän tai vähemmän säänneltyjä, enemmän tai vähemmän säännöllisiä, enemmän tai vähemmän harkittuja ja enemmän tai vähemmän päämäärätietoisia.

Eri tieteenalat näkevät arjen käytännöt varsin erilaisina. Esimerkiksi taloustieteilijä näkee arkiset käytännöt tietoisien päämäärähakuisina, kun taas esimerkiksi sosiologi korostaa rutiinien tiedostamatonta ja sosiaalistunutta luonnetta. Oma kysymyksensä on, miten nämä yksilötason rytmit summautuvat kansakuntien tasolle kokonaisiksi kansakuntien rytmeiksi (”pulse of the nation”), ja miten makroskoooppista poikkeavaa käyttäytymistä tutkitaan. Voidaanko yksilötason poikkeamia selittää yhteiskunnan rytmihäiriöllä – vai onko pikemminkin niin, että yhteiskunnan rytmit ja rytmihäiriöt ovat seurausta yksilötason rytmien yhteen kietoutuneisuudesta?

Viime vuosina monet yhteiskuntatieteilijät ovat kiinnittäneet huomionsa itse itseään muokkaavien käytäntöjen verkostojen problematiikkaan sekä rytmiliikkeeseen (esim. Bourdieu, Foucault, Giddens, Latour,

Luhman). Oleellista on nähdä se, että tällöin koordinoinnin kohteena ovat yhtäläillä erilaiset arkiset käytännöt kuin ihmisetkin (Pantzar, Shove 2010, Shove, Pantzar, Watson, 2011).

Tärkeän panoksensa toisiinsa kytkeytyneiden käytäntöjen tutkimukseen ovat tarjonneet erityisesti Theodore Schatzki (esim. 2007) ja ”tiedon arkeologian” isä Michelle Foucault (1994). Tämän katsantokannan havainnot eivät kohdistu niinkään ajatteleviin subjekteihin vaan heidän ajattelunsa ja toimintansa mahdollistaviin puitteisiin. Huomio kiinnittyy yhtäläillä epäjatkuvuuksiin ja mitättömiltä näyttäviin kehityskulkuihin kuin jatkuvuuteen tai näyttäviin muutoksiin. Fragmentteja mutta myös tiettyjä säännönmukaisuuksia tutkimalla voidaan arvailla ja päätellä aineistolähtöisesti kuinka käytännöt sekä ajattelun ja toiminnan kokonaisuudet syntyvät, muuntuvat ja häviävät.

Rytmi-analyttinen ajattelutapa kyseenalaistaa ajankäyttötutkimukselle tyypillisen ajatuksen lineaarisista, toinen toisiaan seuraavista erillisistä kulutuksen jaksoista (esim. kaupassakäynti, ruuanlaitto ja ruokailu). Yhtäältä se korostaa ihmisen toimintaa ja käytäntöjä osana historiallisesti muokkaantuneita mutkikkaita verkostorakenteita (esimerkiksi television edessä napostelu tai autossa puhutut puhelut ”käytäntöjen komplekseina”). Toisaalta se korostaa arkisten käytäntöjen pienen pieniä toimintaa orientoivia jaksoja ns. ”performatiivisia fragmentteja” kuten lusikoiminen, nieleminen, ruuansulatus jne. (Pantzar, Shove, 2010a).

